

FRANCE VODNIK

SVETOVNI NAZOR IN JAVNO DELO

Doba, v kateri živimo, vznemirja in bega pač vsakogar, ki ne priznava kratko in malo stvari, kakršne so, marveč išče povsod v življenju skladnosti med resničnostjo in resnico. Razkol med tem, kar je, pa med tem, kar bi moralo biti, je danes na svetu tako očiten, da ga smemo po pravici šteti za najvidnejše znamenje časa. Poleg tega nesoglasja, ki vlada tako v duhovnem kakor v stvarnem življenju, pa vidimo vse vprek tudi upad človeške dejavnosti, ki je prav tako značilen in splošen pojav sodobnosti.

Nedvomno se dá tako izmaličena podoba našega časa precej popraviti s smotrnim, vztrajnim in vestnim delom na posameznih življenjskih in kulturnih področjih: v gospodarstvu, politiki, umetnosti itd. Pravilni način dela in močne, sposobne osebnosti morejo vsekakor veliko storiti, da se uglasé nasprotja, ki jih občuti današnji človek vsak dan huje, in morejo tako izboljšati splošni položaj.

Kljub temu pa se zdi, da samo napake, ki jih dela človek na posameznih življenjskih področjih, prav tako kakor tudi ne samo pomanjkanje sposobnih moči ni tisto, kar najusodneje ruši osnove današnjega življenja. Poglavitni vzrok, da upadajo današnje življenjske energije, da pojemajo tvorne sile, moramo videti v prvi vrsti v duhovni krizi. Iz našega življenja je izginilo brezpogojno etično pojmovanje ter heroično duhovno prizadevanje — zlo, ki ga lahko opazujemo tako v osebem življenju kakor tudi v javnem delu. Zlasti to zadnje se zdi, da pogreša nečesa višjega, lahko bi rekli osrednje življenjske ideje, pod vidikom katere naj bi vse življenje teklo in se razvijalo. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da je današnje življenje in javno delo brez tistega vse prešinjajočega duha, ki ga navadno imenujemo svetovni nazor.

In vendarle nam pogled v zgodovino pove, da nikoli, odkar se človeštvo zaveda svoje kulture, ni bilo dobe brez neke osrednje vodilne ideje, ki je človeka usmerjala v njegovem življenju, ga vodila v njegovem delu, mu dala pečat ter hkrati budila v njem čut odgovornosti. Za vsako dobo, v kateri se je življenje preko gole animalnosti dvigalo v svet duha in kulture, je značilna neka duhovna in idejna usmerjenost.

Tako nas zlasti grška antika in krščanski srednji vek s svojimi svetovnonazorskimi pogledi, ki so usmerjali in določevali vse takratno življenje, zgovorno prepričujeta o tem, da le osrednje človekovo prepričanje, ki izvira iz njegove najgloblje notranjosti, more oblikovati življenje pod enotnim vidikom. Tak nazor je bila v dobi antike simbolična naravna religija, v dobi srednjega veka pa krščanska ideja osebnega Boga. Pa tudi poznejše dobe, na primer preporod in prosvetljenstvo (renesansa in racionalizem), še živo kažejo to življenjsko zakonitost, čeprav je proglasila renesansa za svojo osrednjo misel pojem narave, a racionalizem neodvisni svet človeškega razuma. Vendarle pa se je že tedaj, na začetku novega veka, začela rušiti tista skladnost, ki je vladala na primer v srednjem veku tako v duši posameznika, kakor v socialno-duhovnem občestvu družbe. Začela se je rušiti življenjska enotnost in celotnost. Namesto osrednje življenjske ideje, namesto sklenjenega svetovnega nazora, ki obsega hkrati človeka in svet, prirodo in Boga, so se poslej — kot izraz vedno večjega poplitvenja in kaosa — začele proglašati za vodilne razne avtonomne ideje, tako n. pr. ideja o absolutni človeški osebnosti, ki ni vezana ne socialno-etično ne religiozno (individualizem), dalje ideja življenja samega na sebi (vitalizem) in podobno. Čeprav moremo v vseh teh naziranjih jasno spoznati le razne izpovedi bolj ali manj materialističnega ali pa vsaj naturalističnega, areligioznega pojmovanja sveta in življenja, moremo pa kljub temu vsaj še vedno govoriti o svetovnem naziranju.

Danes, se zdi, pa človek izgublja še zadnjo sled kake ideje. Če vprašate danes človeka iz tako zvanih izobraženih vrst, katera je vodilna ideja njegovega življenja in javnega dela, ki ga morebiti opravlja, vam bo najbrž odgovoril, češ da je ali gospodarstvenik ali politik ali žurnalist ali športnik in podobno. Tako torej vidimo, da je danes v prvi vrsti poklic tisto, kar prevzema vsega človeka, ne pa ideja ali svetovni nazor. To je na videz vsakdanji, v resnici pa porazen dokument za naš odnos do življenjske skrivnosti in biti. To je tisto, kar je izmaličilo današnjega človeka ne samo kot zasebnika, kot osebo, marveč zlasti tudi kot javnega delavca ali — z drugimi besedami — kot oblikovalca življenja in tvorca kulture.

In vendarle si ne moremo misliti ne polnega osebnega življenja, še manj pa velike, globoke in pomembne kulture, ako ni izraz najglobljega človekovega bistva in ako je ne preveva etična in duhovna vsebina.

Recimo, da bi bil sleherni poklic nekaj tako popolnoma samo-svojega in od etike in metafizike tako docela neodvisnega kakor na primer izdelovanje čevljev. Že tu moramo reči, da more biti poklic le del človekove dejavnosti, ne pa smisel njegovega življenja vobče. Poleg svojega poklica mora človek vendar imeti v sebi še nekaj, kar izpolnjuje njegovo celotno osebnost in kar mu daje življenjski smisel. Razen tega moramo ugotoviti, da vsi poklici niti niso tako samosvoji

in od etičnega in načelnega življenja neodvisni kakor na primer izdelovanje čevljev. Na splošno smemo reči, da čim višji, čim duhovnejši je poklic, tem globlja je njegova zveza z načelnim življenjem. Umetnik, znanstvenik, pa tudi politik ali narodni gospodar, skratka noben javni delavec ne more svojega dela ločiti od etičnih norm in svetovnega nazora — in kadarkoli to stori, tedaj to nujno vodi do neetičnih dejanj in ta osebna notranja spačenost se nujno razodeva tudi v njegovem delu samem. Zakaj osebnost in delo se medsebojno dopolnjujeta kakor vsebina in oblika.

Tipičen predstavnik te brezidejnosti, kakor edino lahko pravilno ocenimo in imenujemo ta žalostni pojav, je n. pr. žurnalist, ki služi danes temu, jutri onemu naziranju, v resnici pa sploh ne služi pričanju, marveč le anonimnemu gospodarju, ki so mu ideje samo sredstvo v borbi za koristi tega sveta. Pa tudi pisateljski in umetniški poklic, ki ga je vendar treba šteti med najodličnejše duhovne poklice, danes ni brez teh nevarnosti. Naravnost princip, kakor to vidimo pogosto pri žurnalizmu, pa postaja takšno pojmovanje tudi v onih dveh področjih, ki sta danes najaktualnejši: v gospodarstvu in v politiki. Ne da se tajiti, da imata tako gospodarstvo kakor politika resda tudi svoje lastne zakone, po katerih se razvijata; a prav tako ni mogoče zanikati, da sta ravno ti dve življenjski področji taki, da se ne moreta izmikati etičnim načelom in socialni vezanosti ter odgovornosti. A dandanes ljudje že kar pozabljajo, da je tudi politika kot javno delo stvar človeka, njegovega značaja, njegovega svetovnega naziranja. Človek, ki obrača plašč po vetru, se dandanes ne zdi premnogim samo vsakdanji pojav, marveč ga tuintam celo opravičujejo. In vendar je ravno ta pojav ena najzgovornejših prič za to, kako silen razmah je v današnjih dneh zavzela brezidejnost in kako nizka je stopnja etične zavesti in duhovne zrasti v današnjem človeku. Isto kakor omenjeni zgledi spričujejo tudi pojavi v gospodarskem življenju, ko se tako zvani gospodarski človek izneveri skupnosti in mu lastnina in delo služita le še za povečanje osebnega udobja in koristi ter za zatiranje socialno šibkejših.

Res niso vsega tega krivi vedno le posamezniki, marveč je tak duh časa. Ta duh časa je za vsakogar, ki motri življenje z globljega vidika, nego je materialistični determinizem, skrajno negativen. Kulturna usmerjenost današnjega povprečnega človeka ali pa cele družbe razodeva skrajno brezbriznost za prospeh in delo duhovne kulture. Nasprotno pa se silno visoko ceni vnanja civilizacija. Vsa znamenja kažejo, da je ta površna usmerjenost posledica materializma, kar se vidi tudi iz tega, da prevladuje dandanes gospodarski interes nad drugimi, čeprav spada vprašanje eksistence resnično med najbolj pereča vprašanja sodobnosti. Toda slep bi moral biti človek, kateri bi poleg težke, obupne borbe današnjega človeka za kruh, za existenco, dà, večkrat samo za golo življenje — ne videl tudi, kako sta se v ljudeh razpasla pohlep in lenoba, da skušajo doseči čim večji

uspeh z najmanjšimi sredstvi. Načelo, ki ga je v polpretekli dobi zagovarjal samo meščan, postaja danes splošno načelo. Življenje se poskuša otresti vseh notranjih vezi etike, religije in sploh vsakršne duhovnosti ter hoče vladati neomejeno in absolutno. To je pot od duha in kulture v animalnost. Zakaj če se človekovi napor in prizadevanja usmerijo predvsem v skrb, da bi bolje živel, tedaj tudi javno delo, umetnost, znanost in ostala kulturna področja ali duhovno usahnejo ali pa postanejo samo še golo sredstvo v službi koristi. Neredko imamo vendar priliko videti, kako se pod videzom kulture razodeva zgolj trgovski duh. Tudi to je eno izmed znamenj, da se je življenje v naših dneh poplitvilo, in hkrati dokaz, da je to dejstvo posledica pomanjkanja osrednje življenjske ideje.

Morda bo kdo ugovarjal, češ da razne novodobne družabne struje na levi in na desni poudarjajo ravno enotnost gledanja na svet in življenje ter da takšno naziranje naglašajo kot izhodišče vsega svojega javnega delovanja. Na videz se res zdi tako. Toda če se globlje zamislimo v vsa ta gibanja, ki se značilno imenujejo kolektivna, tedaj kmalu spoznamo, da v resnici ne gre za novo življenjsko idejo, za nov svetovni nazor, ki bi izviral iz globin človekovega prepričanja, marveč predvsem za gesla, programe in organizacije. Le-te zahtevajo od poedinca brezpogojen pristanek in popolno podreditev. Tako se namesto žive osrednje življenjske ideje, ki naj bi vodila slehernega posameznika nad golo animalično življenje v svobodni svet duha in prevevala zlasti vse javno življenje ter oblikovala novo, enotnejšo kulturo, nego je današnja — uvaja uniformiranost življenja. To pa nujno slabi kvaliteto življenjskega delovanja, katerega vrednost poteka vedno le iz sproščenega dejanja svobodne osebnosti. Program, geslo, h kateremu me zavezuje zunanja pripadnost k organizaciji, vendar ni isto kakor ideja ali svetovni nazor, ki sem ga doživel v iskanju resnice ter ga izoblikoval v naporih lastnega srca. Razloček med obema je prav tolik, kakor razloček med golo, morda celo iz zunanjih vzrokov prisiljeno pripadnostjo k temu ali onemu »taboru«, pa med živo vero in iskrenim prepričanjem.

Nič manj kot vrednost pa trpi na ta način življenjski etos sploh in posebej moralna stran javnega dela. Kajti programi in organizacije si skušajo vedno podvreči človeka ter osvojiti zlasti javnega delavca z namenom, da bi služil njihovim koristim. Toda vsako javno delo, ki ni v službi resnice in človečanstva, je treba odločno obsoditi kot neetično in kvarno veliki ter čisti človeški kulturi. Tukaj veljajo brez pridržka besede, ki jih je pred leti, govoreč o istem vprašanju z drugega vidika, zapisal France Koblar: »Čim bolj neizprosno je razmerje duhovnega delavca do družbe, čim bolj je vdan sami zapovedi notranjega glasu, tem močnejša postaja etična vrednost njegovega dela.«¹

¹ Fr. Koblar: Vrednost javnega dela, DS 1930, 194.

Toda ali se more ta pogubni tok, ki izpodjeda osnove naše kulture, zaustaviti in ali se more kaj storiti proti temu mogočnemu duhu časa? Nedvomno. Razmere, v katerih človek živi, sicer mogočno delujejo nanj, vplivajo nanj in popolnoma se tega vpliva ne more otresti nihče. Prav tako pa tudi vemo, da je bil duh časa, kot smo ga označili, povzročen po ljudeh. Zatorej je treba izpremeniti človeka in izpremenila se bo doba. To je tem laže, ker je toliko in toliko ljudi, ki nosijo v sebi drugačno podobo življenja ter ugovarjajo temu, kar se dan na dan dogaja okrog njih. Ti so dolžni in poklicani, da svoje življenje in svoje delo prepoje z duhom svojega svetovnega naziranja. Kajti nobena miselnost se ne more trajno in tvorno uveljaviti v človeški družbi, če nima dovolj z idejo popolnoma prežetih osebnosti, ki pomenijo zanjo pot in utelešenje.

EDVARD KOCBEK

MISLI O ČLOVEKU

Kadarkoli zaprem knjige, se vrnem v svet kakor begunec, ki se vrača z domotožjem, četudi se vrača iz prijetne pokrajine v težki in nedoločni svet. Tožnost po biti je nagon po resničnosti. Navsezadnje od žeje po gotovosti ne vem drugam kakor v negotovost, v svoje središčno občutje, v svojo živo usodo. Čim silneje kdo živi, tem večja je njegova strast po trdnosti, in nič zato, če ga zasipuje tisočero misli, tisočero občutenj, v neprestano novih odtenkih in novih spreminjanjih. Človek ostaja eden ter isti, četudi je njegova zavestna življenjska danost v vseh zmislih spremenljiva in v vseh smereh rastoča. Človeška resničnost je danes sicer razdrobljena v razne ideje, potem dalje v vrednote, v naloge, odtod spet v doživljaje, doživljajske vsebine in nazadnje v čustva, od katerih prenekatero živi svoje odtrgano življenje, tudi časovno si človekovi jazi sledijo in se spreminjajo v spomine, toda nekje v človekovi sredini je zakoreninjena žilava volja po celoti. Ne samo, da telesni toksini hranijo ogenj življenjskega gibanja, ne samo, da se iz sredine zavesti izvijajo razpoloženjske in miselne jasnosti, ampak celo vprašanja se od tam zastavljajo: Kateri zaporedni jaz je najresničnejši? Katere pojme naj med neštevilnimi izberem, da se z njimi določim? Kateri trenutek naj zaustavim, da mi služi kot oporišče, kot miselni vzvod, kot vstop, ki naj se skozenj rešim v trajanje in navežem na svoje bistvo? Kaj ostaja v nas nespremenljivo? In čim bolj prestopa človek iz vitalnega kroga svojega bitja v duševni krog in odtod v svojo lastno notranjo podobo, kjer se zbira bistvo, odtod pa se dvigne do odgovornosti, ki je v absolutnem zasidrana, do svojega osebnega lika, tem bolj se vprašuje: Kdo sem? Zakaj bivam? Kakšna je prava človeška podoba?

Žival je skoraj vedno na cilju, nagon jo vodi tako srečno, da je vedno sebe gotova in varna. Položena je trdno v svojo določeno obliko in je zaradi tega povsem skladno bitje, ki se mu trenutki življenja odvijajo v njegovi omejeni polnosti. Vitalno bistvo živali je zaokroženo, preko njega ne more prestopiti v neskončnost samotranscendiranja kakor človek. Človek namreč ni doma le v naravi, zakoreninjen je v biti. Zato ni bitje naravne neposrednosti, marveč duhovne posrednosti. Kakor je žival absolutno zaprta v vitalnost, tako je človek absolutno brezmejen v vseh možnostih, določenostih in razsežnostih duha. Da človekova bit ni prijemljiva, jasnovidna, občutimo tudi iz našega nedoločnega vmesnega stanja med naravo in duhom, iz oklevanja v sredini med studom nad biosom in praznoto logosa. Objektivna nestalnost človekova sredi imanence in transcendence prehaja v subjektivno negotovost, ki je ne more nikdar popolnoma odpraviti, niti z znanjem, ki je nadomestek za živalsko nagonsko gotovost, niti s fatalizmom, ki se preda popolnemu iracionalizmu. Tako živi človek že tisočletja nemiren, nezadovoljen, razdeljen. In če pride včasih do skladja med pravilom in čudjo, med potrebo po svobodi in spoštovanjem preteklosti, med ponosom in žrtvijo, tedaj so to le umetna in navidezna skladja, ki se v prihodnjem trenutku že sama od sebe zrušijo, da pokažejo znova in še globlji prepad, spoznanje namreč, da živimo nepreračunljivo, iz slučaja. Slučajni so predniki, slučajno je spočetje, slučajna je sredina, slučajna je vzgoja, nazor, ki si ga človek privzame, slučajno je vse življenje, ravnotako slučajna je tudi smrt. Negotovost je torej temeljna človeška kategorija. Nestalna je najprej človeška telesnost, kajti ogražajo jo bolezni, trudnost, izčrpanost, slaba gradnja telesa, zamotanost in neizvežbanost telesnih funkcij, dalje pomanjkanje hrane in njena nepripravljenost, prevelik napor volje, nevarnosti in oglušenost nagonov. Nestalna je tudi človekova duševnost, kajti mnogokrat niso razvite vse njene sile, čutno zaznavanje je motno, predstave slabe, oblikovanje mrtvo, dejavnost uspavana; ali pa so duševne sile v nepravem razmerju, tako da prestopajo meje in ena drugo uničuje. Nestalnost mej in mer pa je prav usodna v življenju duha, kjer je potrebno, da v neprestanem razvoju in v mnogovrstnosti svojih likov ostaja človek nazadnje vendarle enak sam sebi. Negotovost se tu kaže v pomanjkanju značajnosti, v premajhni pristnosti, v preslabi vednosti za samega sebe, v nestalni skrbi za zavestno enoto, ki od nje prihaja vsa dejavnost, in v prevelikem kolebanju ter drobljenju. Toda kakorkoli je raznovrstna doživljajska stran naše negotovosti, tako ima en sam zmisel. Človek je sredi nesomernosti življenja in njegovega nepreračunljivega reda prostor odločevanja, izbiranja, dopolnjevanja.

Človek živi v zgodovinskem, ne v idejnem prostoru. Ker zaradi tega ne more imeti hkrati vse svoje resničnosti v oblasti, mora eno vrednoto plačati z drugo, mora izbirati in se odločevati; kadar napravi

ali izbere eno, izgubi in prepusti drugo. Iz te delnosti nastaja gibanje, ki je v človeku močneje utemeljeno. Izraža se namreč kot strast po razširjenju, po rasti, po prestopanju, po iskanju, zedinjevanju, dopolnjevanju. Človek se išče in najde v boju s svojo notranjo usodo, ki jo narekujejo homogene in heterogene sile. Gibanje je znak človekovega življenja, borba znak njegove rasti. Na dnu tega gibanja, kot njegov temelj in njegov zmisel, pa leži vesoljno zaupanje v modrost in red biti. To je ontologija slehernega zdravega in naravnega človeškega bitja, ki ga življenjski nered in miselno nespoštovanje ne vržeta v fatalizem. Iz tega vira poteka dejavnost, prestopanje mej, izzivanje in priličevanje. Človeške sile so največje sile, prisvajajo si snovni, vegetativni in živalski svet in ga preustvarjajo v novo enoto, v celokupno svojo usodo. Tako nastaja alogični, nevlavljev, negotov in vendar zgodovinski človeški lik.

Četudi vidi povprečni človek v življenjski negotovosti le napako svetovnega reda, ki jo je treba čimprej odpraviti, sega globoko izkustvo razvitih posameznikov do skrite modrosti, do nadpameti, ki ni niti zadržana previdnost, niti hladna resignacija. Ta modrost je zaupanje, ali krščansko povedano upanje, ki ga človek že po naravi goji do zadnje bitne urejenosti in ki človeka dviga nad vrednost in ga izziva, da se ji bliža z drznostjo, to je z ono zmožnostjo, ki nekje pretrga krog neskončne refleksivnosti in položi odločitev na en sam majhen trenutek, kar se imenuje tveganje. Človeška vrednost z vsem svojim urejenim znanjem ne more dati človeku vsega ustvarjalnega zaleta, kakor mu ga sproži vesoljni optimizem biti. To postavljanje na kocko »hic et nunc« nas sicer nikdar do kraja ne približa gotovosti, pač pa človeku daje vedno večjo vero, da se ji vsaj bitno bliža, da stoji v predvorju uteleševanja. Brez nevarnosti in tveganja bi človekov položaj ne bil nikdar pomemben in čaren. Tveganje torej ni razumeti v zmislu popolne iracionalnosti, ki zanika bit in pozna le odločitve iz slučaja, ampak v zmislu kozmičnega erosa, ki vednost heroično dopolnjuje.

Predmeti, ki jih s svojimi čutili zaznavamo, niso resničnejši od našega zaznavanja, toda tudi naše zaznavanje in spoznanje nima vrednosti samo v sebi, ampak mora biti navezano na dejavnost. Resnično je le to, kar je človeku navzoče in potrjeno z dejanjem, z drugimi besedami: srečanje spoznavajočega in spoznanega mora dobiti dejansko obliko. Tu smo v srcu današnjega človeka. Truden, zmeden in stiskan od groze vidi, da leži vsa njegova praznота v odsotnosti, ki je nastala zaradi nepristnega ustvarjanja resničnosti. Človek, ki ima namreč med vsemi bitji sveta zmožnost, da odporno in branečo se predmetnost izziva in prebujata v življenje, s čimer uprizarja neprestan dramatski boj, se je tej predmetnosti vedno bolj umikal in zadržal od nje le njeno predstavo, kar mu povzroča nezadovoljnost

in tesnobo. Nasprotno pa občuti veselje in polnost ob razodevanju svoje sile, ki predmetnost do kraja izzove, premaga njeno odpornost ter si jo dejansko prisvoji. Takrat stopi na mesto odsotnosti in abstraktnosti navzočnost človekova in edino takrat nastaja prava resničnost. Znamenja kažejo, da današnji človek žeja po dejavnosti, po izpolnitvi samega sebe, po prevzemu svoje usode in četudi se ta gon po poenostavljenju življenja in razbitju njegove zavestne ter kulturne preobilnosti poslužuje tudi neprijetnih načinov, priča vendarle, da vidi poroštvo navzoče resničnosti prej v bolečini, žrtvi, sili in dejanju, nego v tesnobi, grozi in razmišljanju, kakor so to delali zadnji rodovi.

Mnogi vidijo zadostno povezanost človekovo v časovni zaporednosti življenja, tako da se jim nasprotja razvezujejo v dopolnjevanje in spoznavanje temeljnega soglasja, kar pomeni razkrajanje človekove napetosti in omejevanje njegove biti. Tej ironični kulturi je sorodno mišljenje, da se enota dosega z redom. Enotno je temu gledanju to, kar je pregledno, jasno, izmerjeno. Oba gledanja sta načina ene ter iste človekove zmožnosti, razuma, najbolj blestečega pomirjevalca življenja. Kultura te izmirjenosti je ogromna. Razum je uredil ves svet, povsod je sezidal stavbe in ograje. Spoznaval je in spreminjal dinamično resničnost v statično zakonitost, ustvarjal je ravnotežje zavesti, razvnel človekovo gotovost, kratko in malo pomirjeval. Vednost je spremenil v znanost, v vrsto sistemov, ki temelje na brezpogojnih razvidnostih. Razum je amoralna sposobnost človekova; predmetom se bliža kot ponosen, pretkan in ironičen duh. Dobro ve, da ne more zajeti resničnosti hkrati in pristno, vendarle pa daje videz, da ustvarja sklad in enotnost. Razum je zato zanikovalec bivanja, ker je v svojih teoretičnih spekulacijah vedno opazoval svet brez človeka. Takrat, ko se je filozofska strast, ki vidi svet skozi človeka, spremenila v znanost, ki vidi svet brez njega, je človek ostal sam. Taka ločitev in celo zoperstavljanje človeka in predmetnosti je napravila veliko škodo. Že spoznavanje samo je odločilnega pomena. Temeljno vprašanje spoznavanja leži v razmerju med transcendentnim spoznavanjem in človeško osebo. Relativizem in skepticizem se premagata v celem človeškem območju, ne le v razumski dejavnosti. Spoznavanje ne sme biti niti dušeslovno, niti družabno, ampak bitno. Človek ne sme nikdar nehati biti v spoznavnem deju, kajti idealno in logično bitje še ni vse človeško bitje. Izvenčloveška znanja, logična in idealna, so za človekovo usodo in njeno življenje v glavnem neuporabljiva. Spoznavanje mora biti antropološko, prvenstvo človekovo se mora spet priznati, seveda ne v naturalističnem, marveč v personalnem zmislu. Bliže resnici je hipoteza, da je svet del človeka, nego človek del sveta, spoznanje namreč predpostavlja aktivno nagnjenost človekovo v predmetnost. Zato je pravo spoznavanje ustvarjalno, razodeva se v deju, ki ga prevzema ves človek, ne pa samo razum, ki predmetnost le pasivno sprejema vase.

Ako pa je človekovo bistvo izzivajoče in táko, da najde svojo polnost le v dejanskem prisvajanju predmetnosti, in ako človek potemtakem pomeni nenadnost, dejavnost, ustvarjanje, potem nimajo prav tisti, ki računajo z njim kot s stalno postavko, ki vidijo v njem miren, gotov predmet, zakonitost ali celo številko. Človek je širši in globlji, on je večji, veličastnejši, pomembnejši, predvsem pa samostalnejši in svobodnejši, kakor govore neke ideologije. Človek je nepreračunljiv, njegova narava je narava deja. Lahko celo rečemo, da je človek dej. Kot dej pa je človek neprestano izpostavljen, stoječ v središču možnosti, zato je dej sam mogoč le v inkarnaciji, ne pa v odmišljanju. Vse enačbe, vsi opisi in razumski prijemi človekovega bistva so nemočni, kajti razum, ki razvidi pravilnost in le od nečloveškosti živi, ne more razvideti nepravilno in človeško. Pristen človek je ena sama dejavnost, dogajanje, navzočnost, podoba in utelešenost. Današnji človek noče več le razumeti, on hoče predvsem biti. Brezimno usodo hoče spremeniti v ustvarjeno in navzočo, življenje noče več opazovati, ampak prevzemati.

Vsako dogajanje je vdor absolutnega v zgodovino, vsaka navzočnost blesk večnosti v časnosti. Večnost se razodene namreč le v dejavnosti, v deju, torej je človek utelešenje večnosti v času. Uteleševanje je najvažnejša oblika izživljanja; če je dozdej prevladovalo mišljenje, bo odzdej naprej bržčas odstopalo prostor inkarnaciji. Uteleševanje se ne sme razumeti le etično v zmislu skladja med mišljenjem in dejanjem, uteleševanje je prav tako tudi spoznavni dej, ontološka vrednota, resničnost, ki so se v njej zbrale vse silnice. Z uteleševanjem ne ustvarjamo samo pravilnost, ampak tudi resničnost. Ono je edini izhod iz človeške negotovosti, iz razumske zapletenosti, iz podzavestne mračnosti, iz vitalnega neskladja, iz problemov in prividov, edino doseganje gotovosti. Utelešenje nas rešuje individualne osamljenosti, predmetne ujetosti in objektivnih zakonitosti. Rešuje nas statike, linearnega drobnjakarstva in brezosebne mehanizma. Utelešenje nas sprošča, poenostavlja, ustvarja osebni čar in veličastnost biti, razvija v nas ustvarjalno veselje, alogični red in vse višje svobodne redove. Ontološki pomen utelešenja potrjuje zgodovinsko izkustvo, kristjan pa še prav posebej zgodovinsko izkustvo božjega Utelešenja.

Bitna ali eksistencialna miselnost je torej izrazito ustvarjalna miselnost, v nasprotju z današnjo filozofsko, ki je izrazito povživajoča. Bitna miselnost je še najbolj podobna pesnikovi, ker sta obe strastni, razširjajoči se. Razloček med obema je le ta, da pesnik zgolj afirmira in svoji strasti ne postavlja cilja, bitna resničnost pa svojo strast postavlja v sredino spora, ki zoperstavlja razum bivanju, imanenco pa transcendenci, vse v težnji po resničnosti in resnici, ki naj bo čim širša in enovitejša. Bitna miselnost prerašča nepopolne in

enostranske dogmatizme, obsegajoč vsa nasprotja in razširjajoč njihove spore na temeljno polarnost človekovega bivanja, na razvidnost — odločitev, znanje — dejanje, razmišljanje — ljubezen. Bitna miselnost je izrazita miselnost spora, z metafizično resnostjo ruši vse posebne tehnike, posebno tehniko logike in miselne udobnosti, nezadovoljna z njihovimi enostranskimi in lahkimi rezultati. Eksistencialnost podira račune duha, jasnost in preglednost, izumetničenost življenja, trhlost preživetega, praznoto neustvarjenega in spoštuje le živo, služeče in ponižno. V svoj svet sprejme le človeka, ki resnico ne samo govori, ampak tudi živi, ki kratko in malo biva in s svojim življenjem bitno resnico izpričuje. Napredovanje se pozna po naporu, trpljenje po krvi, ki jo človek prelije, živo bivanje po negotovosti in tveganju, po naporu in trpljenju, po absurdu in ljubezni. Čim bolj kdo bitno prodira v modrost biti, tem bolj vidi, kako ogromna je ljubezen v primeri s spoznanji, in kako nam je na minimum jasnosti dan maksimum ljubezni.

Odkritje naših dni je torej oseba v ontološkem in dejavnem pomenu. Človekova posebnost nam je bila večinoma vidna v individuu, v njegovi biološki, naravni vrstnosti. Individuum je pripadnik vrste, iz nje se je izvil, iz nje živi in umre. Toda v človeku je še neka pomembnost, neko ostajanje, neki tajni zmisel, ki pripada duhovni in verski vrstnosti. To je oseba. Oseba se ne rodi in ne umre, ustvarjena je, podoba božja in posoda večnosti, naloga, ki jo posamezni individuum mora uresničiti. Oseba je končni zaris človeka, zadnje ime za razna znamenja, ki z njimi lovimo človeka: navzočnost, dogajanje, resničnost, duh, dej. Vsako posamezno in vsa skupaj pomenijo osebo, njihova dejavnost je ena ter ista, tako da lahko rečemo, da je oseba pričevanje poslanstva, ki ga posameznik sprejme in ga pokorno izvršuje, še boljše: ujemanje individua in njegovega poslanstva. Oseba je oblika največje človeške bližine. Individuum je oblika osamljenosti, odsotnosti, oseba pa je oblika navzočnosti. V njej je volja po občestvu, po najbližjih in najsvetejših resničnostih, po izpostavljenosti, nevarnosti, tveganju, žrtvi, kratko in malo po ustvarjanju. Resnica o osebi se posmehuje dialektiki, logiki in mehničnemu izkustvu. Ona je edini nosilec in ustvarjalec usode, nikdo je ne more zamenjati, niti naš bližnji, niti družba, niti individuum sam. V oblikovanju in izpolnjevanju osebne usode in zunanjih pravil ni enakosti socialnega racionalizma, pa tudi ne mehnične neenakosti. Vsaka oseba je integralna in enotna v sebi, vrednota, ki posreduje ostale vrednote. Edino v osebi moremo najti človeški zmisel in z njim svojo življenjsko rodovitnost, kajti v brezosebnem življenju nimajo niti blagostanje, niti red, niti kolektivi zmisla in koristi.

Človek je misterij, resničnost, ki je ni mogoče ujeti, ukleti, razložiti, misterij, ne v zmyslu okrasilne skrivnostnosti, ki jo časti niče-

murna povprečnost v svoji razumski nemoči, niti ne v zmislu malomeščanske romantike, ki se ji hoče čudovitosti, ker se boji jasnosti, niti ne v zmislu zamotanosti, ampak v zmislu resničnosti, ki s svojo utelešenostjo sega preko sebe. Človek je usmerjen preko samega sebe, najprej je povezan z vesoljem, tako da je v njem navzoča in poklicana resničnost vesolja in on navzoč v vesolju. Človek je heterogena resničnost v homogenem bitju, ne da se izčrpati niti z duhovno, niti z naravno, niti z duševno ali družabno zavestjo. Na mesto človeškega misterija ne more stopiti niti zgolj duh, niti oduševljena snov, niti pravica ali resnica, niti vse idealne vrednote skupaj. Človek ni le nosilec spoznanja in zavesti, psihološka duša ali pneumatični duh, niti ni vsota vsega, ali njihova imanenca. Človek je marveč misterij prav posebno zaradi pričevanja o neki višji resničnosti, ki ga dopolnjuje in ki dobi v njeni osvetljavi tako edinovrstnost, da je počelo nadčloveške resničnosti bitna sestavina človeškega bitja. Človek je takó izrazito paradokсно bitje, bitje protislovij. Stoječ na meji dveh svetov ima nalogo, da dopolni sebe in svetovje in se združi z nadčloveško resničnostjo. Človeški problem je v svojih zadnjih merah religiozni problem.

Medtem ko si individualistični humanizem postavlja za cilj uresničevanje človekove posamične izvornosti, ki jo dosega s posebno tehniko, kjer se je mogoče približati sleherni posebnosti, s tem pa onemogočiti navade, avtomatizem, sklerozo razuma in družabni konformizem, si krščanski humanizem daje odločilno vsebinsko smer. Krščanstvo je s svojo vero v Jezusa, utelešenega Sina božjega, izrazita vera v osebo, to je v dejavnost človeške usode. Utelešenje realnega, ne simboličnega Božanstva v človeku je največji dokaz, da je krščanska vera v svoji biti največji življenjski »activum«, četudi ga je dvatisočletna religiozna kultura tako zadržala, da ga imajo za »passivum«. Zakaj kakor je kristjanu sleherni osebni dej udeleževanje večnega Jezusovega bistva, tako pomeni to aktualiziranje zmanjševanje razdalje, ki loči posamezno človeško življenje od njegovega poslanstva, to je od ostvaritve odrešenja. Bistvo osebe je v zavestnem in neprestanem uresničevanju božje stvariteljske navzočnosti v nas; osebna dejavnost je usmerjena v prevzem božje dejavnosti. Pričevanja krščanskega izkustva se z mnogo večjo močjo in jasnostjo bližajo človeški neizrekljivosti, mnogo bolj jo zaokrožajo, urejajo in oplojajo, kakor vsa posvetna prodiranja. Sploh je personalni činitelj v krščanstvu tudi veliko upanje sodobne prenovitve. In zdi se, da pod to prenovitvijo zopet ni misliti le etičnega prepoveda, ampak razjasnitev mnogih teoloških stavkov in poenostavljenje religiozne kulture, prav posebno pa razbistritev tuzemskega problema, od eshatološkega do družabnega vidika. Tako je krščanska filozofija že precej zapustila antične kategorije, posebno platonski nauk o idejah, ki je z njim dolgo časa razlagala človekovo posebnost in

zamenjala to statično smer z dinamično, ki se ne zadovoljuje več z nagonom ohranjanja, marveč razume človeka kot nastajanje in uresničevanje samega sebe.

Poleg teocentričnega humanizma so še druga vsebinska gledanja na človeka. V zatonu je antični humanizem, neštetokrat poživljen kot nosilec razuma in statične pameti. Njemu nasprotna je antropologija, kjer se duša zoperstavlja duhu kot njen nepomirljiv zatiralec. Zelo sugestivna je moderna psihopatološka antropologija, kjer se bistvo človekovo izvaja iz njegovih bolezenskih znakov, najrazširjenejša in najvažnejša pa je antropologija materializma, ki jo je sprejel proletarijat za svojo blagovest. Na prvi pogled je sicer čudno govoriti o humanizmu v naturalističnem nauku, ki ima človeka za proizvod razvoja v živalskem svetu; toda pod ideokracijo marksističnega razumništva biva velik in zdrav svet proletariata, ki ima vzvišeno stališče že samo zato, ker predstavlja trpeče in beraško človeštvo, ki živi intenzivno, odprto, pripravljeno življenje in se ni udeležil propada ostalega človeštva. Proletarijat je od boleznega razumništva mnogo sposobnejši za dejavnost in enotno osebno kulturo. Poleg tega pa živi v njem utelešena metafizika, marksistična sicer, ki pa kljub vsemu vendarle obstaja, kajti socialni monizem ne podeljuje marksizmu le relativno vrednost gospodarske rešitve, ampak tudi absolutno vrednost zgodovinske nujnosti. Proletarijat je postal nosilec resničnega zgodovinskega poslanstva, od njegovega načina v veliki meri zavisi usoda človeštva. Premagati bo moral velike skušnjave, med katerimi skušnjava novega meščanstva ni najmanjša.

Treba je zavreči sleherni red, ki ima človeka za predmet, ga organizira in posiljuje v nasprotju s posameznimi človeškimi poslanstvi in njih usodami; prav tako pa je treba obsoditi naziranje, da je temeljna človekova naloga obvladovanje naravnih sil, kajti gospodovanje narave ne more biti človeku niti najvažnejše sredstvo za utelešanje njegovega poslanstva. To naziranje o zunanjem gospostvu je v današnjem času tehnike in kriz iz obilja zelo nevarno, morda najnevarnejše, saj lahko zaradi svoje aktivnosti mnoge zapelje do istenja zunanjega obvladovanja z utelešanjem. Izkustvo pa uči, da vsi znaki zunanjega izpopolnjevanja, postavim vedno večja človekova izurjenost, pridobivanje vedno ugodnejših življenjskih pogojev, izginjanje primitivne tesnobe, človeka ne vodijo naravnost in nujno v notranjo svobodo, marveč prej v zunanjo razvezanost, v pomeščanjenost in duhovno upadanje. Borci za pravico novega reda pozabljajo, da ima tehnika nevarno eshatologijo; osvojevanje narave in boljšega življenjskega položaja pomeni prilagojevanje, ki je sicer potrebno človeškemu življenju, celo duhovnemu, toda le do neke meje. Onstran nje se spremeni v propadanje, ker ne upošteva duhovnega prerodenja. Od zgolj snovnega napredka smemo pričakovati le izboljšanje življenjskih sredstev in pogojev, ne

pa njihove popolnosti in zadnje človeške zadoščenosti. Zato je upravičen sum, da bi se revolucionarni podvig zgolj za obilje, red, varnost in pravilnost, brez globljega cilja, nazadnje prej umiril v novem malo-meščanstvu, kakor sprostil v duhovnem utelešanju. V tem se odkriva stara demonija nepravilnega človeka: vsaka brezmejna nasičenost pomeni ponižanje; čim večja kolikost, tem manjša kakovost.

Ne samo močni svetovni nazori, ampak tudi posamezni misleci se nagibajo v to smer, le da jo pesimistično poglobljajo. Dediči Nietzschejevi vidijo človeka v izključnem tostranstvu, ki je istovetno s popolno osamelostjo. Človekovo bistvo polagajo v vitalno bit. Schelerjev pojem junaškosti, N. Hartmannov pojem človekove izrednosti in Heideggerjev pojem človekove osamelosti so že v enem samem narodu pretresljiv odgovor na stisko zavesti. To sicer niso nikaki dokončni odgovori, saj gredo zelo hitro preko njih, pač pa so pričevanja o človekovi pomembnosti. Današnjemu času je odločeno, da ustvarja novo človekovo izrazitost. To je temeljno razpoloženje vseh ljudi, mislecev in delavcev, trpečih in napetih, z izjemo lenih in mrtvih. Bolečina in njeno ustvarjanje odkrivata človeku v posebni smeri ter njegovo dosedanjo podobo dopolnjujeta.

Trud za novo antropologijo, ki so se njeni prvi obrisi pokazali že z Nietzschejem in s Kierkegaardovo bitno dialektiko, osamosvajajo človeka sredi bohotnega psihizma, sredi logicistične kulture in mehaničnega življenja. Človek počasi in v velikih mukah razodeva svojo podobo. Antropološki problem postaja večji od družabnega in dušeslovnega. V današnji anarhiji prav posebej čutimo, kako je človek izreden, nemiren, preko sebe viseč, išoč dopolnjenja, kako je tragičen in celo absurden, in kako odbija od sebe nepristnost ter se hoče ponostaviti v dejavnosti. S tem pa, da stremi v inkarnacijo svoje usode in v integracijo resničnosti, odpira tudi problem stvarstva. Svet, ki ga je znanost do kraja organizirala, postaja znova predmet kozmogonije. Slutnja nam govori, da se mora vse stvarstvo rehabilitirati; jasno namreč postaja, da je ves svet potegnjen v krog človekovega zmisla in bivanja, mi ga pa niti ne poznamo. Znanost, ki je zadnjih tristo let obstajala v rastoči matematizaciji čutnega sveta, se bistvu tega sveta ni skoraj nič približala. Poglavitna krivda spoznanjskega neuspeha je v pomanjkanju bitnega znanja. Ne samo, da je ves svet heterogen, neprestano se spreminjajoč, poln znakov podvrženosti, negotovosti, slučajnosti in nepovratnosti, v njem je marveč tudi stremljenje po združenju s človekom v eno samo resničnost. Zato je treba predvsem pripraviti človeku tak položaj, da se lahko brez zunanjih ovir vrši ljubezensko uteleševanje. Za kristjana pa je treba poglobiti celo razmerje narave in milosti.

EDVARD KOCBEK

IZ TEMNIH PODOB

NA PRAGERSKEM

Rodovitna ravnina je zleknjena pod goro,
zemlja povsod, okrog hiš, po vrtovih, v strugah,
v gozdovih, vse vprek zemlja, skrita pod rušo
in vlažna kakor bohotno ljubezensko telo.

Med visoko travo so zarežane tračnice,
ostro in ravno so se pognale v daljavo,
podnevi jih preskakujejo sive kobilice
in ponoči se na njih cvrček pod lokomotivo trese.

Ena za drugo prihajajo in se srečujejo,
bobneč vozijo živa in mrtva bremena,
stokajo in škripljejo, bruhajo in sopejo,
in ko rdeča luč utone v temi,
zadiši nočna globina.

In ko jih ustavijo škripajoče zavore na postaji,
se pokažejo glave na oknih vagonov in težko
izgovarjajo naša imena. Potem pa se nasmehnejo
visečemu cvetju, oni z Dunaja, iz Budimpešte in Milana,
ter se v pogovorih odpeljejo v svojo noč.

In nikdo v razsvetljenih pulmanih ne ve,
kje se vozi. Debeluhi s cigarami in beležnicami
berejo v časnikih, gospe čebljajo razvajeno
in se naslanjajo na kovinasto obrobljena okna,
željne pijane hitrosti.

Mi pa smo ostali sami
in na prašnem tlaku sedimo ob mlačnem pivu.
Raztrgane ilustracije visijo na klinu, mastne podobe,
miss Boston, Mussolinijev lev in Olla gumi.

V medli luči smo zmedeni in prazni,
ne vemo, kaj bi začeli sami s seboj.
Bledi natararji so kakor avtomati,
človek sedi nepremično na kovčegu,
vodovodna pipa je odprta
in samotni stroj sika.

Vidim čez številne tračnice, kako v zakajeni stražnici
brkat železničar sedi in okorno bere
ob svoji svetilki na mizi.

Naenkrat pridrvi od zunaj ogromna in črna lokomotiva,
gola kakor ženske, ki nimajo več skrivnosti,
in zdirja razdivjana mimo nas,
potegujoč plombirane vagone za seboj.
V njih je težko in hladno breme,
ostro pritiskajoč na marljiva kolesa,
ki se podijo potoglavo naravnost
v moje srce.

Videl sem zdravnanega uradnika,
kako se je sključil in se zamajal:
»Četrtni vlak municije nocoj.«
In ko je zadnji vagon hrupno in nesoglasno
odskočil izpred oči, smo ostali okameneli.
Zaslišali smo strašno tišino
naše zemlje.

SIGNAL

Tiho, tovariši, to je prečudna noč,
od vsepovsod glasovi, sladko nerazločni,
v vetrovih pomešani, z nočno roso pomočeni,
z ladijskimi znamenji pretrgani,
včasih kakor songi Beneške opere,
kakor trudno petje korakajočih čet
ali ljubezensko klicanje v divjih daljavah.

Zaprimo, tovariši, svoje ostre oči,
 da vidimo bolje, pod nami se vrtil zemlja,
 tu je Hong-kong, tam je valovje Amazonke,
 južna otočja, severna mesta, luči, hitrosti,
 krogi in kvadrati življenja, simfonije in signali,
 valovi nočnih pesmi, eni za drugimi,
 nenasitna, človeška srca so otročja.

Toda, čuj, med tisočnimi signali poje
 eden vztrajno kakor gong in hiti neutrudno
 med nočno čarovnijo in si išče pota
 potoglav: gon-gon... u-bit... u-bit...
 Srca posluhnejo kakor nežne antene
 in spajajo u-bit, u-bit, in predajajo dalje
 okrog zemlje, med planete, vedno hitreje u-bit, u-bit...

Na zidu visi podoba, iz prsi kri curlja,
 piščalke brlizgajo na mestnih oglih,
 temne postave tekajo, brzojavni zvenijo, luči
 so ugasnile. Nasprotniki, veselijo se, padel je
 in ne bo več vstal, a vi, tovariši, stisnite
 vrste. On je v vsakomer izmed nas, jeklena
 krepkost trepetaja skozi vklenjen krog, gon-gon.

SENCE RASTEJO

Pokrivam si oči z dlanmi od sramote,
 srečal sem starca, ki je breme nosil.
 Jutri ga bo zrušilo, krvava pena se bo pokazala
 na ustnicah, zamolklo bo padel v zemljo,
 neusmiljeno zabrisan.

Velika godba je prenehala, sence rastejo,
 lačni in bosi me gledajo z mrzlimi očmi,
 ne poznajo niti dneva niti noči...
 Nevarno se zibljejo in nenadno pridejo nasproti,
 s čudnimi suknjami in prekratki hlačnicami,
 berači brez molitve in pozdrava.

Njihove velike roke nas davijo,
 dajte nam kruha,
 dajte nam dela,
 dajte nam posteljo,
 dajte nam mir,
 vaše majhne ljubezni ne moremo jesti
 in tudi s kruhom nam niste vsega dali.

Povsod rastejo, od vseh strani prihajajo
 in napolnjujejo ceste, prekope, predore, kleti,
 senike, hodnike, klopi po mestnih vrtovih,
 čakalnice, drug preko drugega štokljajoč,
 tiho mrmrajoč in zadnjo cigareto si deleč.
 V časopisni papir, ki je s samomori črno popisan,
 se zavijajo in kakor črvi zviti spijo na cementu
 in jeklu, sopeči in sredi spanja roke dvigajoči.
 In ko se brez besed prebudijo, stresajo z rameni
 in z rokami v hlačah postajajo pred oglasnimi deskami,
 dokler se med vrstami ne zamislijo in ne vedo v kaj.
 Nato se obrnejo, na oglih berejo avtomobilske številke,
 gledajo v sukljanje dima in mislijo, kako bi delali.
 Vrtove bi kopali, cvetlice sadili, sušili seno,
 konje vpregali, visoke jele podirali, mleli na vodi,
 orali zemljo in nazadnje v travi otroke pestovali.

In še vedno jim ni konca, že prihajajo iz zemlje,
 iz rudnikov, raz zidarske odre, kurjači,
 livci železa, oni, ki so oglušeli med strojnim truščem,
 in oni, ki so lepolične lutke izdelovali;
 mojstri, ki so bili ponosni na svoje pošteno delo,
 šoferji z visoko kilometrino in ponižni sluge;
 in dekleta, ki jih je najbolj zadelo, lepa in nevedna,
 bolehnata in zdrava, ki so takoj zaspala po delu,
 in druga, nemirna, ki žejajo po moških in proti jutru
 z vsakomer zastonj ležijo; in žene med njimi,
 s tremi otroki, ki jim oče za rakom umira,
 blagajničarke, ki se onesveščajo od lakote
 med kupi bankovcev, in tipkarice s sanjami
 iz kinematografa, ki jih vsakdo želi.

Kdo bi pozabil marljive brivce,
 tekajoče natakarje, zamorske dečke po dvigalih,
 ki jih bele gospe božajo po licih, mornarje
 v visečih posteljah in študente v podstrešnih sobicah,
 ki pozimi pod odejo študirajo,
 kadar se jim edina srajca suši.
 Njim so blizu glumači v gledališčih
 in v potujočih cirkusih, ki si na zamišljena lica
 vesele maske devajo; in vsi potujoči muzikantje,
 z violino, harmoniko in trobento ali flavto,
 ki se jim včasih pridruži ljubezni polna deklica,
 pred hišami zanje denar pobira in jim pod jablano
 ob cesti otroka rodi; in vsi veseli popotniki,
 ki znajo v vizitke imena in rože spretno zarezovati,
 govoriti iz trebuha, požirati ogenj in lepe podobe risati.

In nazadnje vsi ujetniki, po ječah
 in temnih celicah, ki imajo trda ležišča
 in se pred krvavimi zasliševanji s sosedom
 z udarci ob steno pogovarjajo. Njihova vprašanja
 so zadnja, slišijo jih tovariši vsega sveta
 in vsi nesrečniki, čujejo jih v Sing-Singu,
 v Moabitu, v Wörishofenu, čujejo jih v Siamu
 in na Solovječkih otokih, v Regina coeli in v Jami
 mrtvaških glav in jim odgovarjajo.
 In z njimi vred odgovarjajo vsi lačni in bolni,
 majhni in umazani, beli, rumeni in črni
 in se tiho ulegajo na mogočen vzvod.

FRANCE BEVK

ČEŠNJA

Legenda

To je bilo davno, davno, pred stoletji nekoč, ko je na solkanskem gradu živel grof Pilgrim. Gradu že zdavnaj ni več ne njegovih razvalin, in nihče ne ve, kje je nekdam stal, tako je bil izravnán z zemljo. Le izročilo o grofu se je ohranilo.

Bil je iz slavnega in mogočnega rodu, ki se je bil velikokrat izkazal v boju in v izkazovanju dobrot, toda Pilgrima je bilo tako opijanilo bogastvo, slava in moč, da je postal samemu sebi Bog in si je z železnim oklepom obdal srcé. Tako pravijo, da ni nobeno srce tako trdo, da bi ga nič na svetu ne moglo omečiti, kakor nobena tema ni tako gosta, da bi ne mogel posijati žarek v njo. Toda zdelo se je, hudó se je zdelo, da je Pilgrim izjema v stvarstvu. Žena — ubožica — mu je zgodaj umrla, neobjokovana, s sinom je počenjal ko s hlapci, služinčad je trepetala pred njim, a tlačani so se mu izognili v loku in se križali, kjerkoli so ga zagledali.

Ljubil je lov, ker so mu beg zverjadi, curki njihove tople krvi in umirajoči pogledi tešili divje srcé.

Nekoč je lovil na pobočju Škabrijela, na čigar vrhuncu je tedaj stala cerkev in je bil še na gosto porasel z gozdovi, ne tako gol kot dandanes, in so se med drevjem in grmovjem skrivale jase in planice, na katerih je dišala trava. Dan je bil lep, ko ulit iz srebra, sonce se je toplo razlivalo čez Obsočje in čez Brda, toda lovci niso imeli sreče. Kakor da je zverjad zaščiten Bog, ni bilo blizu ne daleč srne niti zajca, niso jih mogli izvohati psi ne gonjači — puščica je neizstreljena obtičala v samostrelu, kopje je ostalo v rokah.

Nejevoljen in temnogled kot človek, ki ga mučita žeja in lakota, se je grof, ki ni mogel utešiti slè po krvi, vračal čez pobočje domov. Dospel je do mesta, kjer danes stoji cerkvica svete Katarine, a je takrat tam stal iz mehkega lesa izrezljani Križani, razpet na križu, in mu je iz stoterih bridkih ran v dolgih kapljah tekla kri ter se mu je obraz smehljal, kakor da se raduje, ker se je združil s svojim Očetom. Tisto znamenje je bil dal postaviti Pilgrimov ded v zahvalo, ker ga je bil Bog rešil iz čekanov razsrjenega merjasca. Tam okrog je bilo drevje in grmovje posekano, da se je širila zelena, sončna jasa; sredi jase je stala češnja, ki je bila prav takrat tako polna rdečih sadov, da so se ji upogibale veje.

Grof Pilgrim je dajal za cerkve in za samostane, a ne zaradi bogaboječnosti in iz globoke pobožnosti, ampak iz bahaštva in ker je bila med bogatimi plemiči taka navada. Bog se je bil umaknil njegovemu srcu, molitev mu je tičala le na ustnicah, ni mu izvirala iz duše. Stokrat je šel mimo Križanega, ne da bi ga bil opazil. Če pa je po slučaju dvignil pogled na Njegovo izbičano telo, se Mu je

priklonil z glavo le zaradi spomina na deda. Češnja pa — kakor da s svojimi koreninami ne stoji na njegovi zemlji, niti ni vedel zanjo, četudi jo je večkrat videl; nihče grajskih ni trgal njenih sadov, obirali so jo tlačani, pastirji in ptiči.

Tedaj pa so psi nenadoma tako glasno zalajali, da so ga trpko zdramili iz nejevolje. Dvignil je pogled in zagledal češnjo, a v njenih rogovilah nekega tlačana. Mož je češnjo smukal za srajco; pod drevsom pa je stal dveletni deček v krilcu, z bledimi lici in svetlimi očmi strmel v vrh, hrepeneče ploskal z ročicami in čakal, kdaj mu pest češenj prileti na trato, da jih poišče in pozoblje.

Grof se je presenečen ustavil. Morda bi bil kdaj drugikrat šel mimo in bi se ne zmenil za to, tedaj pa je v svoji nejevolji v trenutku pomislil, da je češnja njegova in da je tlačan samovoljno segel po njegovem blagu.

»Ti, kaj počenjaš tam gori?« je zakričal.

Tlačan, ki je bil že opazil grofa, je nehal brati češnjo, kakor da mu je omrtvelo telo, poizkusil se je uslužno smehljati in se vdano klanjati. Upal je, da se bo vse dobro izteklo; toda ko je opazil grofov srd, ga je srh spreletel po hrbtu.

»Češnjo berem, vaša gnada,« je izjecljal ponižno in s trepetom.

»Dol!«

Tlačan se niti za trenutek ni obotavljal. Podvival se je na tla, češnjo pa so se mu usipale izza srajce in ko rdeča toča padale na zeleno travo. Tresel se je, kakor da nosi dušo v rokah; ko je stal na tleh, so se mu noge šibile v kolenih, roke so se mu sklenile, prosile so mu oči in celo telo.

»Čigava je češnja?« je vprašal grof.

»Saj nisem hotel, otrok me je tako lepo prosil — saj veste, kaj so otroci, vaša gnada, nimajo pameti — da sem ga moral uslišati...«

»Čigava je češnja?« je ponovil grof.

»Vaša... Le za dobrega vrabca škode sem vam napravil; saj tako gredo po zlu, nikomur v korist. Saj vam niso zrasle na srcu, vaša gnada...«

»Kakšno kazen si zaslužil?« je grof zgrabil za kopje.

»Milost, vaša gnada! Če se že nočete usmiliti mene, usmiliti se mojega otroka, ki nima več matere... Saj se bo Bog razjokal, če me ubijete, in Njegove solze vas bodo vse huje težile kot moja kri...«

Tlačan je zdrknil na kolena in prosil z dvignjenimi rokami; spoznal je bil, da ne bo usmiljenja. Otrok je v svoji nedolžnosti posnemal očeta, dvigal je ročice tudi on, nebeško lepe oči so se mu proseče upirale v grofa.

Tlačanove besede so bile ko žarek, ki je za trenutek posvetil v temo grofovega srca. Zdrznil se je ob grožnji, ki mu je šla do mozga, a se je nato še huje zakrknil in ga je obšla še večja jeza. Zagnal je kopje, ki je predrlo prsi tlačana; ta je razprostrl roke

kakor v neizmernem začudenju in padel vznak. Kri je pordečila trato. Otrok je obupno zavekal.

Grofa je kri vselej opajala, toda v tistem trenutku mu je težka legla na dušo. Ni se upal ozreti na Križanega, naglo se je obrnil in hitel proti domu.

Po vasi se je naglo razvedelo, kaj se je bilo zgodilo. To ni bilo nič nenavadnega; nekateri izmed njih je za najmanjši pregrešek plačal z življenjem. Grof ni poznal druge pravice kot svojo, bil je obenem tožitelj, sodnik in krvnik. Može so odšli v hrib, med potjo se niso ozirali na grad, ki je nem stal nad strmo skalo, niso stiskali pesti proti njemu, toda upirali so se v svojih mislih in rotili pravičnega Boga, naj ne odlaša s plačilom, ki čaka tudi mogočnike.

Pobrali so tlačanovo truplo, ga odnesli v vas in ga tiho zagrebli. Tedaj so bili opazili nekaj drugega... Kadarkoli so bili tam gori, na vrhu, so se ustavili pred Križanim, se odkrili, sklenili roke in molili v svoji stiski. In vselej so jim oči s sočutjem gledale bridke rane, ki so mu jih bili usekali neusmiljeni ljudje, in na zveličavni Kristusov nasmeh, ki se je zdel ko slovesna obljuba in je s stoterimi upi polnil srcé. Tistega dne, ko so bili pobrali tlačanovo prebodeno truplo, niso več opazili nasmeha na Zveličarjevem obrazu. Poteze so se mu bile zresnile v neizmerni bridkosti, ki ni bila od tega sveta, ampak vsa božanska; izpod na pol sklopljenih vek, iz oči, ki so bile en sam izraz trpljenja, pa so tekle solze.

Kristus je jokal, Bog je jokal. Sprva tega niso mogli verjeti. Vsak izmed njih si je pomel oči — ali mar sanja? Pristopil je bliže in glej, res, čudo — izpod trepalnic, ki jih je umetno izrezljala pobožna roka, so tekle motne solze, polzele na blede, drobno lice in se sušile v soncu, v sapi, ki je vela iz gozda.

Sosed je pogledal soseda — ali tudi on vidi isto? Vse oči so začudene strmele v svetí les. Ljudi je obšla taka groza pred čudežem, da so padali na kolena in se trkali na prsi. Novica se je ko blisk raznesla po okolici. Skoraj je bil pozabljen uboj, tlačanova bridka usoda, pogreb in sirota. Ljudje so govorili samo o Križanem, ki mu je izginil nasmeh z obraza, ki joče na križu in se izpod trepalnic ozira proti gradu. In ker se je pojavil čudež prav isti dan, ko je tlačan padel, ni bilo težko najti zveze med obema dogodkoma. Ljudska domišljija je bila ko plaz, ki se je utrgal v gori; bedni so videli v tem prst božji, ki se je dvignil nad grad in ga zagrnil v svojo strašno, grozečo senco; bliža se pravična kazen božja, povračilo za vse krivice, ki so jih pretrpeli.

Prerokovanja so se množila... Grad bo porušen, kamen ne bo ostal na kamnu, temelj bo izravnán z zemljo, da bodoči rodovi ne bodo mogli dognati, kje je stal grad. Pilgrimov prah pa bo veter raznesel na vse strani sveta. Nekateri so videli že velike krokarje, ki v gostih jatah kriče obletavajo grad... Hkratu so od blizu in od daleč v vedno večjem številu in s svetim strahom romali h Križa-

nemu, poklekali predenj in molili. Toda bali so se, da tega ne opazi grof Pilgrim.

Tudi v gradu so zvedeli o tem. Prve so prinesle novico robinje, od njih se je razširila med hlapce. In kadar so se mudili zunaj gradu, so tekli tja gor, da vidiijo. Gnala jih je gola radovednost, ki pa se je na mestu spremenila v strah božji. Niso jim ostala skrita huda prerokovanja in so jih navdala z zlò slutnjo. Bali so se, da tudi njih zadene prst božji. Najrajši bi bili pobegnili — a kam? Pesmi so utihnile, ni bilo več slišati smeha; s plašnimi pogledi so opazovali svojega gospoda, ki so se mu izogibali, kakor da ga tajijo pred nebesi in pred svetom.

Niti težki mir, ki je vladal v gradu, niti ti pogledi niso Pilgrimu ostali skriti. Sprva se jim je čudil, nato so ga jezili, slednjič so ga začeli vznemirjati in ga trapili vedno huje.

Vlovil je starko, spletično svoje rajne žene, ki je na dvorišču tekla mimo njega in se pokrižala kot pred hudičem.

»Zakaj me tako gledaš?« jo je vpraševal s trdim glasom. »Zakaj se me bojiš? Zakaj se križaš, kadar me vidiš?«

»Vaša gnada,« je zajecljala starka, nato mu je v smrtnem strahu povedala vse, kar je vedela in znala.

Utihnula je in se vsa stulila v dve gubi, kakor da pričakuje udarca. Res je bil Pilgrim stisnil pest, a ni udaril. Močan in samozavesten je prvič občutil, da se mu od strahu in nemoči tresejo kolena. Obrnil se je, pustil začudeno starko, odšel in se zaprl v svojo sobo.

Od dne, ko je bil ubil tlačana, se je čudno motalo in prevračalo v njem, dasi bi tega niti sebi ne hotel priznati. V življenju je videl teči potoke krvi, toda curek, ki je bil planil iz tlačanovih prsi, se mu je ko puščica zadril v dušo in se ni dal izdreti. Ni več hodil na lov, izogibal se je kopja in meča. Vse dni je ostajal na gradu, kakor da se tam zunaj boji napada iz zasede, a ni našel miru. Hodil je iz sobe v sobo, stopil je tudi v kapelico, a se je vrnil že na pragu, kakor da se je zbal Boga. Mučil ga je čisto razločen občutek temne slutnje, kakor da se mu oblaki zbirajo nad glavo, ki jim ne more ubežati.

Novica, ki jo je tedaj izvedel, je bila ko olje v ogenj njegovega nemira. Da mu je starka povedala resnico, o tem niti za trenutek ni podvomil. Bilo je prvokrat, da se ni posmehoval naivni veri svojih tlačanov. In se niso mogli prečuditi, ko je nekega jutra zarana brez spremstva odšel iz gradu, kar se dotlej še nikoli ni zgodilo. In je bilo prvič, da se je bal pogledov tlačanov, ko se je kot tat ali plajšar na skrivaj plazil po stezi skozi grmovje.

Prišel je do Križanega, dvignil oči — res, iz oči so mu tekle solze in se mu v jutranjem soncu lesketale na licih in na rjavi bradi, ki se mu je nagibala na prsi. Nehote je padel na kolena in sklenil roke, a ni molil; strah mu je burkal dušo, ne pobožnost. Curek tlačanove krvi je izginil, na njegovo mesto so stopile Kristusove vroče solze, vsega je napolnjeval grozni zvok preroških besed: »Solze vas

bodo huje težile ko moja kri...» Obšla ga je grozna plašnost, da se je oziral, kakor da se boji, kdaj se mu bo zrušilo nebo na glavo.

Grajski so plaho gledali, začudeni šepetali, ko se je Pilgrim potrtno in zamišljen vrnil domov. Zaprl se je v svoje sobe in ga dva dni ni bilo na spregled. Ni molil, slišali so ga le, kako je dan in noč hodil od stene do stene. Šele tretji dan se je prikazal; bil je bled, brada mu je bila razmršena, čudno so se mu svetile oči. Ukazal je osedlati konja.

Odjezdil je v Gorico, v samostan, da se pri sivolasem patru Antonu spove svojih grehov.

Pilgrim ni nikdar nikomur odgovarjal za svoja dejanja, niti svetu, niti Bogu in niti svoji vesti. Tudi v tistem trenutku mu je bilo to težko in zoprno, kakor da se je neizmerno ponižal. Toda strah, ki ga je bil obšel in mu nalegel v kri, je bil močnejši kot vse drugo. Spovedal se je svojih grehov, a najbolj vroče poslednjega, ki se ga je, četudi nepopolno, v resnici kesal. Ni pozabil omeniti Križanega na lesu, ki je pretakal solze, in katerih vsaka mu je ko težka krivda legla na dušo.

Oče Anton je sklonil glavo, kakor da se je zamislil v dolgo, belo brado. Glas o čudežu so mu bili bratje že prinesli na uho. Poznal je skrivnosti človeške duše in je vedel, da je ne more pomiriti le križ odveze, ampak je pogosto treba močnega zdravila, vidne žrtve. Segel je po sredstvu, ki je bilo takrat najbolj v navadi.

»Sezidajte na tistem mestu samostan svete Klare... Zaupajte, da bo s tem zadoščeno Bogu, ki ste ga užalili, in se bo njegovo sveto obličje znova nasmehnilo...«

To je pomenilo veliko premoženja. Grof Pilgrim je bil skop, a se ni upiral. Dal bi bil polovico svojega bogastva, da bi odvrnil nesrečo, zaustavil meč srda božjega, ki mu je bil nastavljen na vrat. Ni preteklo dolgo, ko je na višini kar mrgolelo delavcev, ki so bili prišli od vseh strani dežele. Sekire so pele, hrasti so padali, krampi so zveneli, lomile so se skale. Iz temelja je začelo rasti poslopje... Čudili so se grofu, ki ga kar ni bilo več spoznati. Nikoli več ni dvignil ostrega pogleda, nikar biča na kogarkoli svojih podložnikov.

Tedaj je prišel skozi deželo pobožen mož, ki so ga klicali za Danijela. Telo mu je pokrivala rjava halja, drugega ni imel na sebi, niti malhe, naslanjal se je na palico, s katero se je otepal hudih psov. Pil je, kjer se mu je v studencu ponujala voda, jedel je, kar so mu dali usmiljeni ljudje; saj mnogo ni potreboval, bil je izsušen ko trska, obraz mu je bil ves zagorel od sonca. Nikoli ga niso videli brez pesmi, četudi je pel le v slavo božjo, pri hoji je poskakoval, kakor da pleše, bil je navrhan vesele, svete modrosti, ki jo je delil in trosil ko orehe. Imenovali so ga »svetega norčka«.

Prišel je mimo zidov, ki so iz dneva v dan rasli više proti nebu. Sedel je na kamen, da si spočije, in dolgo gledal, kakor da mu je to v kratkočasje in veselje.

»Kaj zidate?« je slednjič vprašal.

»Samostan svete Klare,« so mu odgovorili.

»He he he,« se je zasmel v sivkasto brado. »Se je pa že kak plemič zbal za svojo dušo in bi jo rad s krvavim denarjem iztrgal iz hudičevih krempljev?«

Zidarji so se plaho spogledali, zakaj grof Pilgrim, ki je bil prišel nadzorovat delo, je stal v bližini. Ni bil še našel miru, Kristus je še vedno pretakal solze. Tolažil se je s tem, da samostan še ni dozidan in še ni do konca izpolnjena njegova zaobljuba... Ko je zaslišal Danijelove besede, mu je vsa kri planila v obraz, ves razsrjen se je obrnil k svetemu norčku.

»Kaj govoriš?« je zakričal.

»Resnico govorim, ki ni moja, ampak božja,« mu je odgovoril sveti norček. »Lahkó me ubijete, ako vas je volja, a zdi se mi, da na tem mestu ni več prostora za dva samostana... Bojim se, bojim, zelo se bojim, da gol kamen ne potolaži božje jeze in žalosti...«

Pilgrim proti temu človeku ni imel moči, čudna plahost mu je legla v dušo.

»Ali torej misliš, da ni odpuščenja pred Bogom?« se mu je tresel glas.

»Bog je najusmiljenejši med usmiljenimi. Toda do njega ne vodi pot po žvenketu zlatnikov, ampak po trnju pokore. In — ali si samo Njemu storil krivico, ki si kršil njegovo zapoved? Izbiješ oko, a daš cekin, ki je lep in svetel, a z njim nihče ne more gledati sonca... Kristus se joče in Njegove solze bodo še dolgo tekle...«

Grof je razumel. Zdelo se mu je, da znova stoji pred spovednikom, posrednikom med njim in Bogom.

»In kaj naj storim?« je obupno vzkliknil. »Kdaj bo tega konec?«

»Kadar boš bednemu popotniku in pticam brez godrnanja dal jesti češnje, ki bodo zrasle iz tvojega srca, kakor dá mati mleko svojemu otroku... Tedaj bodo Križanemu nehale teči solze in se bo veselo nasmehnil...«

»To je nemogoče!«

»Vse je mogoče pred Bogom,« se je sveti norček dvignil. »Vse je mogoče, he he!« se je zasmel in odšel po stezi.

Pilgrim je še dolgo strmел za njim, ki je s svojo rjavo haljo izginil med grmovjem. Njegove besede, njegov čudni smeh mu je še dolgo odmeval v ušesu. Sklonil je glavo. Težko mu je bilo razumeti, a se mu je pravi smisel besed v kapljah natakal v zavest.

Pomislil je na otroka, na dečka v krilcu, ki ga je takrat videl pod češnjo. Ni storil krivice samo Njemu... Hotel jo je popraviti, poslal je oskrbnika, naj najde dečka. Vrnil se je s sporočilom, da otroka ni več v vasi. Prišli so bili komedijanti, ki so ga vzeli s seboj, ker je bil vesele, šegave nravi. Nihče ne ve, kam so šli z njim; morda na sever, morda na jug. Tam so, kjer so veselice in sejmi.

Tedaj se je čudno naglo odločilo v Pilgrimu. Biló mu je, kakor da poslej življenje nima drugega smisla kot iskanje otroka. Izročil je grad starejšemu sinu in ga je oženil. Izgovoril si je le možnjo zlatnikov; morali so mu obljubiti, da bodo dozidali samostan. Ko so bile poročne svečanosti, ki se jih je grof udeleževal še z vsem sijajem, pri kraju, je slekel plemiško obleko in si nataknil romarsko haljo. Možnjo zlatnikov si je bil zašil v malho. Razen opankov na nogah in palice v rokah, ni imel nič drugega s seboj. Tako je nekega jutra brez slovesa zapustil grad in oddrsals po beli cesti pod južnim soncem v širni svet.

Tista leta so vse ceste in poti videle samotnega romarja, ki je hodil zdaj na sever, zdaj na jug, zdaj na vzhod, zdaj na zahod. Obiskoval je vse veselice in sejme. Toda ne da bi kupoval in rajal, iskal je dečka, ki je star toliko in toliko, odtod in odtod, brez očeta in matere. Ljudje so na njegovo vpraševanje zmajevali z glavami, nič niso vedeli o takem dečku. Bilo je zaman vse prizadevanje, ni si mogel olajšati vesti.

Našel pa je nekaj drugega: pisano, polno življenje, trpljenje in bedo, ki je dotlej ni poznal. Opanki so se mu zdrsali z nog, halja se mu je razcefrala. Napadali so ga psi, zmerjali so ga potepuhi. Pogosto je spal na prostem, v mrazu, ljudje so mu metali gnusne jedi. Zlatnikov, ki jih je nosil s seboj, se ni dotaknil. Hranil jih je za dečka, ki ga je nameraval izročiti v sveto in učeno vzgojo, če ga najde. S kapljami krvavih srag mu je kapljala v dušo drago odkupljena življenjska modrost. Revnemu, ki ni imel strehe nad glavo, se mu je omečilo srce, ki mu ga je bilo bogastvo zakrknilo v kamen. Porodila se mu je ljubezen do vseh stvari. Tedaj se mu je prebudila tudi vera, ki ni bila več iz strahu ali iz navade, ampak se mu je dvigala ko vonj iz očiščene duše. Spoznal je, kako je bil nekdanj ničeven, bolj ničeven kot zadnji njegovih tlačanov.

V trdem življenju, ki ga ni bil vajen, se mu je bila sicer dvignila duša, a mu je klonilo telo. Postal je šibek, upognjen in izsušen, brada mu je čisto osivela. Pogledal se je v vodi in se prestrašil samega sebe. Pod seboj je videl starca, ki ga skoraj ni spoznal. Začudenje, ki je bilo še od tega sveta, a se je koj nasmehnil v svoji skrušenosti in modrosti... Obupal je, da bo kdaj našel dečka. In če bi ga tudi našel, ali bo mogel z zlatniki popraviti krivico, ki jo je storil njegovemu očetu? Moral bi mu dati piti kri lastnega srca...

Neka skrivnostna sila ga je gnala proti domu... In ko se je nekoč mladi solkanski grof Edvard odpravljals na lov, je zagledal ob cesti sedečega starčka. Vzbujał je tako usmiljenje, da je segel v možnjo in mu vrgel srebrnik. Zasmeljal se je starčevim začudenim očem. Pilgrim je srebrnik še dolgo držal na dlani in strmel za sinom. Le nekaj let je preteklo in že ga nihče več ne pozna. To se mu je dobro zdelo, a obenem mu je bilo bridko pri srcu. Ob spominu se

mu je rahlo stožilo po življenju. Toda končno je spoznal, da mu je zdaj že odmrlo. Nazaj ni bilo poti.

Samostan na pobočju Škabrijela je bil že dozidan, izza sivih zidov je zvonik molel visoko v zrak. Romar se je napotil navkreber po široki stezi, ki je bila uglajena od romarjev. Na obzidanem samostanskem dvorišču se je pridružil beračem, ki so sedeli v senci in govorili. Beseda je tekla o njem, o Pilgrimu, ki je bil, da se očisti grehov, dal sezidati samostan. Nato je izginil po svetu. Baje ga je tako pekla vest, da si ni dal miru in se je obesil... Poslušal je, razbijalo mu je srce, stežka se je zadrževal v razburjenju. A ni se več bal, da ga spoznajo, ker so ga imeli že za mrtvega.

Stopil je v mrak in tihoto cerkve. V glavnem oltarju je stal Križani, Pilgrim mu je s strahom, s trepetom srca pogledal v sveti obraz. Ah, še zmeraj je pretakal solze kakor pred leti! Ali je res upal, da ga bo našel z nasmehom na svetih licih? Biló mu je, kakor da se mu je puščica zadrla v srcé, zgrudil se je na kolena. Saj ga ni več mučil strah, saj ni imel ničesar več izgubiti razen življenja, toda obšel ga je globok kes, iz globočine srca so mu privrele besede: »Jezus, povej, kaj naj storim?« Trkal se je na prsi in se ni več upal dvigniti oči...

Sestre svete Klare so ga našle nezavestnega pred oltarjem, na stopnicah, ki so bile izglajene od kolen romarjev. Pobrале so ga in mu dale vode, da se je zopet osvestil in odprl oči. Začuden se je oziral okoli sebe. Kaj se je zgodilo? Zasmilil se jim je, rade bi mu bile pomagale. Spoznale so, da ni navaden popoten berač, da je nekaj plemenitega v njegovem vedenju, besedah in potezah obraza. Toda na vprašanja je samo zibal glavo, bil je ko knjiga s sedmimi pečati. Ker se jim je zdel moder, pobožen mož, so mu ponudile mesto zunanjega vratarja, zavetje do smrti. Bil je do smrti utrujen in je ponudbo hvaležno sprejel; mošnjo zlatnikov je neke noči zakopal sredi dvorišča.

Poslej so mu tekli dnevi, ki so bili drug drugemu enaki kot valovi v reki. Ni mu bilo več treba brusiti nog po soncu, ne prosjačiti za jed in prenočišče. Skrbel je za red med berači, ki so se zbirali pred samostanom, pazil je, da se ni kak tat prihulil v cerkev. Nikoli ni bilo slišati trde besede iz njegovih ust, nikoli se ni nasmehnil, kakor da mu je tuja vsaka, prav vsaka radost.

Včasih je po ure in ure preklečal pred jokajočim Križanim in molil; tudi njemu so vrele solze po uvelih licih. Ali pa je posedal v soncu pred samostanom in zrl na temne zidove gradu. Samo tedaj mu je senca nasmeha, kakor iz spomina porojena, hušknila preko obraza. Toda že se je pomračil...

»Če te tako gledam,« mu je nekoč rekel star berač, »si v oči ves podoben Pilgrimu, le da ti niso tako ostre, kot so bile njegove.« Starec je molčal in pogledal v stran.

Kadar so prišli v samostan grajski, se jim je umaknil, le od daleč jim je sledil njegov pogled.

Četudi še ni bil tako zelo star in zdaj ni trpel pomanjkanja, so naglo pešale njegove telesne moči. Trpljenje mu je bilo razjedlo zdravje, sušila ga je pekoča vest. In zdelo se je, da se mu tudi z neko mislijo, ki se mu je bila porodila v duši, mudi na oni svet.

Ko so nekega jutra odprli samostan, so ga našli umirajočega pred cerkvenimi vrati. Kmalu nato je izdihnil. Spolnili so mu čudaško željo, naj ga pokopljejo sredi dvorišča; ko so kopali grob, so našli mošnjo zlatnikov. To jih je še bolj potrdilo v misli, da pobožni vratar ni bil navaden človek. Morda je bil — Pilgrim. Toda nihče ni tega naglas izrekel. Še preden so ga zasuli, se je okrog njegovega trupla spletlo vse polno legend. Na grob so takisto na njegovo čudno željo zasadili mlado češnjo.

Drevesce pa ni raslo ko druga drevesa, ampak naglo in bodro, kakor da je dahnil vanj božji dih. Korenine so se zarile v zemljo, se oklenile Pilgrimovega telesa, ki je bilo v romarski halji položeno k zadnjemu počitku, se mu zabodle v trohneče srce, srkale hrane iz krvi in iz mesa... Komaj se je leto nekajkrat obrnilo, že je stalo drevo košato in zeleno v soncu. Podnevi je bilo tiho, kakor da je zamaknjeno v svoje sanje, ponoči se je prebudilo. Šumelo je, ječalo, kakor da trpi, in vzbujalo grozo.

»Vratarjeva duša,« so rekli ljudje. »Ali ne najde pokoja?«

In ko je vstala pomlad in se je čas nagnil na poletje, je bilo drevo tako polno sadov, da so se veje težke nagibale in je zeleno listje tonilo kakor v velikih kapljah krvi. Toda nihče jih ni trgal in zobal, ker so vedeli, da rasejo iz vratarjevega groba, naravnost iz njegovega srca.

Tedaj je nekega dne prišel mimo mlad popotnik — ni bil več deček, a ne še fant — na sebi je nosil čudno, tujo obleko, a s seboj nič drugega kot malho in piščalko, polno srce mladosti in veselja, zvrhano mero pesmi in dovtipov. Po vsem videzu je hodil v šolo h komedijantom, ki za črne solide kažejo ljudem svojo umetnost, a se je neke noči tega naveličal in na lastno pest odšel po svetu. Bil je lačen in žejen, hotel je potrhati na samostanska vrata, a tedaj je zagledal sredi dvorišča rdečo češnjo, odprl usta in vzkliknil: »O!«

Kar se samo od sebe ponuja, ni da bi zavračal, vrgel je od sebe malho in piščalko, splezal na drevo, prepodil vrabce in začel zobati. Češnje so bile tako sladke, da takih še ni imel v ustih. In zdelo se mu je, da se mu ob gostiji odgrinja tudi daljen spomin, ki pa je bil tako medel kot spomin na pokrajino, ki je ležala pred njim. Kdaj jo je že videl? Pa kaj je ta skrb za človeka, ki nima očeta ne matere in mu niti niso znali povedati, odkod je doma, da ima le piščalko in pesem, pa polna usta smeha in češenj, kadar je žejen in lačen.

Nazobal se je, pobral malho in piščalko ter stopil v cerkev. Pokleknil je pred Križanega, ki mu je bilo telo vse polno bridkih ran,

a se mu je obraz smehljal, kakor da mu je tisto trpljenje v neizmerno radost in uteho; na licih so mu ugašale zadnje solze. Zopet se ga je dotaknilo nekaj, kakor daljen, pobledel spomin, a mu je naglo zatopil v molitvi... Ko se mu je zdelo, da je dovolj molil, se je dvignil in odšel. Zapiskal je na piščalko, glasovi so se izgubili med drevjem in se niso nikoli več vrnili. Tudi veseli potnik se ni nikoli več vrnil, bil je ko list v vetru, ki se le enkrat pomudi v istem kraju.

Glas, da so se Kristusu posušile solze in da se zopet smehlja kot nekdanj, se je naglo ko blisk raznesel po vsej deželi. V samostan so romale še številnejše procesije kot prej, kakor da se je zgodil nov čudež. Spomin na Pilgrima je bil že pobledel, a tedaj je zopet oživel; nihče ni več verjel, da si je sam vzel življenje... Češnja je bila poslej mirna tudi ponoči, nič več ni šumela in stokala, še v burji je bilo slišati le šušljanje njenih veja, kakor da šepeče vročo molitev zahvale.

MIRKO JAVORNIK

PESEM NAD MORJI

Slovo

Popoldne se začenja komaj opazno kakor nepričakovani odhodi. Čez ograjo na parniku sloniva dva človeka z nervozno zavihanimi ovratniki, kakor da z morjem vred čakava viharja. Parnik je dolg in brezličan, a ne tako kakor čakanje. Pogreznil se je nizko v vodo; žerjavi so že zdavnaj nehali tlačiti vanj blago. Njihovi zarjaveli kljuni so leno obviseli sredi navadne poti. Ladja in mi, vse bi bilo mrtvo, da ne drhte globoko pod nami predramljeni stroji. Njihovo enolično življenje se z utripi prenaša na železo in na nas. Mrtvo morje se ob umazanih lokih kodravo kali in postaja podobno pokvarjenemu steklu. Železni drget z dna ladje veže železo, nas, posinelo vodo in vso bližino v eno celotnost, ki diha in niha v novi resnici: ladja, pot, popotniki.

Okoli vsega se ovija mehkužen, po borovju in po goli, razžgani južni zemlji zaudarjajoči zrak obmorskega popoldneva. V njem manjka podrhtevajočega brušenja škržatov, manjka smradu po pregrelem sadju na trgu pod osmojenimi platanami za pristaniščem, manjka zmešanega vrišča ob kanalih, kjer bi se kriki topli z rjavimi obrazi, z rdečimi cunjami in s prodajajočimi se očmi; manjka gneče po beznicah, kjer so vzkrikajoči glasovi pod večer podobni praskajočim plamenom vžigalic.

Ure svete južne lenobe, ki zapira oknice in zastira oči, stoje nad pristaniščem, nad njegovimi resničnostmi in nad sencami. Ozračje vsenaokoli je kakor motno, mlečno steklo, ki bi rado zatajilo bel

ogenj za vabo. Morje je proti jugu odprto skozi ozka vrata dveh otokov; gore na njih razplamenevajo svoj kamen v soparo.

Goreče obmorsko popoldne, tišina. V tišini obračunavajo srca sama s seboj: z vezmi na zemlji, z zapletenimi poti, z vprašanji — in ne morejo nikamor kakor ladja, ki jo drže sidra ob zemlji. Pogledi se ujemajo, se izogibajo, se vračajo nazaj na zavito posivelo črto pristaniških obal.

Mesto pred nami ima nemogoče želje: videti je, da bi se v zbledelih, sladkornatih kockah rado sesulo v morje. Večno, okorelo hrepenenje mestec na jugu! Na pobritem skalovju iznad mesta hrepeni osivel rožmarin nekam nad sebe. Na nebo je prilepljena srebrna, kovinasta muha: letalo, ki se igra samo s seboj. Bleščeče konice dveh, treh stolpov ga bodo zdaj, zdaj potegnile nase.

»Potujete na Malto ali v Španijo?« vpraša ob meni neizrazit, steklen glas, s kakršnim se začenjajo popotna znanstva na tem ali na drugem koncu morja.

Sopotnik z zavihanim ovratnikom je ženska pobeljenih las, ki imajo na sebi samo ukraden lesket popoldneva. V očeh ima nekaj sinjine; pogled vanje ne more ugotoviti, če je njihova, ali je izposojena od morja, od neba ali od senc na obali, izpod plašča pada cenena svila obalne bleke, ki kaže tisto navadno slast do velikopoteznosti in od doživetij, kakršna je lastna ženskam, ki se jim je posrečilo enkrat ali dvakrat v življenju ulti iz vsakdanjosti. Potem mislijo, da jih na nerodnem, počrnelem tovornem brodu čaka nekako majhno veselje doživetij, pustolovščin, južnih noči in vsega, kar si ljudje obetamo z oblubo »nekaj«. V desnici ji dogoreva cigareta in se razkraja počasi v dim in pepel.

Molčim. Tisto vprašanje ni bilo rečeno v kdovekakem tujem jeziku, toda na ženski je vse tisto, od česar človek beži na morje.

»Ne razumete?« vztraja ženska in se z nasmehom pomakne za pedenj bliže. Ponovi vprašanje v drugem jeziku in ga poudari z odprtim gibom, da se ji plašč razdeli na prsih; izpod njega se blesti obrabljeno bleščanje na pozlačenem pavu. Z bleskom pade name vonj po človeškem telesu. Stresem se in nočem razumeti ničesar.

»Malta? Španija?« Tretje vprašanje se je omejilo na najpotrebnejše.

Kaj jaz vem. Zdaj je važen odhod. Besede plavolasega bitja so opomin na zemljo za obalo. Na zemljo nesmislov, na zemljo resničnosti, ki jo povsod iščemo, zagovarjamo in na dnu samih sebe zmeraj bežimo od nje. Ni treba ženske nič več gledati: v njej je plehko dolgočasje sodobnih zbliževanj, srečanja v kinematografih, pri idejnih tečajih, v alpskih zavetiščih in po obubožanih salonih — povsod, kjer ljudje ne morejo več do sebe in drug do drugega po poti, ki je bolj človeška kakor nazori, kakor igranje in kakor ponarejanje življenja.

Vse to bi lahko povedal v obeh jezikih, v katerih bi me ženska razumela, toda rajši gledam v strast južnega popoldneva pred seboj.

Daleč za popoldnevom je zemlja zvezana z žicami, tokovi, idejami in gibanji. Misel jo gleda od daleč: podobna je drobnemu globusu za otroško igranje, na katerem je zapisanih toliko poti, da ni moči slediti nobeni. Na tisoč križiščih se lesketajo ognji, utripajo iskre drobnih strasti, ljudje se igrajo vsepovsod velike reči, igrajo se življenje, vojno, smrt in slavo in preobražanje. Ponoči mora biti zemlja od daleč razsvetljena kakor dogorevajoč konec smotke, srca in motorji dajejo zadnjo luč.

»Ste že veliko potovali?« vpraša ženska spet tako, kakor da dopoveduje, da ni mogoče, da bi človek že kdaj kje bil razen v svoji nerodni okorelosti.

V hipu se zavem, da sem skočil iz vloge pravega človeka svojih dni in da sem začel vse strašno neumno doživljati. Zbojim se nenadno vseh, ki me bodo po vrnitvi učili, da je to treba drugače. Čutim plehek okus po nespametnosti: tako mi bo čez dva, čez tri mesece žal za dogodivščino, ki sem sam kriv, da se ni mogla začeti.

»Ne,« pravim kar tako in iščem po žepih ne vem česa, ali ognja ali izkušenj iz preteklosti. Potem spet trdovratno gledam v vodo.

Ženska me še enkrat pogleda, sleče plašč in ga vrže čez ramo.

»Vroč je,« de, se zlekne in se pokaže vsa kakor lena samica navadne pasme. Potem pogleda za najbližjimi stopnicami in stopi prožno proti njim. Mrmraje zapoje prediren napev: podoben je kosu krvavega traku, ki pada v morje.

Gledam za njo. Preden izgine v odprtini, se mi zdi, da se še ujameva z očmi in da ima prav za prav nekaj na sebi. Zanimivost, ljubezen, norost?

Preden se mi kaj razjasni, stopim počasi mimo vrvi, verig, pipastih zračnikov, naslanjačev, vrat, medeninastih drogov in belih sten na konec ladje. Zastava visi ob drogu mlahavo kakor obleka na utopljenecu; pod njo drži brkat mornar trnek v umazani vodi in izgublja oči nekje pod gladino. Kadi ugaslo pipo, ne misli na nič in na obrazu nosi ostanek, porumenel, skrižan in zguban zemljevid svojih poti.

Vstopim se blizu njega, da bi gledal, saj vem, da se ne zmeni za nič in da bo še dolgo upal v svoj trnek.

Med vrati otokov na jugu že sili polahko višnjev večer proti nam. Morje postaja vse širnejše in temnejše in vsebolj polno. V vratih zamežika prva luč enkrat, trikrat, tisočkrat, brez konca kakor splašeno srce. Zemlja se odmika v svoje življenje.

Tedaj mornar sproži roko in vleče trnek iz vode, kakor da molze morje. Neznatna svetla riba se otepa na koncu vrvi, ki jo vleče ven, kamor ne mara; srebrn, capljajoč nič, neboljen, obupen kakor mi. Okrog njegovih oči še zmeraj pleše sinje, neskončno obzorje.

Potem je slovesa konec. Počasi plovemo na jug, proti vratom, za katerimi je morje, velika, ravna svoboda.

Prisluškovanja

Pot po Jadranu do Otranta je podobna ceneni idili, ki jo lahko uživa vsakdo: sinjina pod nami in nad nami, kakor da je morje pod obzorjem in nad njim. Oči jadrajo, koder jim je laže, za želje je človek prelen, da bi jih pošiljal dlje, kakor hrepeni nabližje koničasto jadro. Otoki z razgorelimi vrhovi se vijejo iz obzorja, nas srečavajo, zdaj od blizu, zdaj od daleč. Mesta čepe na njih čisto nizko; zdi se, da jih bo morje zdaj zdaj prekrilo. Včasih vzrase na zahodu nizka, zategnjena obala s svetilniki, z brezupnimi naselji, z življenjem, ki ne teče nikdar drugače kakor plima na morju: zdaj za pol upanja navzgor, zdaj za cel obup v globino. Pod večer žene toneče sonce od obal na izhod rdeča, opekasta, dimasta, zagorela jadra s križi in nerodno naslikanimi kelih. Ob njih padajo galebi v morje kakor izgubljeni, belim bliskom podobni angeli. To je Italija.

V Otrantu se zemlji na vzhodu in na zahodu Jadrana stisneta bliže. V jasnini se beli na zahodu konica Santa Maria di Leuca, na vzhodu zasnežene legende albanskih gora. Sonce je žareč, prosojen most nad ozkim morjem. Večeri so tu oljnati in mlačni; človeka delajo neumnega. V dveh, treh dneh in nočeh je ladja postala spet kos kopnine, ki jadra po morju in se ne da prevzeti od njega. Še več, postala je os, okoli katere se suče obzorje, daljava, nebo, prividi celine, pot dneva in polzenje noči. Delfini in galebi prihajajo pod večer bliže — vse je zaradi naših radosti in zaradi naših oči. Nič ne spravi človeka do take samozavesti in obvladovalnosti kakor dolge, nepretrgane, neomejene ure pomorskih poti.

Vse je spokojnost, ravnina, jasnost. Nič ne trga smeri, v katero kaže kljun ladje. Vsi okreti in pregibi tega malega sveta na sinjem vesolju so nevidni, nezaznatni. V začetku smo vsi še neumna, zbegana bitja, stroji iz živcev in nasprotij, naveličani drobtinic strasti, veličine, nezaznatnosti in življenja. Pregarjamo se z očmi, z željami, s tekmovanjem — morje pa se nam smeje in nas polahko, nezaznatno kroti in uspava s svojo širokostjo, mirom in nepremakljivostjo. Kmalu nič več ne ustavlja in ne moti pogledov. Vsepovsod se je mogoče spotakniti samo na obzorjih, drugo je preneznatno.

Milijoni drobnih valov ostajajo za nami. Vsak izmed njih ima hipe svoje rasti in upadanja, ima ure svoje svetlobe in ure mraka — kaj je človeku do tega? In tako ostaja za nami zemlja z drobnjavo življenja, z milijoni svojih dvonožcev, sistemov, dihov in nasprotij, ki imajo sleherni svoj važni, neobhodni obstanek — tam, kjer so... Daleč...

Ne delamo drugega kakor prisluškujemo.

Ležim na golem krovu, železo pod mano izpariva življenje, ki se ga je nažrlo iz sonca. Čisto blizu plesketa svila na ženskem telesu in se igra z njim. Njeno žuborenje je zdaj veselo, zdaj odbijajoče, kakor da v svili plapola majhno srce. Nekaj časa je samo, potem se

mu pridruži drsenje nog in pasu, ki se pregiblje ob ograji. Lasje ob glavi žvižgajo kakor drobne piščali, ki jih je treba poslušati z obrazom ob obrazu. Drobna pesem obleke, las, vsega, kar spremlja vroče človeško telo. Njegova senca se mi bliža med tresenjem — dolgo pričakovano srečanje. Na senci je razločiti pesem vetra in pesem strastnih črt. Vse je onemoglo, podobno usodi, ki ne more drugam kakor naravnost.

Prisluškujem: slišim svoje in drugo dirjajoče srce, med njima je samo še delec trenutka.

A še hitrejša kakor to, kar bi se moralo zgoditi, je glas tretjega, ki prevpije bližajočo se senco, strast in hrepenenje. Pogled došlega človeka me ukroti. Spet čutim pod sabo železno vročino, beg morja na obe strani črnega leska, sončne iskre, ki se gase v preskakajočih se, penastih belih valovih. Vmes so stopinje dvojnih korakov, ki se oddaljujejo...

Ko se zgosti noč, gledamo morje. Veter, ko smo ga srečali pred mrakom, se je izgubil; če bi bilo videti, bi bilo morje do obzorij gladko kakor mrtva dlan. Nič ni moči ločiti, kje se z nebom sklepa v eno temo, zakaj zvezde mežikajo samo iz sredine neba. Blizu so, da bi jih človek snel in jih podaril najbližji ženski. Potujejo z nami, kakor da so obešene po jamborih in vrveh za beraško beneško noč.

Ves prostor bi bil mrtev, da ne režemo šumeče poti skozenj. Ladja je majhen, revno razsvetljen kos sveta, ki blodi po miru. Morje se nalahno jezi in postaja čudno.

Nenadno začenjata razgrinjajoči se brazdi ob kljunu žareti. Iz črnine brizgajo iskre, trepetajo vzdolž ladje, jo ovijajo v zlat venec fosfornega ognja, se potapljajo na vse strani, vznikajo spet iz globin in zagorevajo daleč za nami. In spet znova.

Redke zvezde na nebu in še redkejša luči na ladji ne morejo roditi z odsevi niti stotine tega čudnega ognja. Ladja drvi kakor ogromno kresilo po črnini, izpod nje vzplameneva morje v čudnih ognjih. Kjer je bila prej noč, je zdaj prosojnost. Morje ni svetlo, toda videti je skozenj, kakor da spi na njegovem dnu zastrto sonce, zavržena bajka, potopljeno mesto, karkoli neresničnega.

Ni moči videti več, ali orjemo po morju ali po nebu. Mrzli, strahotni ognji vrše na vse strani. Ni mogoče več vedeti, ali se šumenje iskri ali iskrenje šumi, ali se voda razbija, razsipa, prši v milijone zelenkastih ognjev, ali meče morje iz sebe reke ugašajočih kresnic, ali so bogovi razbili v pijanosti zvezde v prah, ki ga sejejo nam za igračo v morje, ki vre.

Blazna, ognjena pesem noči na morju; ne da se določiti, ali smo zaprli oči in jo slišimo v begotnem migljanju gorečih glasov pred spuščeniimi trepalnicami, ali smo si zatisnili ušesa in gledamo praske-tajoče ugašanje sončnega prahu v bežečem, pojočem valovju.

Spodaj v ladji nekje pojo mornarji; pesem zdaj pa zdaj predrgeta šumenje, da so njeni glasovi še močnejši od fosfornega iskanja.

Stara pesem o morju, o neskončnih potih in o čakajoči ljubezni na daljni obali — o vsem, kar je stoletja dajalo pribežališče iz vsakdanjosti rjavim, zamazanim, brazgotinastim ljudem izpod palube. Nekje mora počasi teči vino, vsi bežimo proti koncu noči in morja, ki nas oklepa s svojim ognjem in stotisočnimi glasovi svojega hrepenenja in svetlobe, ki jo je sesalo ves dan iz sonca.

Zvezde so ugasnile, a morje gori naprej. Ladja je nekje v globinah vzbudila puščičast stvor, ki se poganja kvišku — šele zdaj je videti, kako daleč je morje to noč prozorno. Puščica v dveh trenutkih zraste v bitje, podobno raketi, za katero se vije in trepeti žareča pot. Kakor pobesnel drobec pekla se tisti stvor poganja na vse strani, se prevrže na hrbet, da mu trebuh belo zasiže, se zasuče v lovu za lastnim repom, ki se vrti v razjarjenih udarcih. Nenadno plane žival do površja in brizgne mokro svetlobo navzgor. Iz morja se pokaže koničasta hrbtna plavut, potem spet bel trebuh in žagasti zobje.

Koničasta plavut, ki moli nad vodo!

Morski pes!

Videli smo ga podnevi desetkrat ali petnajstkrat. Zver, ki odvraca letoviščarje od morja, je postala za nas modna zanimivost, nič groznejša od delfina; zakaj videli nismo drugega kakor črno plavut.

Zdaj vidim več: bliskovito, neusmiljeno napadanje, orošeno z morskim iskrenjem, zobe, ki se zatisnejo enkrat, pa je konec česar-koli živega, dve drobni črni piki, ko se postavi proti ladji, kakor da se hoče zapoditi v železo, ki zažiga morje.

Čim dlje drvi pošast z nami, tem večja postaja. Oči ji vročično slede v pričakovanju zadnjega skoka. Roke krčevito stiskajo mrzlo, rosno železo na ograji, ko da se hočejo z njim prikovati na življenje. Gibanje pošasti, ki je zdaj videti kakor da stoji ob drveči ladji, proži v glavi strelovite, sunkovite, boleče misli.

»Do smrti je tri, štiri metre.«

Resnica pride čisto neopazno, kakor da je zapisana v morskem ognju.

Raztrgan glas blizu mene zavpije nekaj, kar je podobno strahu brez izraza, tesnobi brez izhoda. Ob meni zagori dvoje nemirnih oči, tresoča se, vroča roka se trdno oklene moje.

Poznam roko, a ta trenutek je drugačna kakor pri plesu, ko se osladno naslanja na moško ramo ali ko se daje božati išočim prstom. Zdaj ni v njej zdolgočasenega iskanja in vabljenja, rosna polt mehkužnih, z godbo razmajanih ur se je spremenila v suho vročino. V tej roki je zdaj življenje, ki se je bliskoma rodilo ob zadnji resnici: ob smrti življenje samo na sebi, kakor v črvu, nad katerega pada senca drvečega kamena, kakor v nekom, ki vidi nase uprto bodečo cev in oko, ki pritiska na petelina.

Čutim samo to. Nič ne vem, da je ob meni ženska, zaradi katere bi se na ladji kmalu začeli mrzeti vsi moški.

»Vidite?« kriknejo stisnjena usta ob mojem obrazu.

»Vidim. Do smrti je tri metre.«

Široke, raztrgane oči se srečajo. Z naju pada oddaljenost, narenjenost. Dva človeka si zreta v obraz in iščeta drug na drugem odgovora na to ugotovitev.

To so trenutki, ko človek človeku prisodi vse in od njega pričakuje vse. Trenutki, ko se prebujajo zveri in angeli — ali ne sprašujeva drug drugega, če sva si sovražnika.

Do smrti je tri metre — nikdar še ni človek tako neslišno in nevidno izginil, kakor bi to noč. Krik, podoben kriku ob koncu pesmi, pest goreče vode — in nič drugega.

Zreva si v oči dolge trenutke.

Ko se odtrgava drug od drugega, vidiva, da se je zver še enkrat zleknila ob ladji, udarila z repom, zaorala novo fosforno brazdo v morje in se izgubila.

»Bila sva blizu smrti,« pravi dekle. »Kakor še nikdar.«

»Morda življenju prav tako. Ali niste prisluhnili?«

Dekle se čisto obrne k meni. A še preden utegne kaj reči, se obrnem in prestopim. Drži se me še, zato mora nehote za mano. Drgeta.

»Pojdiva. Bližava se jutru.«

Ne vem, če je res, toda na morju vstaja spet črna tišina. Ničemur ni moči več prisluškovati. Samo srca bijejo hitro in glasno kakor prehitvajoče budilke.

Zmagoslavje

Tri, štiri leta je menda, kar sem imel zadnje sanje, ki se jih spominjam do zadnjega obrisa in ki se mi povračajo, da postajam polagoma nekam obseden od njih še na tej dolgi vožnji skozi dneve in noči. Sanje so bile:

Sredi morja je otok. Prav za prav samo konica potopljenega sveta, ki se začne takoj od gladine strmo vzpenjati navzgor. Više in više in više. Predira oblake in se otresa večnega plesa megla okoli svojih bokov, pušča za sabo vsa obdobja zemeljske zelene rasti in rase naprej, dokler ji temena ne pobelijo večni snegovi. Zdaj je zadosti visoko za vrh, ki je ozek kakor odlomljena igla.

Tam nenadno stojim, ne da bi vedel, kaj me je vrglo tja, kakor je pač v sanjah navada. Vse je pod mano, daleč, nedosegljivo, da čutim omotico. Gozdovi in zelenje so preproga, ki jo počasi požira morje. Megle plešejo nizko pod mano kakor splašeni konji na vrtiljaku.

Čutim, da stojim nekje na strahotno visokem, ozkem in omahljivem. V hrbtenici me žgačka in zbada slast vrtoglavosti, da si ne upam pogledati nikamor. Gora je odlomljena šivanka, stene pod mano niso navpične, marveč padajo skupaj, njihove navznoter bežeče črte kličejo v samomor.

Trese me, mižati moram. Tipaje ležem na tla in z grozo čutim, da mi glava in noge mole čez rob, v prazno. Utegnil bi zlesti na to

ali na ono stran, zato se z brezumno strastjo oklepam svojega kosa zemlje. Čutim, kako se zemlja ogreva od mojega strahu, polagoma mi postaja dobro, kakor da ležim v postelji, ki jo je ogrela mati.

Mati zemlja.

Šele čez dolgo me drhtenje popusti, da si upam pogledati navzdol. Lupinasta srebrna ladja beži od brega in vidim, da nosi s seboj vse, kar sem ljubil. Nekaj drobnih stvari, nekaj majhnih bolečin, nekaj neznatnih strasti, nekaj svetlih obrazov. Čutim slast zadnjega slovesa in dajanja, zdi se mi, da bom umrl.

Kajti ko iščem s pogledom konca morja, obzorja ali drugega brega, se mi zdi, da ssem oslepel. Oči beže navzgor in navzdol in naokrog. Vsepovsod je samo sinjina, ki se krivi navzgor. Do morja je z moje višine daleč, toda razločno vidim valove, ki ne potujejo naprej ali nazaj, marveč padajo kakor po strmi, sinji steni proti otoku.

Iščem začetka njihove poti in oči mi potujejo po sinjini više in više. Že sem z njimi v svoji lastni višini, toda obzorja še ni. Moram še više, šele potem presekaajo oči posrebreni rob azurne sklede, kjer sem ujet za vekomaj in kjer mi sinjina preplavlja oči in misli.

Srce hoče iz mene, prostranost je presilna, da bi mogel obstati, moja ladja pleza proti vrhu sinjega naročja. Stojim na koncu speva vseh umetnosti: zvoki, barve, strasti, besede in vse neizgovorjeno se ubira v zadnje ozračje silnega simfoničnega romana človeških poti, nad, izgub in izpolnjenj...

Vem, da sem sanje zavrgel kakor toliko drugih; na kratko, z enim gibom misli, kakor se to spodobi. A sanje se niso slekle z mene, marsikatero noč sem se vračal v tisto azurno ujetništvo.

Potem sem se zalotil, kako računam ob dolgočasnih popoldnevih površje izsekov na zemeljski obli, kolikor ga zadenejo dotikalnice s te ali one višine. Prišel sem na deset tisoče in na stotisoče kilometrov. Ne prvo ne drugo ni vzbudilo v meni slasti in okusa po tistih sanjah.

Vzel sem zemljevide in knjige s starimi pomorskimi kartami, kjer so med vzporedniki naslikani bogovi globin, Atlantidi, bradati čuvaji Hesperid, ladje s štirioglatimi jadri in napihnjenimi vitezi.

Nikjer nisem našel nič sanjam podobnega. Nekje je bila gora predaleč od morja, da je obzorje zajelo še zgolj zemljo, drugje jo je oblivalo morje samo z ene strani, s treh jo je uklepala zemlja. Spet nekje je bilo vse drugo, le gora ni bila višja od žabjega hrbta.

Potem sem začel verjeti v bajke o Atlantidi, zakaj samo tam so mogli kdaj vzreti morje tako, kakor se mi je prikazalo v sanjah. Včasih se mi je zdelo, da čutim v nosnicah zmeraj enako, mehko, blazinasto ozračje in sinjo svetlobo tega potopljenega sveta. Včasih — ponoči — sem sklepal, da se naslednje poletje vdam zadnji veliki romantiki in poromam brez ciljev, brez omejevanj po veliki poti bogov nad potopljeno Atlantido...

Od afriške obale do prvega izmed sedmih kanarskih otokov je dva dni in dve noči počasne, čudne vožnje čez prvi kos Atlantika,

koder drže vsa pota iz Evrope v Južno Ameriko. Dva dneva vožnje po mrtvem morju.

Viharji pod zastrtim nebom, pod pahljačami deževja, med tuljenjem drvečega zraka kje v kanalu pred Malto, v Jonskem morju ali pod večernim ognjem Etne v Mesinskem prelivu so razumljivi, mogoči in veličastni. So človeški — človeka je v njih groza pred nemočjo le, kadar se bliža zares ali za strah konec in začenjajo ljudje s posinelimi usti in s prosojnimi obrazi moliti.

Mrtvo morje na tem koncu Atlantika pa ni vihar, temveč samo oddaljen, izgubljen spomin nanj. Zato je najbrž strašnejše kakor vihar, ker je vse, kar nas obdaja, fantastično in neresnično, čeprav čutimo divjo silo morja.

Nebo je podnevi jasno, sivkasto belo, prazno. Ozračje je gosto, da se lepi na človeka. Na strunastih vrveh na ladji niti za trenutek ne zabrenka veter. Vsenaokrog ni drugega kakor negibnost, toda divji valovi dvigajo ladjo v dolgih zagonih na svoja počrnela pleča, od tu jo spuščajo spet v breznaste presledke med sabo. V njih ni nič usmerjenega bega kakor v valovih, ki jih žene vihar od zahoda na vzhod ali iz obzorja na obale. Njihovi hrbti niso pršeče razbičani, strast jih ne razkraja v pršeče plohe, ki jih veter pri padanju razčeše v tisoče tenkih, kapljastih curkov, kjer za trenutek zasije medla mavrica, obleдела zastava viharjev.

Mrtvo morje je odmev viharja — pred dnevi, pred tedni je orkan ob Patagoniji ali tornado ob Floridi ali ciklon ob Grenlandiji razburil Ocean. Tedne dolgo je njegova raztepena jeza potovala po valovih v vse širšem in širšem krogu kakor odmev strel, ki so med rjoventjem padale v morje. Divji valovi so bežali izpod mračnega obličja neba vse dalje in dalje. Že davno so bili pod jasnino, v božajoči oblasti brezvetrja, toda strah še zmeraj dela iz njih božjastne pošasti; vsaka izmed njih je nosna spominov in strahot. Ladja je polomljeno glasbilo brez strun, mi postajamo potni izmučeni sužnji v brezupni posodi velega morja.

Vidimo obzorje, ki je od daleč gladko in spokojno. Ladje, ki tiče na njem, se zdi, da so mirne in da jih nič ne prevrača — toda mi nikdar ne priplujemo do tja. Ti valovi so podobni, če človek za rezko bel trenutek razpre oči iz mižanja, okameneli poplavi iz ognjenika. Vsak se vzpenja zase, vsak se uničuje zase, v njihovem vršenju ni drugega glasu kakor šumenje razkrajajoče se vode, ki se ne umiri prej, dokler se ne razsujejo ob zemlji, kamor jih podi povelje davnega viharja.

Prisluškovanje mrtvemu morju je trpljenje, od katerega ne reši človeka niti noč.

Obe noči dolgo gledam zvezde, ki strme negibno, kakor da se čudijo vrenju pod sabo. Zmeraj se mi zdi, da slišim ihtenje boje na plitvini pred Casablanca: kadar jo udari val, zaječi, kakor da jo bole duše vseh mornarjev, ki so razbili svoje brodove ob njej. Megla, ki

zakriva afrikansko obalo, se v premolkih med vzdihovanjem trga, iz noči primigljajo luči plešočega mesta. Potem spet ni dolgo nič drugega nego jok, ki daje opozorila ponočnim plovcem.

Iščem zemlje, sveta, zakaj ta nemir morja ni več morje, marveč bljuvanje vode, ki jo razganja ogenj nekje pod površjem. Grem do oddajne kabine.

Telegrafist sedi pri svoji mizi bled in posluša zagonetno petje morsejevih znakov, s katerimi se pogovarjajo ladje, ki polze po stotinah poti na obli. Nerazumljiva zmeda udarcev in črt, iz katere navadno udarijo trije kratki, trije dolgi in spet trije kratki znaki.

Spogledava se. S. O. S. — kdo ve kje.

»Naj izračunam?« vpraša telegrafist.

»Čemu — saj ne moremo na pomoč.«

Zmigne z rameni.

»Mora biti kje ob Havajskih otokih.«

Premakne gumbe.

Čez čas spet prebodejo sluh tisti trije usodni znaki.

»Nekje ob Ognjeni zemlji. Nocoj je hudič na oceanih.«

Spet gre iskat drugam. Od povsod brni zmagoslavje morja v pretresljivih okrajšavah zadnjega človeškega vzdiha:

»S. O. S.«

»Rešite naše duše!«

Ozračje je polno električnega joka. Opotekaje se jadramo skozi vročo atlantsko noč, ki spravlja človeka čisto na rob nebogljene molitve...

Zjutraj je vse pozabljeno.

Zasidrili smo se pred otokom rjavordečega kamenja, ki se potaplja v morje. Po njem so tu in tam razsejani kosmi južnega zelenja. Izza ograje jamborov raste mesto rdečih, sinjih, rumenih, oranžastih, zelenih kock. Vesele kletke ptičev, ki si ne žele nikamor. Tu in tam jih pahljajo toge, malce nagnjene palme in razčesani evkalipti. Avtomobili so kovinasti hrošči, ki se igrajo po cestah. Za mestom so bleščeče sipine — vprav toliko puščave, kolikor je je potrebno za slikovitost. Potem se zemlja vzpne na prvo svojo ploščad — tam so nasadi neznanega zelenja. Za njimi otok rase višje čez polja in gozdove do večnih pasatnih megla, ki srkajo vase zemljo in njeno rast. Bela praznina med dvema svetovoma.

Visoko nad njo se lesketa črn stožec z belim pokrovom na vrhuncu, kakor da so goro na koncu podaljšali s sladkorjem. Okoli nje drhti glorijska svetlega zraka.

Pico de Teyide, gora iz sanj, štiri tisoč metrov visoki ognjeniški svetilnik nad Atlantikom, zadnja prelest Atlantide.

Trije vemo zanjo in smo veseli, da iz pristanišča nihče drugi ne odkrije na njej kaj več kakor zanimiv sneg na tej zemljepisni širini. Vsi ostali se zaženo v nižje, dostopnejše čare tega mozaičnega raja v Oceanu; čari so se zgnetli čisto ob pristan: promenada, ženske

zmešane krvi in spojenih lepot, palmove sence, banane, japonska svila, ponarejena slonovina, uvoženi nemški kanarčki, lokali z mednarodnimi imeni, rezljane notranjščine cerkva s spomini na Kolumbove osvajalce, patios, čudovita dvorišča plemiških hiš z zmajevimi drevesi, gumijevci, rododaktili in papigami.

Mi trije pa imamo štiri in dvajset ur časa; ognjenik je visok štiri tisoč metrov, ki jih je treba prelesti od morskega površja, od ničle do zadnjega sežnja.

Skoraj sami ne verjamemo, zakaj do vznožja pri Orotavi je pet in dvajset kilometrov in tam smo še zmeraj komaj za dve palmi nad površjem morja. Natanko polovica mesta je zavešenega z oblaki, ki se nehavajo v ravni črti ob strani in v enakomerni ploskvi navzdol. Skrivajo ognjenik in zastirajo pota željam, ko nas avtomobil v silovitih vijugah nese skozi mesto in nadnje.

Mimo nas beži romantika v naglih zamahih: tuje rastlinje, cvetje, tuje sadje, bananova polja, zdaleč podobna turščici; Santa Cruz pod nami je podobna razsutim bonbonom. Morje pošilja za nami svoje želje — nismo prišli še tako daleč v celino, da bi izgubilo nad nami oblast.

Ko se zdi, da smo dosegli prvo planoto nad morjem, se nam med evkalipti odpre samo prelaz, ki se premakne na drugo stran — spet morje. Z divjo naglico padamo kakor oslepljeni ptiči v srebrno luč, ki je zdaj popoldne odela morje na zahodu otoka.

Nad nami, nad tem drobcem zemlje, nad nebom, nad meglami, nad lučjo vlada Ocean. Natanko čez pol neba se od zahoda na vzhod vleče črta debelih oblakov. Šest mesecev vise nepremično nad polovico otoka in nad polovico morja okrog njega. Šest mesecev vejejo pasatni vetrovi nad Atlantikom, ki niso tako močni, da bi odnesli oblake kam naprej na žejne obale.

Vse je pokorno temu večnemu vetru. Oblaki so zasidrani v njegovi smeri, morje se razbija noč in dan od zahoda proti vzhodu, razviharjeni, razkodrani evkalipti so nagnjeni čez cesto daleč proti vzhodu, palme so sklonjene tja, kamor drži pot atlantskih vetrov. Vsa ta majhna zemlja je kakor nizko, razcefrano, rjavo jadro obrnjena tja, kamor jo napihujejo dihi z morja, izpod neba.

Sonce je padlo pod streho oblakov; njegovi žarki udarjajo ob njihov volnasti strop kakor svetloba žarometov v premajhnem prostoru. Odbija se od njih in dežuje na morje, ki se raztaplja v posrebrenem ognju. Od njega se na robovih obale črno odražajo drobni ljudje, ki jim veter vije lase tja, kamor je nagnjeno vse mrtvo in živo na teh otokih.

Bleščeča vožnja je kakor pot ob robu nečesa večnega, kar nas ni srečalo še nikdar nikjer.

Zato molčimo in se ne moremo niti spogledati.

Čez tri ure nas stiska mrak dva tisoč sedemsto metrov nad tisto posrebreno pokrajino. Tisoč metrov pod nami je gosta ravan oblakov.

Navzgor je ravna kakor je bila spodaj in podobna hrbtom neskončne vojske ovac. Oblaki so gosti kakor dobro mleko — človek bi se vrgel nanje in ostal za zmeraj črn madež tam doli.

Predrveli smo vse oblike zemeljske odeje. V Orotavi smo čutili senco banan, evkaliptov, platan in lip. Stroj, kovinast angel najbolj človeškega stoletja nas je od tam prenesel v območje južnega borovja, lovorja, mirt, tamarisk in pinijskega — bilo je, kakor da nismo nekje na južnem povratniku, marveč na tej ali oni jadranski obali. Potem nas je zajela pol kilometra debela megla, razcefrana med listnatim gozdovjem; cedeča se vlaga med bukvami in hrastovjem kakor v alpski soteski po deževju. Megle so se lovile za avtomobilom, dokler nismo ušli med smrečje, iz smrečja med macesne, izmed njih v ruševje in nizko, presličasto, belo cvetoče grmovje, ki se je nehavallo med mahovjem in lišajevjem.

Zdaj smo na koncu ceste pred vhodom v ogljeno sotesko, pod nogami nam leži orehast, žolt grušč. Napol slišimo še pogrezajoče se hrumenje avtomobila, zadnji živi glas tu na dva tisoč osemsto metrih; vidimo ozek kos morja med dvema robovoma skal, brezizrazne poljane grmičevja in gozdov.

A ne utegnemo se meniti za vse to. Čez rob predgorja vidimo gorečo kopasto konico obljubljene gore. Njen beli vrh je zdaj moten, vemo, da ni snežen, da je iz solitra. Vemo, da je tu vse drugače, kakor se nam je videlo od spodaj iz knjig ali iz sanj.

Tišina, neslišen mraz od zahoda, da se stiskamo vse bliže kakor preplašene živali; visoko, daleč nad nami gori v odbleskih pogreznjenega sonca vulkan kakor krvava molitev.

Trije smo, ki nas je pot zvezala morda preveč in morda nevarno: med njim in med mano stoji ženska. Vsakdo od naju je mislil, da se bo odločilo na tem vzponu, kam bo nihnilo za zdaj ali za dolgo neko srce. Oba sva na morju in spodaj vedela o ognjeniku in njegovih čudih veliko. Oba sva odločila, da niso njena nagnjenja brez zveze z vsem, kar sva midva na poti iskala. Bile so minute, ko se je zatrdno zdelo, da bo odločilo čudo na ognjeniku; gora pa je bila moja misel in moja pravica, ki jo je dajal njen čar.

Zdaj je vse to pod nami. Nagnjenja so utonila v zlatem večeru na morju. Zdaj stojimo pred vhodom v staro, orjaško žrelo samo trije ljudje, ki jih stiska mraz in groza pred nočjo na ognjeniku. Nihče med nami ni nič več, nič drugega kakor ti. Krvav kos meseca gleda resno na nas.

V desetih minutah smo uklenjeni v deset, petnajst kilometrov širok lijak s strahotno razdrapanimi robovi, kjer plešejo vijolične sence. Na robovih gore vsenaokrog šibki ognji — čudno, da so tam na golem črnem, rjavem, rdečem, višnjevem kamenju, po razdrapanih poljih rumenega, votlega kamenja pastirji in ovce.

Tik preden začnemo stopati navzgor, ugasne gora, nad njo ni niti več rožnatega oblaka, ki bi se ogledoval v žrelu ognjenika, kakor je

to v navadi. Tik za tem srečamo dva bledorumenkasta obraza, ki se pošastno belita izpod majhnega šotora: jetičniki.

Zveri bi se v tej tišini ne bilo moči tako ustrašiti kakor teh obrazov, posvečenih smrti, ki verjamejo na zemlji samo še ognjeniku in pajčolanu suhega zraka okoli njega, ki jim bo zacelil raztrgana pljuča.

Ob teh dveh obrazih ljudi, ki so na pol že onstran zemlje, se nam vsem zazdi ta nočna pokrajina kakor ugaslo površje meseca. Ločimo samo dve barvi — griči, čez katere iščemo stezo, so menjaje se rumeni in črni. Zdaj nam beži izpod nog ugaskom podoben lahak grušč in nam utruja stopala, zdaj zadevajo razvajene noge ob črne, trde skale lave. Zatem pridemo do kamenja, ki ni ne črno, ne svetlo; kamor se človek oprime, se mu izpodmakne — kamen je votel, gobast, pošastno lahak, da ne daje pri padcu nič glasu. Mesec nas preganja po tej strahoviti fantastiki naprej in nazaj — ognji ob robovih lijaka strme v nas vse svetleje, negibno kakor sovražne oči.

Hitimo v vročem strahu; čutimo kako so nam po vsakem koraku tik za hrbtom zapira noč. Ne upamo se ozreti, razen kadar se ustavimo in dihamo.

Gora je izgubila vso obliko; ko stojimo pod stenami, vidimo samo še razdivjan, razdrapan črn slap brazdastega, preskakujočega se kamenja. Toda veseli smo: bega po fantastični grozi lave je konec, nekaj trdnega čutimo vsaj od spredaj.

Ko začnemo lesti po lavi, nam je v začetku kakor da tipamo po shlajenih zrcalih. Črni kamen je začuda mrzel, čeprav ga ovija v zatišjih topel zrak. Polagoma nas začenja dušiti; v sencih poje kri, srca bijejo kakor da drve daleč pred nami: višina nas stiska; zdaj moramo biti tri tisoč metrov visoko.

Vsebolj se nam zdi, da se spreminjamo v izgubljene sence, ki iščejo glasov od kdovekdaj po tem skalovju iz splašenih sanj. Tišina rjove silneje od viharja, čutimo srca, ki nam jih bo razneslo. Beseda bi nas rešila, toda nihče si je ne upa izgovoriti.

Na tri tisoč in petsto metrih ugasne mesec; okoli nas ni nobene svetlobe, morje je kdovekje.

Ognji ob straneh žrela, sredi katerega rase ognjenik, so zdaj v naši višini. Zdaj so orjaški, podolgasti, blizu — tam ni pastirjev, ne jetičnikov ne ovac. Zemlja gori izmed svojih odprtih reber — postali smo plašni ujetniki strahovitega ognjenega režanja iz njenega osrčja.

Zemlja, prva in zadnja mati je blizu kakor še nikdar, v njeni vročini je razbeljena groza.

Ne moremo več dalje, popadamo v korita med lavo in se stiskamo pred mrazom in pred grozo, dihamo naglo in odsekano, da bi preglasili misli in blodnje.

Čez dolgo začutim, da je lava pod mano vsa topla. Ognjenik me greje, zgoraj me noč v tej pošastni višini mrazi do kosti. Obrnem se

na hrbet: nebo je padlo čisto nizko do gore, črno je, voljno, kakor da me hoče odeti z milijardami zvezda, ki bodo zdaj zdaj začele rositi v tolažbo name.

A zemlja gori vsenaokrog kar naprej. Ležimo nad gorenjem nje-nega srca — kdo ve, če nas ne bo prihodnji trenutek buhnila petnajst, trideset, petdeset tisoč metrov pod nočno nebo, da bomo padli v nič, kakor prah z drvečih zvezda.

Pot te noči do jutra je najdaljša, najstrašnejša in najbolj človeška v dvajsetih letih življenja. Vse nepotrebno, vse drugotno je slekel strah z mene — ostalo je le dvoje: človek in zemlja.

Šele ko se bele, stoprste roke jutra stegnejo po nas, si opomoremo. Sonce je še daleč, do vzhodnega obzorja so razpredeni oblaki, nebo pada globoko, morja še ni videti nikjer.

Poženemo se v zadnjo strmino. Proti vrhu je težje in težje. Udiramo se v soliter, v mehko žveplo, se ogibamo vročega kamenja, dušeče pare udarjajo iz sledov naših nog.

Z divjo naglico hitimo navzgor, da bi bili na vrhu ob prvem soncu. Žveplo nas duši, ne beži izpod nog. Ognjenik je oživel: nad žrelom se pode bele pare.

Na vrhu žvižga pijan jutranji veter, da bežimo pred njim v vroče zavetje zažveplanega žrela.

Potem nam počasi oblije lase prva jutranja luč, kakor da smo stopili na oltar. Sonce potuje počasi čez oblake, kakor da so odsevajoča voda. Z oblakov preskoči na morje, ki je pod njimi temno, z morja na bregove in naprej.

Stojimo tiho kakor smreke v molitvi.

Tri drobne ptice v azurni skledi, obzorje morja je nam našimi očmi, nad oblaki, nad vsem.

Razbruhani jeziki otoka pod nami so črni, višnjevi, krvavi, sivi, kakor da je zemlja raztrgala svoja prsa in se nam pokazala v divjosti strašnega življenja. Polja gorečega kamenja, globeli, zareze, prepadi, grmade, izgubljeni orjaki lave sredi rdečih poljan, sredi žoltih ravnic, obronki, grebeni, sence, svetlobe, barve, vročina.

In nad vsem se krivi lesketajoča se sinja školjka. Zasmeh nebu ali njegovo zrcalo? Po njeni neskončni ravni plezajo otoki kakor muhe — vse je drugo vrh drugega kakor na starih zemljevidih.

Sanje, ki so človeka privedle sem, so padle v nič: zdaj je vse azurna resnica.

Trije ljudje stoje vrh ognjenega bisera v posvečeni školjki morja, štiri tisoč metrov nad njim, a vendar nebogljeni njegovi jetniki. Pozabili so vse, kar jih je družilo, ločilo in privajalo sem, pozabili so na želje pravice in zahteve.

Sonce meče na oblake za ognjenikom dolgo senco gore; vrh nje stoje tri majhne postave v mavrični glorijski Oceana. Drže se za roke, molče in so vsi skupaj pesem nad zemljo in pesem nad morji.

STANKO VUK

ŠTIRI JESENSKE

SABOTIN

Tenki, zeleni oblaki
nad ilnato gôro
gredó. Morda večer,
morda jesen neso.

OKTOBER

Ko pride gorski veter
s Krasa, zadiši
nad strehami po borih.
Večer se zagreni.

Trpki okus domače
prsti pride z njim
in me vznemiri
ko lovca krik gosi.

Daleč za zeleno
vodno ravnino
je krotka zemlja
z vinogradi, bori.

Nalijem si vina.
Oktobrski veter,
grenek si mojemu srcu
kot ta črnina.

LOV

Ko lovec na lovu
moj trs v jeseni
nekomu sledi:
o lepi, lepi ženi.

V poznem večeru
je tesen lov. Trs
rezko poje
ko krik vetrov.

Ozka, o ozka
je srčna rana:
črno iz nje curlja
ko kri fazana.

Nad vodo zvezda
trhlo gori.
Umolknil je trs.
Večer me tesni.

JESENSKA

Tiho je Doberdoba
dnò. Jesen, o jesen.
Tih je večer
meglen.
Na kopnem zadnji
bor rjavì, jereb
v ločju
samotno kriči,
ozek, o ozek
je ribičev
čoln
in ribič je žalosti poln.
V močvirju piska
na trs zelen,
z drobno se pesmico
tiho razda
med bore in ločje
in večer meglen.
Jesen, o jesen.

EMANUEL KOLMAN

BREZDOMCI

Slika

O s e b e :

Jožef Brezdomec
Janez Brezdomec
Anton Brezdomec
France Brezdomec
Martin Kmet

Prizorišče: Gozdna planota.

Ozadje: Daljna vas.

Jožef Brezdomec: Med nami je zdaj dolga povest. Obhodil sem mesta, široke ceste. Bogastvo sem videl od blizu, ali zame je bilo daleč. Hrepenel sem; kje je sreča, sem se vpraševal. Vsem sije sonce, toda, bratje, nam je tuje. Sredi cest smo se našli. Lačni, obupani. Imaš kos kruha, sem te vprašal. Prijatelji smo si postali. Bolečina je med nami in vsi nosimo njeno težo. Hočemo lepih dnevov, dela hočemo, pa nas pode od hiše do hiše. Kje je naš dom, bi kdo hotel vedeti. Preprosto bi mu odgovorili: širni svet, široke, prašne ceste.

Janez Brezdomec: Nekoč smo molili: Bog, daj nam naš vsakdanji kruh. Lepa molitev. Čista prošnja. Takrat smo bili vsi mladi in veseli. Matere so skrbele za nas, nismo se zavedali te molitve. A zdaj? Matere so umrle in mi smo šli za kruhom. Zdaj molimo drugače. Naša molitev je molitev trpljenja.

Anton Brezdomec: Moli! Ti je mar boljše, če moliš! Ti je olajšano! Še zmerom si razcapan, kot si bil, še zmerom boš. Čemu molitev!

Janez Brezdomec: Vsaka tvoja beseda je greh. Če je še kaj v človeku dobrega, je misel na Boga. Če je ni, človek oslepi, ne ve, kaj dela, ne ve, kaj govori. Zato naj ti bo odpuščeno!

Anton Brezdomec: Poglej ljudi. Poglej tiste, ki jim čudeže dela denar. Poglej njihovo brezskrbnost. Mar molijo? Bog jim je zadnja briga!

Janez Brezdomec: Ne glej jih! Zapri oči in pojdi mimo! Kajti kazen pride. Za nje bo takrat prepozno. Bog jih vidi.

Anton Brezdomec: Ti povej, France. Pri bogatinu si bil.

France Brezdomec: Čemu bi govoril!

Janez Brezdomec: Vem, kaj bi povedal. Mnogo jih je, ki si z življenjem spletajo bič. Ti si bil v bogati hiši. Dobro ti je bilo, čeprav si trpel. Potem so te spodili na cesto.

Anton Brezdomec: Da. Ali, čemu so te spodili!

France Brezdomec: Tako je bilo. Jaz nisem bil kriv.

Janez Brezdomec: Nisi bil kriv. Vemo. Nisi okradel gospodarja. Pošten si, poznamo te, toda obdolžili so tebe. Na tvoji obleki je madež potepuha, ki se izbrisati ne da.

Jožef Brezdomec: Življenje je težko. Spoznavamo ga. Ljudje nas vidijo, ali njihov pogled je zastrt. Ne vidijo nam v dušo. Prideš, potrkaš na vrata. Dela nimam, brezdomec sem, pomagajte prosim. Samo pogledajo te, pa mislijo, da si tat, da si razbojnik, ker nisi tako oblečen kot so oni. Zasluzite si, ta njih grenka beseda naj ti bo v tolažbo.

Anton Brezdomec: Tako je nam. Ali oni sedijo v topli izbi. Miza jim je pogrnjena; mi pa na mrazu in lačni. Preklete!

Janez Brezdomec: Anton, v tebi živi samo srd. Pojdi vase in se tiho vprašaj: Kaj bi storil ubogim, če bi ti bilo dano bogastvo?

France Brezdomec: Grabil bi. Grabil bi še bolj.

Anton Brezdomec: Molči!

France Brezdomec: Poznam te. Laž je tvoja dobrota!

Anton Brezdomec: Molči, tat!

Jožef Brezdomec: Mirujta!

Janez Brezdomec: Anton, sedaj si se izdal. Nedolžnega tudi ti obdolžuješ. Samo, kadar iščeš koristi, poznaš dobro besedo. Bolje je, da si potepuh. Ti bi bil še slabši kot so oni.

Anton Brezdomec (*molči*).

Janez Brezdomec: Prav je, da molčiš. Ali tisto je resnica! Ti si pogledal globlje v življenje, zato bi bil slabši. Bog je odločil, prav je, da si potepuh.

Anton Brezdomec: Ti si tudi, vsi smo. Tako mi je kot vam.

Janez Brezdomec: Da. Vsi smo. Toda poglej: bodi tak kot smo mi. Tvoje prijateljstvo je laž. Zato si z nami, ker bi ti bilo samemu težje. Če bi mogel, bi nas zapustil. In se smejal. Tako pa ne moreš. Življenje nas bije vse. Več nas je, odpornejši smo. Sam bi omagal.

Jožef Brezdomec: Anton, ne vidiš naše dobrote? Kdo bi bil dober s teboj, če bi ga tako žalil; France ti je tudi odpustil.

France Brezdomec: Sem.

Anton Brezdomec: Saj nisem nič rekel. Tisto je bilo kar tako v jezi.

Janez Brezdomec: Še bolje.

Martin Kmet (*prigodrnja*): Dober dan!

Janez Brezdomec: Čemu se jezite, oče?

Martin Kmet: Kaj se ne bi! — V dolino vozim pesek. Vsak dan po trikrat ga peljem. Visoko je pa naporno. Samo, da nekaj zasluzim. Hišo imam pa ženo bolehno. Skrbeti moram za dom, polje sam obdelavam. Kaj pa vi? Nimate dela? Hudi časi, res. A v mestih še gre, kar je take gospode. Kmetu je zdaj težko. Vsaka reč je dražja. Prej si dobil za droben denar, da je bilo vredno kupiti. Zdaj kupiš blago, pa je zanič. Sam imam obleko,

za poroko sem jo kupil; še zdaj je čedna, in je že trideset let stara. Seveda, samo v praznikih jo nosim. Ampak vendar, trpežna je. Na kmetih pa hočejo biti zdaj vse bolj mestni. Posebno ženske. Prej je bila zadovoljna s čimerkoli, samo da je bila čedna. K maši je šla pa ne drugam. Zdaj nosi klobuček, vse kot mestne... Pa ti pobje! Doma skrbe zanje, a še osemnajst let ni star, že gre na veselico. Včasih, vem, si moral biti fant — ne fant, mož, da si smel iti. Tepeni so bili, domov so jih napodili, če so prišli taki smrkavci. Zdaj je ves svet narobe. Sam Bog se usmili!

Jožef Brezdomec: Kako pa mislite o delavcih, oče?

Martin Kmet: Trpe kot mi. Samo zanje je še huje. Nimajo svojega doma. Zemlje je veliko in je je premalo. Vem, kako je bilo v naši vasi. Družine je bilo precej, hčere so se pomožile — dota; in starejšemu je malo ostalo. Oba brata sta morala za kruhom. Zdaj sta Bog ve kje.

Jožef Brezdomec: Že, oče. Ampak ne trpe samo delavci. Uradniki tudi. Tisti, ki jim je niže odmerjeno.

Martin Kmet: Vsak je svoje sreče kovač. Ali to... to vse nič ni zame. Samo da živim. Saj dolgo tako ne bom več. — Pa kar pozabil sem. Konj mi je zavozil pod cesto, pa se voz več ne zgane. Sam ne morem premakniti.

Janez Brezdomec: Kje pa?

Martin Kmet: Ni daleč. Tam gori.

France Brezdomec: Bomo mi pomagali. Čemu bi hodili v vas.

Martin Kmet: No, no. Ne vsi. Dva sta dosti. Trije bomo že zmogli.

France Brezdomec: Anton, pojdi, greva midva!

Martin Kmet: Pa z Bogom. (*Odidejo.*)

Janez Brezdomec: Imam nekaj. (*Vzame iz žepa denar.*) Onadva nič ne vesta. Včeraj sem v mestu dobil. Drobiž je. Samo da je. Na, razdeliva si.

Jožef Brezdomec: Tiho bodi!

Janez Brezdomec: So že za ovinkom. Na, vzemi!

Jožef Brezdomec: Ali vendar... lahko že nehava s tem. Goljufava jih.

Janez Brezdomec: Kaj bi to! Vesel bodi, da nisi brez denarja.

Jožef Brezdomec: Vsi smo siromaki, vem. Da bi pa tako samo midva...

Janez Brezdomec: Beži, beži!

Jožef Brezdomec: Dovoljkrat sva že storila. In vendar smo sklenili, razdelitev bo pravična.

Janez Brezdomec: Kam misliš! Zdaj sva sama, potem bi bili štirje.

Jožef Brezdomec: Že, že. Zakaj si potem pobožen? Čemu toliko govoriš o Bogu? Čudno se mi zdi.

Janez Brezdomec: To je edino dobro v meni. Bog me še dviga. Če ne, bi že zdavnaj padel.

Jožef Brezdomec: Pa vendar, kar delava midva za njunim hrbtom! Čemu to?

Janez Brezdomec: Življenje naj ti odgovori! Videl sem jih, mimo njih sem šel. A niso morili telesa, duha so morili! Nima tisti pred Bogom večjega greha kot oni, ki ubije človeka?! Dušo ubija in s tem ubija življenje. Ubija dvojno.

Jožef Brezdomec: Ali to... to tudi ni prav.

Janez Brezdomec: Ni, vem. Ali življenje zahteva. Spominjam se svoje matere, ki me je učila moliti. Njej sem hvaležen za vse. Čeprav je moje življenje težko, je vendar lepo. Mar ni lepo živeti! Ali ne obupa samo tisti, ki je slaboten! Kolikokrat bi že obupal. Ali v meni je vera in moč, da se upiram. Zato sem materi hvaležen. — Vzemi torej.

Jožef Brezdomec: Spravim. Ali težko mi je.

Janez Brezdomec: Mati mi je umrla pred petimi leti. Njeno življenje je bilo samo trpljenje in bolečina. Imeli smo svoj dom. Obubožali smo. Edinec sem bil, kako me je ljubila! Oče je bil slaboten vseskozi. Pomagal je, kolikor je mogel. Težko nam je bilo, a živeli smo. Toda potem je prišlo tisto strašno. Očeta so zaprli. Nečesa so ga obdolžili po krivem. Ko je prišel iz ječe, ni živel več dolgo. Materin obraz je potemnel v žalost in skrb. Še jo vidim, gledala me je s tistimi svetlimi očmi, ali ugasnile so. — Bog bodi s teboj, moj otrok, so bile njene zadnje besede. Tako sem izgubil oba tako zgodaj. Zdaj nimam doma in svojih nimam več. — Vračata se. Molči! (*Njima.*) Kako?

Anton Brezdomec: Dobro.

France Brezdomec: Dober človek.

Anton Brezdomec: Obiskati ga morava. Poplača nama trud. Konec vasi stoji njegova hiša.

France Brezdomec: Vsi skupaj bi prišli, je rekel. Pobožen mož je. Pravi, da je njegova žena obolela, ker nekdanj ni živela po božje.

Jožef Brezdomec: Siromak je. V miru ga pustimo. Nič nam ne more pomagati. Tisto, kar ima, je tako bore. S čim bi nam le postregel! Tudi dobra beseda je veliko. (*Janezu.*) Deset je. V trg morava k onemu. Si pozabil, prosil je. Počakajta naju tukaj. (*Gresta.*)

Anton Brezdomec (*molči. Nenadoma se nečesa spomni*): Si bil kdaj zaljubljen?

France Brezdomec (*z začudenim pogledom*): Ne.

Anton Brezdomec: Seveda si bil.

France Brezdomec (*molči*).

Anton Brezdomec: Ali ne?

France Brezdomec: No — da.

Anton Brezdomec: Kdaj?

France Brezdomec: Čemu vprašuješ? Kaj ti bo še padlo v glavo!

Anton Brezdomec: Nič. Samo vedel bi rad.

France Brezdomec: Bil, bil. Ampak je bilo že davno. Sem skoraj pozabil.

Anton Brezdomec: Jaz sem bil tudi.

France Brezdomec: Res?

Anton Brezdomec: Ali, da bi poznal moje dekle...

France Brezdomec: Tvoje dekle? E, čakaj! Moje je bilo bogato. Tri vasi bi lahko kupil z njo. Pa je prišlo, sam ne vem, tako je prišlo in med nama se je vse končalo. In zdaj sem potepuh. — Kako pa ti?

Anton Brezdomec: Ti bi moral biti takrat drugačen. Če te je imela rada...

France Brezdomec: O, tisto pa. Nisem vedel za to, prepozno sem spoznal. Ne bom pravil kako, ampak rada me je imela. — Tebe gotovo ni marala.

Anton Brezdomec: Ne. Kam bi z njo! Ali, če bi bila bogata kot tvoja...

France Brezdomec: Bi storil?

Anton Brezdomec: Nič, tepec!

France Brezdomec: Kdo je tepec! Saj si me ti vprašal. Molčal bi, pa bi ne bil noben tepec.

Anton Brezdomec: No... no. — Nimaš nič?

France Brezdomec: Česa?

Anton Brezdomec: Tam v skednju.

France Brezdomec: Nekaj je.

Anton Brezdomec: Kje si dobil?

France Brezdomec: Hm... naj bo. Vzemi, a onima zamolči.

Anton Brezdomec: Ne bo prvič. Čemu bi si delili! Najina lakota je velika. Poštenost in želodec si nista tovariša. — Srečen si.

France Brezdomec: Zakaj?

Anton Brezdomec: Zmerom imaš. Jaz ne dobim nikoli ničesar. Meni nič ne dajo. Ti se jim vidiš vse drugačen, pa te ne spodijo.

France Brezdomec: Le kaj vidiš na meni. Ne vem.

Anton Brezdomec: Molči! Nekdo gre.

France Brezdomec: Onadva.

Jožef Brezdomec (*potrto*): Čemu sva šla!

Janez Brezdomec (*potrto*): Skopuh je, se mi je zdelo.

Anton Brezdomec: Pot zastonj?

Jožef Brezdomec: Zastonj.

Janez Brezdomec: Težko delo je bilo. Prekladanje drv. Pa ni videl najinega napora, najine lakote. Vidva sta bila srečnejša! Tisti kmet, siromak, vaju je vabil v svojo hišo, ko nima ničesar. Za

majhno uslugo bi vama dal veliko. Ta bogatin pa — ne pozna življenja. Izmučena sva bilà. Pričakovala sva plačila. Pa je prišel. Zazibal se je mimo naju in nič. Samo hvala je rekel. — Pa vendar, kos kruha — ne bi bil oškodovan. Toda bogatin je rekel samo hvala.

Anton Brezdomec: Hudó je življenje, trda je pot. Ali čujta, vesta kaj?

Janez Brezdomec: No?

Anton Brezdomec: France je bil zaljubljen.

Janez Brezdomec: In?

Anton Brezdomec: Čudno se sliši. Ne?

France Brezdomec: Molči!

Anton Brezdomec: Čemu!

France Brezdomec: Tepec!

Anton Brezdomec: Ti si.

France Brezdomec: Hvaležnost skrivaš pred dobroto.

Anton Brezdomec: Zato si tepec. Čemu si pravil? Zase bi hranil. Samo sebe nasitil.

France Brezdomec: Danes ne dobiš ničesar.

Anton Brezdomec: Vem, tam v skednju je. Molčal bi. Zdaj vemo vsi. Sleparyl si. Razdeliti bi si morali pravično.

France Brezdomec: Ti si kriv!

Anton Brezdomec: Tadvà nista dobila nikoli ničesar. Kar si nabral, si skril.

Janez Brezdomec: Za najinim hrbtom...

Anton Brezdomec: On je kriv.

Janez Brezdomec: Sam hočeš biti čist. Spet obdolžuješ bližnjega. Prej si bil z njim, ker si imel koristi.

Anton Brezdomec: Njegovo je bilo. Skrival je pred vama.

Jožef Brezdomec: Anton ni kriv. France je skrival.

Janez Brezdomec (Jožefu): Si ti mar boljši? Vprašaj svojo vest.

Jožef Brezdomec: Ti si mi dajal. Ti si mi silil. Tu je. (*Vrže predenj denar. Onima.*) Vedela nista ničesar. Zdaj je znano vse. Vsi smo sleparili. A takrat smo sklenili, kar dobi kdo, je nas vseh. Pravično si bomo razdelili. Toda, kje je pravičnost, če je ni v naših srcih, ki nam je težko, kako bo v onih, ki jim je laže. Bratje smo si. Skupna je naša pot.

† DR. LOJZE RES

Dne 17. maja letos je v mestni bolnišnici v Benetkah umrl dr. Lojze Res. Rojen je bil dne 1. julija 1893 v Gorici, kjer je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo. Po maturi je vstopil v goriško semenišče, ki ga je zapustil proti koncu vojne in moral v vojake. Po prevratu se je učil na dunajski, zagrebški in ljubljanski univerzi, kjer je l. 1922 napravil doktorat iz slavistike; svoje učenje je dovršil na univerzi v Florenci. Nastavljen je bil kot profesor v Cà Foscari (Istituto superiore di studii economico commerciali e di scienze diplomatiche) v Benetkah, kjer je do zadnjega predaval srbohrvaščino.

Že v srednji šoli se je s posebno tenkim čutom in ljubeznijo za lepoto zanimal za vse panoge umetnosti, posebno za upodabljačo umetnost in leposlovje. V poslednjem je — kakor večina dijakov — tudi preizkusil svojo tvorno moč; svoje prvence v prozi je priobčeval v raznih dijaških in drugih listih. V semeniških letih se je veliko pečal s problematiko umetnosti in sodeloval s krajšimi in daljšimi članki v »Času«; oglasil se je tudi v »Domu in svetu«. Bil se je že zgodaj zavedel, da je njegovo pravo polje znanstveno delo, posebno kritika upodabljačo umetnosti in leposlovja, s katero se je rad poizkušal že kot srednješolski dijak. Leposlovnim poizkusom je bil dal v glavnem slovo z občutenimi črticami, ki so bile nastale v dneh, ko se je kot vojak mudil na soški fronti in ki jih je pozneje zbral in izdal v zbirki »Ob Soči«. Ustanovitev »Naše založbe« v Trstu, ki je imela namen izdajati oblikovno lepe in vsebinsko pomembne knjige, je bila njegova zamisel; istotako je bila njegova zamisel tudi izdajanje »Jadranskega almanaha«, katerega prvi letnik, ki se odlikuje po svoji pestrosti in aktualnosti, je izšel pod njegovim uredništvom; isti čas je veliko sodeloval pri goriški »Mladiki« in drugih listih in revijah. Posebno ljubezen in skrb je bil posvetil monumentalni izdaji zbornika »Dante«, pri katerem je sodelovala cela vrsta slovenskih in italijanskih znanstvenikov, in ki je izšel v obeh jezikih. To delo ga je seznanilo z italijanskimi kulturnimi krogi in je pomenilo znaten korak na poti kulturnega zblizanja obeh sosednjih si narodov. Iz istega plemenitega nagiba je presadil na naš jezik tudi klasične »Rožice svetega Frančiška«. Ne bom našteval številnih, po raznih listih in revijah raztresenih poročil o umetniških razstavah in drugih važnih pojavih italijanskega kulturnega življenja. Ne smemo prezreti, da je s svojimi osebnimi stiki širil zanimanje in razumevanje za našo kulturo med drugorodci, še manj pa smemo podcenjevati to podrobno delo.

V teku let je imel v Benetkah in drugod vrsto predavanj o Tolstoju, Dostojevskem in filozofu Solovjevu; v teh je italijansko občinstvo seznanjal z velikimi slovanskimi duhovi, kakor je tudi nesel slavo

benečanske umetnosti, ki jo je ljubil in poznal do potankosti, izven mejâ dežele.

Za nas dokaj važno, a za širše občinstvo skoraj neopaženo je bilo njegovo sodelovanje pri »Grande enciclopedia italiana«, za katero je napisal več člankov o naših možeh, med drugimi o Ivanu Cankarju, a najnazadnje daljši članek o slovenski literaturi. To je bilo njegovo zadnje delo, ki ga je pisal, ko je bil že resno bolan in je za uro ali dve vstajal le k pisalni mizi. Nič manj pomembno ni bilo njegovo sotrudištvo pri »Piccola enciclopedia Vallardi«; morda še pomembnejše zaradi tega, ker je zanjo prispeval vse o severnih in slovanskih literaturah. »Tega dela ne smeš podcenjevati,« je rad poudaril; »Italijani bodo cela desetletja segali po teh virih.« Ako smo bili v podobnih izdajah pri drugih narodih večkrat po mačehovsko prikrajšani, smo bili v imenovanih italijanskih enciklopedijah upoštevani v polni meri in to ni najmanj Resova zasluga.

Res je, da nam ni zapustil velikih, zelo vidnih del, ker so ga življenjske okoliščine predolgo zadrževale od mirnega, plodonosnega snovanja, v katerem bi bil lahko do konca izmeril vse svoje sile, in ga je nazadnje uhitela smrt... Stojé ob njegovem mrtvaškem odru sem se nehoté spomnil dijaških let, najinih sprehodov v mehkih, južnih nočeh, zanesenih besed, s katerimi je rad razpredal svoje sanje in načrte. To je že zelo daleč, medtem se je bilo marsikaj spremenilo, življenje in ljudje, le Lojze se v ničemer ni bil spremenil. Kadarkoli sva se srečala, me je nehoté spomnil na goriške livade, na Sočo in na mladost, na besede polne obetov, ki jih je govoril z isto zanesenostjo zdaj kot pred leti, z istim drznim pogledom v bodočnost. Njegova mladostna želja, da bi postal profesor umetnosti, se mu ni izpolnila, a zato je hotel to svoje notranje nagnjenje utešiti z besedo in s peresom, s predavanji in razpravami, vedno s tisto občudovanja vredno železno voljo in optimizmom, ki sta mu bila prirojena. Le zadnja leta je bila na neomajno vero, ki jo je gojil vase, legla rahla senca, ki jo je skrbno skrival in tajil še samemu sebi, da jo je bilo le težko opaziti tudi najbistrejšemu očesu. Četudi se je zavedal pomembnosti svojega podrobnega dela, je polagoma vendar začutil prepad, ki je zijal med njegovimi drznimi obeti in resničnostjo...

Ko sva nekega poletnega večera sedela v njegovi sobi na Lidu, med knjigami in podobami, ki so pokrivalo vse štiri stene, in se pomenkovala, me je vnovič nagovarjal, naj spišem roman »pokolenja, ki je doraščalo tik pred vojno in med vojno, gojilo iste sanje in kovalo iste drzne načrte«. Saj sem sam pogosto mislil na to, a so me — poleg drugega — zadrževali grenki pomisleki, ki sem jih tisti večer prvič izrazil v besedah: »Roman pokolenja, ki niti zdaleč ni dalo tega, kar je obetalo?« Gledal me je nekaj dolgih trenutkov, nato je odločno stresnil z glavo: »Saj ni res tako.« Nisem mu ugovarjal, ker sem čutil, da sem ga zadel na boleče mesto. Uro ali dve pozneje

sva sredi tihe, temne noči sedela na čolnu ob morju, tedaj mi je prvič in zadnjič odgrnil svojo najtišjo bridkost: »Človeka zgrabi življenje za vrat in mu ne da dihati... Še leto ali dve, nato si bom oddahnil... Spisal bom knjigo o idejnih smereh v povojni slovenski literaturi; izšla bo hkratu v slovenščini in italijanščini...« Preden sva legla, mi je toplo stisnil roko in me pogledal v oči; kakor da mi je s tem, ko se mi je odkril, dal kos sebe.

To je bilo pred leti... Pretekli božič mu je bila bolezen že oslabilo telo — nikoli prej ga nisem videl tako mirnega — a mu ni uklonila volje in duha. »V pol leta bo knjiga napisana,« mi je zagotovil. Načrta, ki naj bi bil le začetek njegovega »velikega dela«, ni utegnil izvršiti.

Ali bi bil njegov obraz tako miren, brez najmanjše sence trpljenja, če bi se bil v smrti tega zavedal? Kakor da je samo zadremal, da se spočije, preden sede za mizo... Čustvoval sem ob spominu na ure, ki so naju družile, in se mi je globoko zasmilil. Zdelo se mi je, da sem ga, ki je bil sicer široko odkrit in le svojih najtišjih in najglobljih bolesi ni nikomur zaupal, šele takrat do dna spoznal. Prej sem mogel le rahlo slutiti dramo človeka, ki ga je življenje prevarilo za upe. Kakor nekaterega izmed tistih, ki so zoreli na prelomu dobe, in posebej onih, ki žive ločeni od narodnega trupa. A posebno njega, ki se je upal največ in najdlje, in si je bil postavil za nalogo, biti posredovalec med dvema kulturama. Kdo se mu upa odrekati tople, skoraj bolestne povezanosti s svojim rodom? Toda kljub temu je v njegovem srcu še vedno našla prostora posebna ljubezen — ne samo do italijanske kulture, ampak tudi do dežele in ljudstva. Tej ljubezni je ostal zvest še v najtežjih trenutkih, ko smo drugi stokrat zdvajali. Ali je bilo njegovo toplo, zares iskreno prizadevanje poplačano po zasluženju? Le sam to ve. Toda zdi se mi, da je kljub nekaterim vidnim uspehom ostal tujec med tujci. Tega vtisa mi niso mogle izbrisati niti solze, niti zanesene besede, niti številni šopki pomladanskih cvetic, ki so mu pokrivali truplo. Ali se ni tega tudi sam zavedal v predsmrtni slutnji in je zato hotel počivati v domači zemlji?

Marsikaj, kar je z ljubeznijo ustvaril, nekatero njegovo prizadevanje bo zabrisal čas. Toda ne bo mogel zabrisati njegove močne, samobitne osebnosti, ki ni ostala brez vpliva na okolico, in ki bo ostala živa v spominu vseh, ki so ga poznali. In ne bom pozabil njegovega nespremenjenega, mirnega, resnobnega obraza, kakršnega kažejo le pravičniki, ki so si do konca svesti svoje stvari. Biló mi je, kakor da mi hoče zaklicati v zaključek najinega poslednjega preženka o Cerkvi, ki so ga bile sprožile neke bridke okoliščine: »Tako je, dragi; nič drugače!« V stvareh, ki so se tikale verskih resnic, ki jim je ostal do konca zvest, in v katere nikoli niti za las ni podvomil, kakor nekateri izmed nas, nikoli ni trpel ugovora. Morda je bila vera edina, ki ga ni razočarala in mu je ta zavest lajšala smrt — vse drugo so bile ničevosti.

DANAŠNJE FILOZOFSKE STRUJE NA FRANCOSKEM¹

Za uvod si oglejmo najvažnejše francosko slovstvo, ki obravnava današnje filozofske struje na Francoskem. Najobsežnejše delo, ki vsebuje celotno zgodovino filozofije, je E. Bréhier: *Histoire de la philosophie*, končano l. 1932. Samo moderno filozofijo obravnavajo: D. Parodi: *La philosophie contemporaine en France*. Tretja izdaja je izšla l. 1925 in uživa velik sloves. Avtor se prišteva k idealistični struji. Najpopolnejše delo o sodobni francoski filozofiji je pa J. Benrubi: *Les sources et les courants de la philosophie contemporaine en France*, v dveh knjigah iz l. 1933. Obsega nad 1000 strani. Isti avtor je prej obdelal sodobno francosko filozofijo v angleščini in v nemščini. Kratka, vendar točna in poučna je: *La philosophie chrétienne de Descartes à nos jours*. Avtor, jezuitski pater J. Souilhé, skuša v njej določiti, kakšen je vpliv krščanstva na moderno filozofijo. Zanimiva je zbirka: *Philosophes et savants français du 20e siècle*, ki je izšla v letih 1926—30. Obsega petero knjig različnih avtorjev in obravnava metafiziko, filozofijo znanosti, etiko, psihologijo in sociologijo. Podaja kratek življenjepis, nato pa daljše značilne odlomke iz del najvplivnejših mislecev. Tudi v zbirki: *Tableau du 20e siècle* se nahajata dve knjigi, ki jih je treba omeniti, in sicer: *La pensée*, ki je posvečena filozofiji, leposlovju in religioznemu slovstvu, ter *Les sciences*. Obe deli sta iz l. 1933.

Ti zgodovinarji filozofije podrejajo precej vsak po svoje posamezne filozofe velikim idejnim tokovom. Mi jih bomo razporedili po sledečih skupinah: scientizem iz srede prejšnjega stoletja, kritika znanosti ali epistemologija, idealizem, Bergson in sorodni duhovi, novi realizem in tomizem.

I

Najprej moramo torej poseči malo nazaj. Kar je bil v Nemčiji sredi prejšnjega stoletja materializem, to je bil v isti dobi na Francoskem tako imenovani scientizem, to je struja, ki je menila, da lahko pozitivna znanost — s tem so mislili zlasti fizikalno matematično vedo — reši vse probleme in zadosti vsem človeškim težnjam, tudi umetnostnim, npravnim in verskim. Teoretično podlago scientizmu je dal Auguste Comte s svojim zakonom o trojnem stanju, »la loi des trois états«. Po tem »zakonu« se človeštvo razvija v čisto določeni smeri, tako da prehodi po vrsti tri stopnje: teološko, ko razlaga pojave z nadnaravnimi bitji in silami, filozofsko, ko gradi obsežne teorije in pozitivno — ki je pravkar nastopila — ko upošteva samo pozitivna izkustvena dejstva.

¹ Predavanje v Filozofskem društvu v Ljubljani, dne 9. maja 1936.

Pozitivizem je v svojem jedru skepticizem. Teoretičnim razlagam ne veruje ničesar, praksa je njegov edini cilj, resnica mu je prazna beseda. Toda znanost, ta znanost, ki je doživljala v devetnajstem stoletju uspeh za uspehom kakor še nikoli dotlej, se ni mogla zadovoljiti s skromno vlogo, ki jo ji je bil odkazal Comte. Da je izpodrinila in za vedno nadomestila teologijo in filozofijo, to ji je laskalo. Ni se pa hotela ponižati do dekle, ki bi ji naj bila edina naloga, da skrbi za vsakdanji kruh. Zato se je kaj kmalu sama napihnila v svetovni nazor, v filozofijo in celo v religijo. Njeni pristaši so jo oboževali. »Slednjič se je vendar približala — tako jo pozdravlja T a i n e, tipični zastopnik in veliki filozof scientistične dobe, kakor ga naziva Bourget — in bliža se človeku. Od vidnega sveta in zvezd, od kamenja in rastlin, kamor so jo prezirljivo omejevali, se mu bliža. Sedaj se loteva človeške duše same s svojimi točnimi instrumenti, ki prodirajo do bistva in ki je tristoletna izkušnja dokazala njihovo fineso in natančnost. S seboj pa prinaša svojo umetnost, svojo moralo, svojo politiko, novo vero. Naša naloga je, da vse to izluščimo.«² Comte je odklanjal filozofijo, ker ne ugotavlja samo, temveč skuša tudi razumeti in razložiti, ker se sprašuje po bistvu pojavov, po substancah, po vzrokih in učinkih, po cilju človeštva in vesoljstva. Scientizem je prav tako zavračal filozofijo, toda prisvojil si je njene naloge in sanjal, da bo proniknila znanost vesoljstvu do zadnjih globin in mu izvabila najskrivnejšo tajno, da bo odkrivala vedno splošnejše in vedno višje zakone, ter se ustavila šele, ko bo zadela na vrhovni zakon, na najvišji obrazec, na »večni aksiom«, in iz njega izvajala vse pisano vesoljstvo do zadnjih podrobnosti, kakor izvaja matematik iz enačb lastnosti geometričnih likov. Znanost bo napredovala, »dokler se nam naposled ne razodene vsa narava — to je zopet Taine, ki govori — v svojem najglobljem bistvu kot čisti abstraktni zakon, ki se drobi v podrejene zakonitosti in brez nehanja rodi v prostoru in času poedince ter ves brezkončni tok pojavov.«³ Še znamenitejše je drugo mesto: »Na najvišjem vrhuncu bitja, na skrajni meji svetlobnega nedostopnega etra, tam se izgovarja večni aksiom in odmev tega stvariteljnega obrazca traja in tvori v svojem neizčrpnem valovanju vse brezkončno vesoljstvo... Tvar in misel, zemlja in človek, gmote sonc in bežni utrip žuželke, življenje in smrt, bolest in veselje, vse to ga izraža, pa vse to ga ne izrazi.«⁴ Tudi Renan, ta čarobni stilist, ne najde besedi, da bi proslavil pozitivno znanost. »La Science!« Francozi so jo začeli pisati z veliko začetnico.

Viktor Hugo ima v svojem romanu Notre-Dame de Paris patetično mesto, kjer opisuje arhidiakona, kako zre ves zamišljen na veličastno katedralo, nenadoma pa se zdrzne, stegne roko proti knjigi, ki leži pred njim odprta na mizi, pokaže z levico na Notre-Dame in melan-

² Paul Bourget, *Essais de psychologie*, Paris 1924, T. I., str. 229.

³ Bourget, 228.

⁴ Bréhier. *Histoire de la philosophie*, T. II., str. 940/41.

holično pogleda od knjige proti cerkvi, rekoč: »Hélas! ceci tuera cela«, žal, to bo ubilo ono. Ko so leta 1889 za svetovno razstavo v Parizu, ki je nosila vse znake nadutega scientizma, postavili Eiffelov stolp, ga je nekdo primerjal z notredamskimi stolpi in citiral Hugojeve besede: »Ceci tuera cela«, znanost, tehnika bo ubila religijo. Citat je tako dobro izrazil scientistično prepričanje dobe, da je mahoma postal krilatica.

Scientizem s svojo zgolj povnanjeno pozornostjo, kakor bi dejal naš Veber, je bil prava slana za duhovne vede. Religijo in filozofijo je že tako odklanjal. V psihologiji je pozabil na dušo in doživlja in upošteval samo merljive telesne reakcije, v leposlovju se je javljal kot naturalizem à la Flaubert in Zola. O Flaubertovih junakih so rekli, da so asociacije predstav, ki se sprehajajo, brez iniciative, brez duše, prav kakor je to zahtevala takratna psihologija. Zola pa sam pravi po enem izmed svojih junakov, da hoče »študirati človeka, kakor je, ne več metafizičnega človeka, ampak fiziološkega, ki ga določa okolje in ki deluje po vplivu svojih organov... Mi smo pozitivisti, evolucionisti... Kdor govori o psihologiji, je izdajalec resnice. Sicer pa fiziologija in psihologija nista dovolj. Prva je proniknila v drugo, da sta danes eno in človek je postal mehanizem, ki ni nič drugega, kakor vsota vseh njegovih funkcij.«⁵ Reakcija proti tej mehanizaciji življenja je nastopila kmalu na vseh področjih. Zato so tudi domala vse sodobne filozofske struje s kakega vidika obenem odpor proti pozitivizmu in scientizmu.

Zapozneli pristaš scientizma je bil Feliks Le Dantec, ki je umrl l. 1917. O njem pravijo, da je s takim ognjem pobijal filozofijo in filozofiral o eksaktni, eksperimentalni znanosti, da ni imel časa za eksperimente. Po svojem preprostem materializmu, ki rešuje težave s tem, da jih prezre, ali da jih odrine v davno preteklost in v nedostopne delce, kakor mu očita Parodi, se je izmed vseh scientistov še najbolj približal kakemu Büchnerju. Ako pregledamo Le Dantecovo delo, zaključuje Parodi, nam postane napredek moderne filozofije mnogo razumljivejši. S takšnimi rešitvami se res ni bilo mogoče zadovoljiti. Le Dantec ni imel nobenega naslednika.

Vpliv scientizma se je ohranil do danes v Durkheimovi sociološki šoli, ki naobrača pozitivistično metodo na družbo. Socialne pojave, tako uči, je treba študirati »od zunaj«, kot reči, »comme des choses«. Družabni organizmi so svojska bitja z lastnimi zakonitostmi, ki so povsem nezavisne od zakonitosti poedincev, ki tvorijo družbo. Kakor je človeški organizem posebno bitje, ki odloča o usodi posamičnih celic, tako je družba zopet višja bitnost, ki z neodoljivo silo deluje na poedince. Nenadoma se pojavi »družabni val«, recimo samo-

⁵ Gl. *Le matérialisme actuel*, zbirka predavanj, ki so jih imeli o materializmu Bergson, Poincaré, Gide, Wagner, Firmin Roz, de Witt-Guizot, Friedel, G. Riou. Paris 1933, str. 124.

morilni val, ki mu je Durkheim posvetil posebno študijo, pa si izbere v posameznikih svoje žrtve, ne da bi se mu mogel kdo upirati.

Durkheim je umrl leta 1917. Njegovo delo nadaljuje Lévy-Bruhl, ki tudi urejuje glasilo te šole: »*Revue Philosophique*«. Struja je s svojimi radikalnimi in izvirnimi idejami zbudila spočetka veliko zanimanje in si še danes lasti na univerzi monopol na socialno filozofijo. Vendar so se je Francozi že hudo naveličali.

Tudi etika je v smislu te struje posebna veja sociologije. Etični problemi so postali v laični Franciji posebno pereči. Krščansko moralo, ki so jo vrgli iz vseh državnih šol, je bilo treba s čim nadomestiti. Durkheim je zapisal v svojem prvem delu l. 1893: »Sedaj je naša prva skrb, da si izdelamo moralo.« Ta struja jo je delala po sociološki pozitivistični metodi: Etika je veda. Veda pa nič ne predpisuje, kako naj bo, marveč opisuje, kako je. Filozofska etika bo z objektivnimi statističnimi metodami samo ugotovila, kako ljudje žive. Zgled: Kaj je n. pr. odgovornost? Kdo je odgovoren? Fauconnet v svoji knjigi *La responsabilité* iz l. 1920 tako-le odgovarja: Poglejmo dejstva! Vojska zasede sovražen kraj in si vzame talce. V kraju nastane upor, talce postrele. Zakaj? Poveljnik jih je napravil odgovorne. Kdo je torej odgovoren? Tisti, ki ga družba odloči v to, da nosi sankcije za škodljiva dejanja. Osebna krivda je pri tem kaj postranska stvar.

Toda kako po takih načelih urediti posameznikovo in družabno življenje? Pravi sociolog se bo nasmehnil. Kdo pa naravi predpisuje zakone? In človek je vendar tudi del narave. Isti determinizem vlada povsod.

Resni možje se s skrbjo sprašujejo, kaj bo, če se ta nazor razširi iz predavalnic v življenje. Na srečo so za zdaj še načela krščanske etike splošna last. Pa že Renan, ki ni bil baš ozkosrčen, se je bal za bodočnost. »Gospod, tako je dejal Cherbuliezu, ko je bil ta sprejet v francosko akademijo, sedaj še živimo od sence, od dišave, ki jo še vedno razširja izpraznjena vaza. Za nami bodo živeli od sence te sence. In pride mi včasih, da se zbojim, da bo to nekoliko premalo.«

Ta in mnogi drugi neuspeli poskusi, da bi zgradili laiško etiko, so morda najboljša apologija krščanske morale.

II

Sociologizem Durkheimove šole je zadnja postojanka, kjer se še izživlja scientizem prejšnjega stoletja, povsod drugod je podlegel in izginil. Ironija usode je celo hotela, da je doživel odločilni poraz prav na tistem področju, kjer se je čutil najvarnejšega, v pozitivni znanosti. Znanstveniki strokovnjaki, ki so začeli razmišljati o najglobljih temeljih svojih ved, so prišli do zaključkov, da so prav najsplošnejša načela in zakoni, ki so jih scientisti smatrali za absolutno, pozitivno dokazano resnico, znanstveno sploh nedokazljivi. Zamajali so se te-

melji znanosti, scientizem se je zrušil vase kakor preluknjana žoga, javnost pa se je zanihala v drugo skrajnost in z Brunetièreom proglasila »la banqueroute de la science«. Fizikalne vede so zašle v krizo, ki je še do danes niso premagale. Vodilni znanstveniki še vedno ne vedo, kakšen pomen naj pripisujejo svojim izsledkom. To stanje je pri nas dobro predočila dr. Vidmarjeva knjiga: *Moj pogled na svet*.

Največji delež pri tej kritiki znanosti ali epistemologiji, kakor tudi nazivajo to novo filozofsko panogo, imajo Francozi. Angleški fizik in astronom, znani pisatelj poljudno znanstvenih del, James Jeans pravi, da so proti koncu 19. stoletja filozofi še vedno debatirali, ali je mogoče zgraditi stroj, ki bi mehanično proizvajal misli kakega Newtona, dočim je povprečen naravoslovec že davno vedel, da niti luč sveče ali padec jabolka ni kaj zgolj mehničnega.⁶ Toda moti se Jeans. Početnik modernega indeterminizma ni fizik, ampak francoski filozof Emil B o u t r o u x.⁷ Že leta 1874, ko je bil scientizem na višku, je izdal drobno knjigo z revolucionarnim naslovom: *De la contingence des lois de la nature*, o prigradnosti naravnih zakonov. Kako? Naravni zakoni da niso nujni, večni, nespremenljivi? Vsak, pa bodisi najmanjši dogodek da ni v vseh podrobnostih za vso večnost vnaprej določen? Mladina, ki ji je železni determinizem jemal ves polet, je zadihala. »Živo se spominjam olajšanja,« pravi Archembault, »ki so ga prinesle mojim osemnajstim letom analize te čudovite drobne knjige, ki sem jo menda čisto slučajno odkril: *La contingence des lois de la nature*.«⁸ Gibanje, ki ga je sprožil filozof, so nadaljevali znanstveniki. Nastopili so fizik P. D u h e m, fizik in matematik H. P o i n c a r é, ki ga tudi naši znanstveniki mnogo navajajo, matematik in filozof E. L e R o y, kemik in filozof E. M e y e r s o n. Prav tega zadnjega, ki je morda največji med vsemi, si hočemo nekoliko поблиže ogledati.

Emil Meyerson je poljski Jud iz Lublina. Študiral je kemijo pri Bunsenu v Nemčiji, nato se je preselil na Francosko in delal v laboratoriju v Collège de France. Od l. 1889 se je posvetil filozofiji. Njegova dela na tem področju so: *Identité et réalité* iz l. 1908, *De l'explication dans les sciences* iz l. 1921, *La déduction relativiste* iz l. 1925,

⁶ Der Weltenraum und seine Rätsel (The mysterious universe), str. 36.

⁷ Po predavanju sta me dva gospoda blagovolila opozoriti, da tudi Boutroux ni sprožil epistemološkega gibanja, marveč pred njim že drugi, zlasti A. Cournot (1801—1877), ki ga tudi Benrubi naziva »un grand précurseur de la Critique de la science« (I., str. 333). V njegovih spisih se res nahajajo ideje, ki so jih pozneje razvijali epistemologi. Toda Cournot je dolgo ostal osamljen in nepoznan, kakor omenja Parodi, med njim in epistemologi ni pravega stika, zato smatrajo Francozi vobče Boutrouxa za začetnika te struje. Tako pravi n. pr. Brunschvicg o njegovi knjigi, ki jo omenjamo zgoraj, da je bila uvod »au renouvellement de la critique scientifique« (L'expérience humaine et la causalité physique, str. 522). Prim. tudi Archembaultovo izjavo zgoraj.

⁸ Le témoignage d'une génération, str. 186, Paris 1924 (zv. 2. v zbirki Cahiers de la nouvelle journée).

Du cheminement de la pensée v treh knjigah iz l. 1931, *Réal et déterminisme dans la physique quantique* iz l. 1933. Umrli je decembra l. 1934.

Meyerson se je šolal v dobi, ko je prevladoval pozitivizem in scientizem. »Moje izhodišče,« tako pravi, »je bil empirizem, ta splošna vera fizikov in kemikov v drugi polovici prejšnjega stoletja. Oprl sem se na ta ozkosrčni, pa jasno začrtani nazor, ki ga je izdelal o znanosti pozitivizem, in skušal sem pokazati pred vsem eno precizno točko, kjer je ta sestav očitno nezadosten, namreč glede zakonov o ohranitvi.«⁹ Njegovi učitelji so bili, kakor sam pravi, Boutroux in Bergson, Poincaré in Duhem.¹⁰

Sprva je nameraval pisati zgodovino kemije. Pri zbiranju gradiva je opazil, kako človeški duh, ki se javlja v znanosti, od početka do danes sledi istim zakonom. Znanost vseh časov skuša razlagati pojave, ki jih je ugotovila, in vse razlage streme vedno za istim ciljem: izvesti novo na staro, neznano na znano, z eno besedo, istovetiti sedanje, nerazumljivo, s čim prejšnjim, razumljivim. Tako so delali grški atomisti, tako dela sodobni fizik. Znanost razlaga, razlagati se pa pravi istovetiti. V kolikor pojava ni mogoče istovetiti s čim znanim, v toliko je nerazumljiv. Segrejem kos železa in vidim, da se poveča. Ali je prirastek nastal iz nič? Nemogoče. Kaj stori znanost? Razstavi snov v molekule in pravi: Molekule, ki so tvorile snov pred segrevanjem, so ostale še vedno iste, samo razdalja med njimi se je povečala. Razdalja, prostor je pa itak nič, novo stanje torej lahko istovetim s prejšnjim, pojav je razložen. — Zaženem kroglo, ki zadene v zid. Krogla se ustavi in segreje. Čuti mi povedo samo, da je gibanje prenehalo in da se je nenadoma pojavila toplota. Torej se je gibanje spremenilo v nič, toplota pa iz nič nastala? Nedopustno, pravi razum. Iz nič ni nič. Ako hočemo pojav razumeti, ne samo konstatirati, moramo novo stanje kako istovetiti s starim. V tej zadregi si znanost ustvari pojem energije in izjavi, da toplota ni nova, ampak je sedanja toplotna energija po količini enaka prejšnji kinetični energiji gibajoče se krogle. Zopet istovetenje: ista energija prej in pozneje. To je bistvo vseh znanstvenih razlag. Odtod tolik pomen zakonov ohranitve, kakor so zakon o ohranitvi mase, energije in vzročni zakon. Scientizem je menil, da so to pozitivno dokazana načela, v resnici so pa le umski postulati, zvijače, ki se jih poslužujemo, ko skušamo pokazati, da novo ni novo, ampak da se samo v novi obliki ponavlja staro. Zakon o ohranitvi energije n. pr. se sploh ne da izkustveno dokazati in iz mnogih razlogov. Prvič, nikdo ne ve, kaj je energija; prave opredelbe za to bitnost sploh ni. Dalje, kdor hoče dokazati, da se je kaka stvar ohranila, mora vedeti, koliko je ima v začetku poskusa. Ali se pa da ugotoviti absolutna količina energije v kakem telesu ali sestavu teles?

⁹ *Du cheminement de la pensée*, 624.

¹⁰ *Identité et réalité*, XVIII.

Vzemimo obrazec za kinetično energijo, $\frac{m \cdot v^2}{2}$ »V« znači hitrost.

Ako hočemo določiti absolutno hitrost, moramo najprej najti absolutno mirujočo točko. Toda take točke izkustvo ne pozna, moderna relativnostna teorija jo pa naravnost načelno zanika. »V« v našem obrazcu ostane torej nedoločena količina, absolutne množine energije ni mogoče ugotoviti. Iz tega pa sledi, da se izkustveno ne da dokazati, se li energija večja, manjša ali ohranja. Zakon o ohranitvi energije je za znanstvenika postulat, ki ga morda upraviči filozofski premislek, pozitivna znanost pa že načelno ne. Isto je treba reči o vseh drugih oblikah zakona ohranitve.

Potemtakem pa sega filozofija prav v osrčje znanosti in čiste »pozitivne« vede sploh ni? Seveda ne, odgovarja Meyerson. Človeški razum je vendar povsod isti. Zato med razmišljanji preprostega človeka ali znanstvenika ali filozofa ni bistvene razlike. Prvi kakor drugi kakor tretji skuša razlagati pojave in jih razlaga s tem, da istoveti. Gledam ali tipam mizo. Oboje je doživljaj. Toda doživljaj se poljubno ponavlja in to ponavljanje ni samo od mene odvisno, kakor če si predstavljam deveto deželo. Doživljaj ne more biti iz nič, z nečim ga moram istovetiti, poiskati mu vzrok. In ker ta vzrok ni moja volja, kakor pri predstavi devete dežele, človek že od nekdanj proicira take doživljaje navzven in jim pripisuje trajen, od doživljanja neodvisen vzrok, zunanji svet. Spontano prepričanje slehernega človeka, da biva zunanji svet tudi takrat, ko ga nikdo ne zaznava, je obenem znanstvena in filozofska hipoteza. Dosledna pozitivna znanost bi se morala zadovoljiti, kar je celo tu pa tam poskušala, z golimi občutki in prav ničesar filozofirati o tem, kaj je »za« njimi, n. pr. o kakih telesih, energijah, elektronih, valovih. Ugotavljati bi mogla le, da n. pr. občutku svetlega sledi občutek oglatega, temu občutek bolečega itd. Take znanosti pa nikoli ni bilo in je nikoli ne bo, ker je nemogoča. »Vsak človek, ne izvzemši znanstvenika,« tako doslovno pravi Meyerson, navajajoč Hamiltona, »filozofira kakor živi. Morda filozofira dobro, morda slabo, toda filozofira nujno. Da, celo tem bolj in tem slabše, čim manj se zaveda te stalne in bistvene funkcije svojega razuma. Smešenje filozofov prav ničesar ne spremeni, kajti, kakor pravi Goblott, filozof je izmed vseh ljudi še najmanj 'metafizičar', znanstvenik je že malo bolj, preprosti človek pa brez meje.«¹¹ Ne »primum vivere, deinde philosophari«, vivere est philosophari!

Temeljni zakoni pozitivnih znanosti torej niso nikake pozitivne ugotovitve, marveč izkustveno nedokazljivi umski, ali če hočemo, filozofski postulat. Razen tega še teorija, ki je plod filozofskega mišljenja, poveže dejstva v znanstveni sestav. Gola dejstva prav tako niso veda, kakor kup kamenja ni palača. Kdor se baha s čisto »pozitivnostjo«, ne ve, kaj govori.

¹¹ Déduction relativiste, 76/77.

Enako ničeva je druga teza scientizma, da bo znanost odkrila zadnjo tajno vesoljstva, najvišji zakon, vrhovni aksiom.

Cilj znanosti je istovetenje, »identification«, toda realnost se upira tej umski težnji s svojimi nedoumljivostmi, »l'irrationnel«. Ne razumem ure. Urar mi jo »razloži«, kolesce za kolescem. Vidim, da ura ni nič drugega, kakor posebna sestava delov, ki jih poznam. Dobro, sedaj razumem uro. Kaj pa kolo? Fizik in kemik mi ga bosta razstavila. Tudi ustroj kovine razumem. Kaj pa molekula? Še jo bodo razdrobili. Kaj pa atom, atomsko jedro, elektron, valovanje? Samo dvoje je mogoče: Ali bo znanost odkrila zadnjo sestavino vesoljstva ali ne. Ako ne, je konec scientističnih nad. Ako da, potem bo znanost pač ugotovila, kakšne lastnosti ima ta zadnja sestavina, toda zakaj je takšna in tolika, zakaj sploh je, na ta vprašanja pri res zadnji sestavini odgovor že načelno ne bo mogoč, ker je pač zadnja in njenih lastnosti ne moremo izvajati iz kakih bolj znanih pojavov. Na koncu poti torej vsekakor preži na človeško znanost nerazrešljiva uganka.

Pa ne le na koncu. Pri vsakem istovetenju smo naleteli na delne nedoumljivosti, samo da smo jih prezrli. Mi smo sicer istovetili, toda istovetenje — identification — ni istovetnost — identité —. Ko bi novi pojav bil res popolnoma istoveten s prejšnjim, potem bi ne bila dva, ampak eden. Nekaj je na drugem, kar ga loči od prvega, in prav to je ostalo nerazloženo in nedoumljivo. Mar je res vsota kvadratov na katetah pravokotnega trikotnika istovetna s kvadratom na hipotenuzi, da lahko stavim med oboje matematični enačaj? Da, če izjavim, da lega in oblika nista nič, ampak samo ploščina. Krojač pa ve, da ni vseeno, ako ima en večji kos ali dva manjša. In žejen človek se nikakor ne bo hotel zadovoljiti z dvema plinoma, pa naj mu kdo še tako dopoveduje, da je $H_2 + O$ isto, kar voda. Po masi morda, ki se znanstveniku zdi nekaj najvažnejšega, po drugih lastnostih pa ne. In prav te imajo včasih glavni pomen, dasi jih je kemikov enačaj zanikal. Vsaka sprememba, vsako mnoštvo, vsaka individualnost skriva v sebi nekaj izvirnega, načelno nedoumljivega. Naša istovetenja so vedno po kaki strani napačna, naše razlage nezadostne, najmanjši pojav skriva v sebi nedoumljivosti. Scientistične nade so utopija.

Meyersonovo epistemološko delo zasluži, da ga poznata znanstvenik in filozof.

III

Najvplivnejša in na Sorboni že dlje časa nekako oficielna filozofska struja je idealizem. Dobro monografijo o francoskem idealizmu je izdal l. 1934 A. Etscheverry.

Filozofski idealizem je, kakor znano, težnja, izvesti vso bitnost na nekaj idejnega, miselnega, duhovnega. Najprimitivnejša filozofija je materializem, kakor pričajo o tem prve grške filozofske šole. Materializem tako naivno doživlja predmete, da pri tem pozabi,

da jih doživlja! Ko se pa filozofija količkaj razvije, postane pozorna na to, da o zunanjih predmetih vemo nekaj edino vsled tega, ker ob njih nekaj doživljamo. To, za kar čisto neposredno vem, je doživljaj, občutek, čustvo, misel, hotenje. Samo v doživljaju in »preko« doživljaja dojemam zunanje predmete. Vsi pa vemo, da se nam včasih samo zdi, da kaj vidimo ali slišimo, dočim v resnici ni ničesar. Doživljaj, ki smo ga imeli, je bil istinit, predmet, ki je nanj meril, pa ne. Stavi se torej vprašanje, kako ugotoviti, kdaj doživljajem odgovarjajo predmeti. Točen odgovor nikakor ni lahek. Filozofski idealizem v tej ali oni obliki trdi, da odgovora sploh ni, ker je vprašanje nesmiselno. To, kar mi dojemamo, je vedno le naš doživljaj, svet doživljajev je edini naš svet. Nikdo nikoli še ni »skočil iz samega sebe«, da bi se prepričal, kako je s predmeti »tam zunaj«, izven doživljajev. Naiven človek potipa predmet, da bi se prepričal, ali prav vidi. Pa tudi tipanje je seveda doživljaj, nekaj našega, subjektivnega. Iz sebe ne moremo. Prepričanje, da bivajo predmeti tudi, kadar jih nikdo ne doživlja, je po mnenju idealizma gola prevara.

Zgodovinsko je na početku modernega idealizma, ki je še danes morda najjačja filozofska struja v Evropi, René Descartes. Sam sicer ni bil idealist, toda postavil je premise, ki so precej logično vodile v idealizem. Pravi pogon je struji dal Kant, zato je tudi zavladal idealizem najprej v Nemčiji v pokantovskih sistemih, od tam se je pa razširil v ostale dežele. Francoski idealisti najrazličnejših odtenkov so bili: Renouvier, Ravaisson, Lachelier, Hamelin, Boutroux, ki smo ga že omenili. Izmed živčih, ki jih je dolga vrsta, je najuglednejši Léon Brunschvicg. Podobno kakor Meyerson išče tudi Brunschvicg v zgodovini znanosti dokazov za svoj nazor. Najznamenitejša njegova dela so: *Les étapes de la philosophie mathématique*, 1912, *L'expérience humaine et la causalité physique*, 1922, *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale* v dveh knjigah iz l. 1927.

Brunschvicgov subtilni idealizem je pravi »crux interpretum«. Filozof zavrača stari Berkeleyev idealizem prav tako odločno, kakor materializem, kot dve skrajnosti, ki sta na isti vršini. Prvi podstavlja subjekt, jaz, mikrokozmos kot nekaj dovršenega, danega, absolutnega in vanj potegne vesoljstvo, drugi na enak način nejaz, objekt, makrokozmos in nanj izvede duha, dočim po Brunschvicgu vesoljstvo ni dano ne kot duh, ne kot materija, ampak ga intelektualna samosvest človeštva v svojem razvoju oblikuje in s tem tvori. »V smislu racionalnega idealizma jaza prav tako ni pred nejazom, kakor ni nejaza pred jazom; jaz in nejaz sta dva odgovarjajoča si proizvoda istega intelektualnega procesa.«¹² »Resnice ne smemo več opredeljevati kot v z p o r e d n o s t med subjektivimi idejami in med predmeti v naravi, ampak kot z v e z o med likom, ki ni nič, ako se mu od zunaj

¹² *L'expérience humaine et la causalité physique*, str. 611.

ne nudi prilika, da se udejstvi in javi, in med stvarjo, ki šele s tem začne bivati, da zadosti dvojnemu pogoju: intuiciji a priori in intelektovi unifikaciji¹³, to je, ko jo razum oblikuje. Šele predmet omogoči subjektu, da se zave kot jaz, šele jaz oblikuje stvar, da postane predmet. Zgodovina znanosti je torej obenem zgodovina človeškega duha, ki mu znanstveno oblikovanje omogoča samozavest, in zgodovina vesoljstva, ki je plod tega oblikovanja. — To so stare Kantove misli, samo »Ding an sich« je izginil.

Idealistična struja prevladuje tudi pri francoskem filozofskem društvu, ki izdaja o svojih sejah zanimivi *Bulletin de la société française de philosophie*, njeno glasilo je pa *Revue de Métaphysique et de morale*.

IV

Dočim so Meyersonova in Brunschvicgova dela polna masivne erudicije, je Bergson povsem drugačen. Tudi njemu ne manjka znanstvene naobrazbe. V zadnje potankosti pozna moderno psihologijo, patologijo, entomologijo, pa tudi fizikalne vede pazljivo zasleduje. Toda to znanje rabi tako diskretno, da ga površen čitatelj sploh ne opazi. Njegov sistem je ves iz enega kova, pravi estetični umotvor. Gladko tekoča proza spominja na Descartesa in Bossueta, ki sta Francozom od nekdanj vzor znanstvenega sloga, njegove čudovite primere in pesniško navdahnjenje ga dela sorodnega Platonu, njegova izvirnost ga vzporeja med najgenialnejše mislece vseh časov. Zato tudi najodločnejši nasprotniki le s spoštovanjem govore o Bergsonovi filozofiji. »Pozdravimo jo, tako pravi eden izmed njih, kot genialno delo, ki mu želimo številnih občudovalcev, — toda nobenega učenca.«

Težko je podati glavne teze Bergsonove filozofije, in če bi jih podali, bi to gotovo ne bila več Bergsonova filozofija. Pravo filozofijo, tako uči, je treba dojeti drugače, ne z razumom, ampak intuitivno. Kajti prava filozofija nikoli ni sestav logičnih dedukcij, ampak plod filozofove intuicije. To, kar povprečen človek vidi na njej, to je samo gradivo, ki ga je mislec nudila doba in okolica, ki se je slučajno v njej rodil. To je kakor kup smeti, ki jih dvigne vrtinec. Kdor hoče razumeti vrtinec, ne sme začeti z raziskovanjem teh smeti. One le kažejo zračno strujo, vrtinec pa niso. Filozof bi lahko živel nekaj sto let prej ali pozneje, poznal bi druge sisteme in drugačno vedo, stavil bi si druge probleme in rabil drugačne izraze. Niti ena vrstica njegovega dela bi morda ne bila takšna, kakor je sedaj, in vendar, ako je pravi filozof, bi povedal isto. Samo z drugimi znaki bi skušal izraziti svojo intuicijo.

Ta intuicija je nekaj tako enovitega, obenem pa visokega, nadumskega, da je naša pamet, ki nam jo je dala narava za vsakdanje življenje, nikoli ne doume in ne more izraziti. Filozof bi rad povedal

¹³ Istotam, 308.

eno samo stvar, pa govori vse življenje in piše knjigo za knjigo, da bi morda končno le kako izrazil ali dal vsaj slutiti, kar je dojel v neizrazni intuiciji. V ta namen so še najboljše primere. Mislec, ki rabi suhi znanstveni slog, zavede čitatelja, da meni, da je to, kar čita, vse, mesto da bi tudi sam skušal podoživeti filozofovo intuicijo, ki si zaman išče podobe v besedi.

Kako je torej filozof Bergson dojel vesoljstvo? Kakšna je njegova filozofska intuicija? Kaj bi on rad novega povedal svetu? Da ne bomo nezvesti njegovim načelom, se zatecimo k primeri, k Bergsonovi lastni primeri.

Mislimo si zaprto posodo, kjer se tvori para pod visokim pritiskom. Posoda ima luknjice in para v silnem zagonu brizga na prosto. Toda v mrzlem okolju se zgošča in v kapljicah mrtvo pada k tlom. Nova para sika tem kapljicam nasproti, skuša jih dvigniti, v resnici pa le ovira padanje. Prvotnega poleta jim ne more vrniti. Tako sili iz neskočnega rezervoarja življenjski gon, »élan vital«, tako peša in se v svojem padanju zgošča v materijo. Le kar je življenja v svetovju, to še hrani iskrico prvotnega elana, skuša razgibati snov, pa samo zavira splošni propad. Toda primera je slaba, ker je vzeta iz mrtve prirode; élan vital je pa življenje, svoboda, neprestano ustvarjanje novega, izvirnega. Vzemimo drugo. Dvignem roko. Hotena kretnja, nedeljiv, nov, stvariteljni čin. Ko poneha kretnja, roka sama sebi prepuščena pada. Skušam jo zadržati. Novo hotenje prešine ud, padanje se zmanjša. Odmislimo roko iz mesa in kosti, pa obrnimo vso pozornost čisti kretnji in njenemu razkroju, padanju. Gesta, ki se tvori, hotenje, to je élan vital; padanje, popuščanje volje, gesta, ki se razkraja, to je materija. Naše izskustveno vesoljstvo, ki je deloma živo, deloma neživo, je kakor gesta, ki se tvori, v gesti, ki se razkraja, prahotenje, ki se v svojem zagonu bori proti nasprotnemu toku materije. Življenje je stvariteljna gesta, ki poraja vedno novo, izvirno, materija pa njen propad, počelo stalnosti, ponavljanja, mehanizma. Materija je zamrli elan, zvedenela para, padajoči drobci ugasle rakete, otrpla lava, oledeneli tok.

Življenjski elan od nekod vre. To je Bog. Bog ni kaka reč, ampak čisto življenje, večno ustvarjanje, brezmejna svoboda.

Preprost človek vidi življenje kot nekaj statičnega in razkosanega med poedince, vrste in rodove, on vidi, da govorimo v podobi, le posamezne bilke, kako nihajo na mestu. Filozof ga pa zre kot nedeljiv val, ki se zažene preko njive na travnik in v gozd. Poedinec in vrste so le drobci, ki so za hip zanihali v tem valu, pa zopet zamrli, življenjski val si pa utira svojo pot naprej.

Življenje se vedno sunkoma zaganja kvišku, pa zopet omaga, val tvarnosti, ki mu teče nasproti, ga vedno znova zaustavi, da se začne vrteti v brezkončnem kolobarju na mestu, kakor rečni tok, ki ga je zaneslo za pomol. Ti zaporedni zagoni, ki so liki žareča lava, ki si

vedno znova prežge pot skozi okameneli ognjenik, nato pa se razlije na mestu, to so posamične rastlinske in živalske vrste. V dveh smereh je življenje prodrlo najvišje. V smeri intuitivnega nagona in v smeri racionalnega človeka. Toda prva struja, ki je v žuželkah kakor čebele in mravlje dosegla neverjetno popolnost, se je zamotala v svoje mehanizme in ne more iz njih. Élan vital se je za vedno pogreznil v materijo in samo ponavlja. Razum je mnogo manj popoln kakor nagon, ima pa to prednost, da ni slepo naperjen na določena dejanja, marveč je zmožen vedno novih domislic brez konca. Zato ima edino v človeku življenje še prosto pot. Tu je možen še zadnji in najvišji zagon, zagon k Bogu. Človeštvo ga je vedno poskušalo, pa brez uspeha. Šele Kristus je storil odločilen prodor in za njim krščanstvo s svojimi mistiki. Mistik je nadčlovek in tvori prav za prav novo, najvišjo vrsto življenja na zemlji, saj je strl vse spone materije in se potopil v pravrelo življenja, v Boga. Zato je nerazumljivo, kako je mogla psihologija prejšnjega stoletja velike krščanske mistike, ta najžlahtnejši sad človeštva, te velike tvorce, polne najbolj zdrave razsodnosti smatrati za nemoralne ljudi. Da, tudi patologija pozna pojave, ki so mističnim slični, toda ako najdemo v blaznici človeka, ki se vede, kot da je Napoleon, ali mar iz tega sledi, da je bil Napoleon blaznež?

Po vsem tem se zdi, da je temeljna intuicija, ki jo dajejo slutiti Bergsonove primere, postavila filozofa pred staro dilemo: bitje ali nastajanje, Parmenid ali Heraklit, dilemo, ki jo je Bergson podvojil z drugo: razum ali intuicija. Bergson se je odločil za Heraklita, za nastajanje, za intuicijo. Razum lahko dojema samo posamične negibne drobce. Zato si razseka valoviti tok vesoljstva v ločena bitja, zato razstavi čas v množino brezčasnih trenutkov, gibanje v sestav negibnih pozicij v prostoru, življenje v mrtev mehanizem. Toda stalnih bitij ni, čas ni vsota trenutkov, gibanje se ne da sestaviti iz zaporednih mirovanj, življenje ni mehanizem. Zato nam je svet uganka vse dotlej, dokler ga motrimo z razumom. Ako hočemo dojeti osnovno bitnost vesoljstva, ki je življenje, ustvarjanje, svoboda, se moramo zateči k intuiciji, poglobiti se moramo vase in zreti svoje osebno življenjsko trajanje, ki je nepretrgan tok.

Ti veliki obrisi Bergsonove filozofije, ki se mnogim zdi sicer genialna, toda bolj pesniška kakor znanstvena zamisel, morda res niso najvažnejši plod filozofovega napora. Toda nekaj drugega je sistem, nekaj drugega podrobno delo, ki je sistem rodilo. In prav v tem podrobnem delu je Bergson velik. Treba je samo odpreti katerokoli francosko psihološko študijo, pa takoj opazimo ogromen znanstveni pomen bergsonizma. Psiholog Essarter n. pr. pravi: »Naj bo usoda Bergsonove metafizične zamisli taka ali taka, ... o njegovem strokovno psihološkem delu se že lahko sedaj trdi, da tvori v mnogočem del dokončnih znanstvenih pridobitev.«¹⁴ Isto velja o njegovih sijajnih

¹⁴ Philosophes et savants français du XXe siècle. IV, La psychologie, str. 191.

analizah, ki so za vselej zavrnilo pozitivizem in materializem. In prav zato, ker se je odločno uprl morečemu materialističnemu scientizmu in zopet priboril veljavo pravi psihologiji in duhovnim vedam vobče, se je Bergson tako priljubil mladini. »Popolnoma razumem,« pravi Archembault, »čustva kakega Lotteja ali Péguya, saj sem jih tudi v veliki meri delil z njima: ‚Nikoli ne pozabim vzhičenja, ki me je vsega prevzelo ob knjigi *L'évolution créatrice*. Čutil sem Boga na sleherni strani.‘¹⁵

Bergsonizem je užigal, našel si je pot v salone, postal je moda. Nekateri katoličani so menili, da bi naj tudi Cerkev čez noč zavrgla preizkušene sisteme in se oprijela bergsonizma. Prav takrat in deloma pod vplivom nove filozofije se je pojavil na verskem področju modernizem, ki je hotel tudi versko resnico podvreči neprestanemu razvoju in jo s tem razbliniti. Cerkev je morala nevarno vretje v svojem okrilju zatreti in prepovedati vsem, ki si ne dobe posebnega dovoljenja, branje treh Bergsonovih knjig: *Essai sur les données immédiates de la conscience*, *Matière et mémoire*, *L'évolution créatrice*. S tem seveda ni povedano, da bi filozof, ki je katoličan, ne mogel biti bergsonovec, ako se nedvoumno izrazi glede nekaterih kočljivih točk. Eden izmed takih navdušenih katoliških bergsonovcev je n. pr. Jacques Chevalier, univerzitetni profesor v Grenoble.

Glavni očitek Bergsonovi filozofiji, ako jo gledamo z religioznega stališča, je panteizem.¹⁶ Para in voda, raketa in pepel, izvir in reka in led, ki se tvori na njej, ali ni to končno isto? Enako Bog, élan vital in materija. L. 1908. in 1912. je J. de Tonquedoc v reviji *Etudes* posvetil temu vprašanju temeljito študijo. Bergson mu je poslal v odgovor pismo, kjer pravi: »V knjigi *Essai sur les données immédiates de la conscience* sem obrazil dejstvo svobodne volje. Delo *Matière et mémoire* je tako rekoč s prstom pokazalo na duha. *L'évolution créatrice* prikazuje stvarjenje kot dejstvo. Iz vsega tega se jasno odraža ideja Boga, svobodnega stvarnika, početnika stvari in duha... in torej zavrnitev monizma in vobče panteizma.« Pismo je priobčeno v drugi študiji. Eno je s tem dognano: Bergsonizem, kakor si ga zamišlja Bergson sam, ni panteizem.

Toda nejasni teksti so ostali. Zato je vse z napetostjo pričakovalo že davno napovedano knjigo o morali in religiji, v upanju, da bo pri-

¹⁵ Le témoignage d'une génération, 193.

¹⁶ Zanimivo je, da Bergson te besede, ki so jo tolikokrat imenovali v zvezi z njegovo filozofijo, ne mara. Na vprašanje: Comment doivent écrire les philosophes, ki ga je francoskim mislecem stavil C. Bourquin, je odgovoril med drugim tudi tole: »Kako je treba paziti n. pr. na izraz ‚panteizem‘! Kot lahko pejorativen, prav kakor izraz ‚misticizem‘, služi marsikomu v to, da z njim neprijazno označi vsako filozofijo, ki mu ne prija in ki bi jo rad odpravil, ne da bi jo trebalo podrobno obravnavati. Nisem dovolj hud, da bi zahteval, naj ga ubijejo, pa ko bi hotel ta izraz umreti lepe naravne smrti, bi ne potočil nobene solze za njim.« Anketa je izšla l. 1924 v posebni knjižici, gl. str. 14.

nesla popolno jasnost. Filozof, ki je zelo bolehen, je pustil dolgo čakati. Zato je pa bil tem večji filozofski in literarni dogodek, ko je l. 1932 končno vendar izšla z naslovom: *Les deux sources de la morale et de la religion*. Neka velika pariška knjigarna je ob tej priliki izpraznila svoje izložbe in razstavila eno samo knjigo: *Les deux sources...* Knjiga je res krasna in sijajno završuje Bergsonovo delo. Toda nejasnosti niso izginile. Katoliški misleci se še naprej dele v dva tabora glede Bergsona. Penido duhovito pravi: »Kdo neki je mogel reči, da katoliški filozofi samo drug drugega ponavljajo? Pred seboj imamo tri — pri tem misli na patre J. de Tonquédoc, B. Romeyer, E. Rideau — ki niso samo katoličani, ampak duhovniki, kaj pravim, celo jezuitje in ki so si komaj podobni: Eden je tomist, drugi eklektik, tretji bergsonovec. Kdo bi si mogel želeli večje raznolikosti?«¹⁷ — Vsekakor je ta zadnja Bergsonova knjiga po svoji inspiraciji ne samo krščanska, ampak katoliška. Tako še noben nekristjan — Bergson je jud — ni pisal o katolicizmu, o njegovi mistiki in morali. Temeljito študijo o teh vprašanjih z naslovom: *Moderni filozof — branitelj krščanstva?* je lani napisal mladi hrvatski filozof dr. Djuro Gračanin.¹⁸

Zelo blizu Bergsonu je Edouard Le Roy, matematik in filozof, član Instituta in profesor v Collège de France. Vendar se ima za idealista, dočim je Bergsonova filozofija realistična. Le Roy, ki smo ga omenili tudi med epistemologi, jadra prav po ožini, ki loči teizem in panteizem. Teologi ga dobro poznajo kot enega izmed najvplivnejših modernistov. Toda zanimivo, Le Roy je odločen in vesten katoličan. Ko so mu obsodili njegovo knjigo *Le Problème de Dieu*, ki je izšla l. 1930, je poslal pariškemu kardinalu sledeče pismo: »Eminenca, moja volja v skladu z vsem mojim prepričanjem in čustvovanjem je vedno bila, da živim v veri in v občestvu Cerkve. Zato sprejemam s spoštovanjem in v duhu krščanske zvestobe dekret Svetega Oficija, ki ste mi ga bili priobčili, v vsej preprostosti in sinovski vdanosti.«¹⁹ Pri tem ne smemo pozabiti, da smo v laični Franciji, kjer take izjave profesorju na državnem zavodu lahko samo škodujejo.

Drug filozof, ki bo v zgodovini filozofije brez dvoma več pomenil kakor sedaj, je Maurice Blondel. Izhodišče njegove filozofije ni ne subjekt ne objekt, marveč to, v čemer se oba stikata in prepletata: konkretno dejanje. Osnovne misli svoje filozofije je podal l. 1893 v delu *L'action*, dejanje. Blondela so na Sorboni zelo hladno sprejeli, ker je preočito poudarjal svoje katoliško prepričanje, pa tudi katoli-

¹⁷ Dieu dans le bergsonisme, Paris 1934, str. 225/26.

¹⁸ Govorili so celo, da je Bergson postal konvertit. To vest je prvi razširil francoski list Comoedia, od tam je zašla v druge revije; tudi pri nas smo jo brali. Vendar je prezgodnja. Bergson gleda na krščanstvo še vedno zgolj s filozofskega stališča in popolnoma prezre v njem nadnaravni vidik, kakor je to pokazal dr. Gračanin.

¹⁹ Pismo je priobčil dnevnik La Croix dne 16. jan. 1932. Cit. Garrigou-Lagrange: *Le réalisme du principe de finalité*, Paris 1932, str. 64, op. 1.

čani se niso navdušili zanj, ker so se zbirali okoli tomizma. Ostal je osamljen z nekaj najožjih prijateljev. Sledila je doba polemik, do kakega večjega dela ni prišel. L. 1934 pa je izdal zopet veliko delo v dveh knjigah s kakimi 1000 stranmi z naslovom: *La pensée*, naslednje leto pa *L'être* na 500 straneh. Sedaj pripravlja predelano in pomnoženo izdajo svoje prve študije *L'action*, ki bo obsegala dve knjigi. S tem bo podal zaokroženi sestav, ki si ga je že od nekdanj zamišljal kot trilogijo: dejanje — misel — bitje.

V

Ob koncu še nekaj besedi o mladi, živahni realistični struji, ki se zbira predvsem pod okriljem tomizma. Realistični val v sodobni filozofiji je svetoven pojav. V Ameriki in Angliji tvori neorealizem močne šole. Tudi nemški fenomenologi, ki pravi Gurvič o njih, da so v nekaj letih skoraj izpodrinili kantizem z nemških univerz,²⁰ so čisto realistično usmerjeni. Isto lahko rečemo o Meinongovi šoli, ki je pa šele v našem Vebru dosegla svoj cilj in prodrla od istinitosti - veljavnosti do istinitosti - eksistence in s tem zadela na realna tla.

Za neorealistično gibanje je bila in je še tudi Cerkev velikega pomena. Filozofska razrvanost izza renesanse je imela namreč tudi za teološko vedo neprijetne posledice. Imena katoliških filozofov s početka prejšnjega stoletja kakor De Bonald, La Mennais, Bautain, Bonetti so v dogmatikah v sumljivi bližini kakih herezij. Zato se je pojavila težnja po enotnem zdravem filozofskem pokretu. Bistri misleci v okrilju Cerkve so se začeli vračati k tomizmu. To gibanje je podprl s svojo avtoriteto papež Leon XIII. z encikliko *Aeterni Patris* l. 1879. Široko umevan tomizem je postal skupna filozofska podlaga po vseh cerkvenih učiliščih.

Tudi Francozi imajo veliko zaslugo pri aristotelско - tomistični renesansi. Že tri leta po encikliki je ustanovil Désiré Mercier, poznejši belgijski kardinal, v Louvainu posebno stolico za tomizem, ki se je v kratkem razvila v filozofski institut. Louvainska šola je vzgojila izvrstne delavce na filozofskem področju. Omenimo le strokovnjaka za zgodovino srednjeveške filozofije M. de Wulfa in patra Mandonneta, ki je umrl letos na spomlad. Louvainsko filozofsko društvo izdaja glasilo *Revue néoscolastique*, ki prinaša dragoceno izčrpno filozofsko bibliografijo, le slovanski jezik na žalost ni nobeden zastopan. Louvainska šola se naziva neotomistično in se posebno trudi za stik med znanostjo in filozofijo. Nekoliko se ji pozna tudi nemški vpliv.

Tomisti na Francoskem se po večini strožje drže Tomaža. Nekaterim nasprotniki naravnost očitajo, da so »paleotomisti«. Zmernejši izdajajo

²⁰ G. Gurvitch, *Les tendances actuelles de la philosophie allemande*, Paris 1930, str. 11.

Revue de philosophie — ki je ne smemo zamenjati z Lévy-Bruhlovo *Revue philosophique*. Med francoskimi tomisti so najbolj znani: oba dominikanca patra Sertillanges in Garrigou-Lagrange, silno plodoviti R. Jolivet, ki deluje v Lyonu in oba laika Etienne Gilson in Jacques Maritain. Gilson, profesor na Sorboni, je znan po svojih mojstrskih monografijah o sv. Avguštinu, Bernardu, Bonaventuri in Tomažu. Z njimi je odkril Sorboni čudovito višino srednjeveške filozofije in za vselej onemogočil naziv »temni srednji vek«. Odslej bo temen samo še ignorantom. Maritain je profesor na Katoliškem inštitutu v Parizu in velja za največjo avtoriteto med sodobnimi tomisti. Bil je Bergsonov učenec, nato je dve leti poslušal v Heidelbergu slavnega vitalista Driescha, končno pa ga je p. Clérissac opozoril na Tomaža Akvinskega in postal je njegov najzvestejši učenec. Prvič je zbudil pozornost v filozofskem svetu, ko je l. 1913 izdal obsežno delo o Bergsonu, kjer je ostro, kakor to znajo samo konvertiti, zavrnil filozofijo svojega nekdanjega učitelja. S tem je zbudil pri mnogih velik odpor, vendar tudi nasprotniki, kakor Parodi, občudujejo njegovo nenavadno ostrino misli. Knjiga je izšla drugič l. 1930. Med poznejšimi deli, ki jih je veliko število, sta filozofsko najvažnejši *Réflexions sur l'intelligence* iz l. 1924 in *Les degrés du savoir* iz l. 1932. Lepslovca bodo zanimale študije *Art et scolastique*, *Réponse à Jean Cocteau*, *Gino Severini*, *Frontières de la poésie et autres essais*. — Zdi se, da je tomizem še v dobi odkrivanja pozabljenih starih filozofskih vrednot in ima dobo velikih samostojnih sintez še pred sabo.

Francija je že od nekdaj domovina filozofije. V srednjem veku so rekli: V Italiji papež, v Germaniji cesar, v Franciji znanost. Začetnik moderne filozofije je bil zopet Francoz Descartes. S Kantom pa je nenadoma nemški genij šinil kvišku. Nemški idealizem je preplaval svet. Francija se je takrat zvijala v krčih revolucije. Njena inferiornost je trajala skozi velik del 19. stoletja. Renana in njegovih sodobnikov je bilo skoraj sram, da niso Nemci. Vsemu je sledil še poraz l. 1870, ki so ga mnogi smatrali za naravno posledico svoje manjvrednosti na znanstvenem področju. Pesimistom se je zdelo, da bodo zdrknili na vršino kake Španije. Toda prav ta poraz jih je zbudil k novemu naporu na vseh področjih. Kar se filozofije tiče, so danes zopet na vodilnem mestu in lahko s ponosom zro na svoje velike može in na mladi rod, ki tako številen stopa na plan. Francoski Bergson v nekem smislu danes nima tekmeca v filozofskem svetu.

NOVI PRISPEVKI

1. Dejstvo iz leta 1829.

Takó tórej. »Št. 2 je dostopna le v Levčevi objavi, LZ 1888, 365.« (Kidrič Fr., Prešeren I., 380). To pa je že nekaj takó novega v našem prešernoslovju, da človeka res dvigne! In jasna, odločno-trdna je beseda, brez vse le sence kake subjektivne dvojbe ali negotovosti. Ugotovitev — absolutno torej dognanega, objektivnega dejstva! V »Prešernu I.« pa stoji kot »Št. 2«, t. j. kot druga točka »Korespondence« tam na strani 275 knjige »Prešernova prošnja za definitivni sprejem h kamerni prokuraturi, [ddto.] Ljubljana 30. junija 1829.«; ne vsa sicer, ampak le delni, kar se tiče konca nepopolni ponatis — popolne Levčeve prve objave Prešernovega originala. In kaj naj torej zdaj pomeni ta striktno pozitivna ugotovitev iz leta 1936? Ali da originala danes več ní, ali kaj? Dan preden sem odšel, 15. XII. 1925, s slovensko nele odlikovan častjó, je original Prešernov, to vém, bil še na svojem mestu. In zdaj, takoj uvodoma v tistem poglavju beseda celó: »Izvirniki pisem in listin, ki so sprejeti v našo izdajo, so še vsi ohranjeni, razen št. 2, 39 in 47.« (Kidrič Fr., Prešeren I., 379). Kaj se je le moglo torej tam zgoditi odtedaj? In nekaj takega, takó nenadnega, pa da bi te ne dvignilo pri tej priči — ugotovit si stvar takoj na sáme lástne očí? Takó odločno trdna beseda iz »Delavnice«, in takó izredna novost, in možnost ne da bi rekel izključena, — resnično, kar kakor da bi bilo treščilo z jasnega! tam — takoj tisti večer v petek 25. VI. 36, ko mi je bila prišla knjiga v roké, nič ne morda iskana, ampak slučajno, in odklanjana celó kot neljuba mi tedaj motnja. In pustil sem res svoje misli in vse svoje mirne načrte in šel, — ob uradni uri. Dopoldne, ko sicer ponavadi za ljudi tega svetá lahko »spim«, — v krepkó »blagoslovljenem« pokoju! Saj poznaš »slovenski socializem« — Krekov in Ušeničnikov: dve do dna samostojni, res izvirni deli naši.

1. »Ire ad fontes«, stara beseda, — unica salus. In vprašal sem po Guttmanovih darovih, s stvarno še pripombo. In komaj če pet minut — pa glej: odgovor o tisti vznemirljivi dostopnosti, češda dandanes leta 1936 »v Levčevi le objavi« tam iz leta 1888, je bil konkretno in neutajno pred mano — »na okó«! Poprejšnji Ms. 391 namreč, zdaj Ms. 473 licejske, v njem »št. 5.«: »objektivno« dejstvo, tisti Prešernov original sam, lep in nedotaknjeno čist, prav takó všit v Guttmanov fascikelj tam na 5. mestu, kakor sem ga bil tam pustil pred dobrimi 10 leti; in kakor ga je bil iz Guttmanovih rok že tam našel takrat pred skorajda 50 leti Levec, odkoder ga je potem objavil, prvi in edini doslej: leta — že 1888. In odtam sem

si dné šele 24. VII. 1936 šel prepisat dokument — ves kakor je, z vso točnostjo, strogo po živem še originalu, vsega tri stavke le, in pa naslov!

Kolek: SECHS-KREUTZER

Löbliche k. k. Kammerprokuratur!

./ Nach Beweis des hohen Dekretes vom 9. May 1829 § 1042 sub ./ bin ich gewürdigt worden als Konzeptspraktikant bei der löblichen k. k. Kammerprokuratur aufgenommen zu werden, und habe laut der auf diesem Dekrete sich befindlichen Bestätigung bereits am 9. May in dieser Eigenschaft den Verschwiegenheits Eid abgelegt.

Da seit dem die vorgeschriebene sechswochentliche Probezeit verstrichen ist, so wage ich die unterthänigste Bitte um definitive Aufnahme in der bisherigen Eigenschaft. /

Für den Fall, daß meine Subsistenzmittel während der Praxiszeit erschöpft werden sollten, wird mir der erforderliche Unterhalt von dem Herrn Hof- und Gerichts-Advokaten Dr Leopold Baumgarten zugesichert, von welchem zum Beweise dieser Zusicherung das gegenwärtige Gesuch mitgefertiget wird.

Laibach am 30. Juny 1829

Franz Prešhörn^{M/P}

Dr der Rechte

Dr Leopold Baumgarten^{m/p}

[Na hrbtu pole pa rubrum:]

/ An / die löbliche k. k. Kammer-/prokuratur / in / Laibach //

/ Franz Prešhörn Dr der Rechte // bittet um definitive / Aufnahme als Kon-/zepts-Praktikant. /

Mit orig^B. sub ./.

[in zgoraj na čelu strani nad tekstem
notat vložišča prokurate:]

Empf/ 1 July 829. a.

[ob spodnjem robu pa ekshibitna številka:]

1506/672.

Napaka Levčeve, v pičlih drobtinica^h prav brez vse potrebe tudi že ‚pravopisno‘ »modernizirane« objave tam iz leta 1888: »Mit orig. C. sub ./.«, ki zelo kalí kongruenco konteksta, je tu dočakala zdaj šele svojo potrebno korekturo, — točno po originalu. Ali je Levec bral nemški B — za fraktorni C?

2. In ko me je tista nesrečna »Št. 2« s svojo »le-dostopnostjo« že bila takó dregnila iz tihe »lirike«, — sem se pri tej priložnosti odločil pa še za Prešernov original »Št. 1« (iz istega leta 1829), da mu pomagam iz teme. Naši dobi pa ta original ni kar takó »apriori« ležal že lepó na mizi — kakor usodna »Št. 2«. Stari Scheuchenstuel, oče ljubljanske odcepitve iz koroške linije tega thürinško-bavarskega rodú, takratni šef ljubljanske prokurate, ki se je krvavo pehal za vsako neplačano pomoč svojemu uradu, a jih potem pa tudi trdo branil in se (do ukorov »odzgor«) ostro in ogorčeno potezal za njihove celó osebne interese,¹ — je pisal

¹ Porojen že — v Celovcu: ... 1776, u. v Lj.: 13. VI. 1835. Literatura: Žigon Avg., »Francè Prešeren«: Opombe, str. 64; LZ 1925/238. K temu — celovška »Carinthia« 1838, Nro. 10. (10./III., pg. 42: »Familien-Notiz«):

27. IV. 1829 guberniju: »Mit dem in $\frac{1}{2}$ anliegenden (mit 3 Beilagen instruirten) Gesuche bittet Franz Preschern... um die Aufnahme als beeideter unentgeltlicher Concepts Praktikant bei dieser gehorsamsten Kammerprokuratur«. (Ms. 473./1.; Levec, LZ 1888/303). Nikjer ni v aktih poslej ni besedice več o tej prošnji; nič sledú, da bi jo bili spet vrnili Prešernu, pa tudi ne prokuraturi kot uradu. Da je tudi v Guttmanovem fasciklju ni, se s tem dejstvom in z akti le strinja. In dekret gubernija sam, z dné 7. V. 1829 (v. Fradeneck), pravi le: »Die Beilagen des hiedurch erledigten Preschern'schen Gesuches folgen nach genommener Einsicht hier / im Anbuge zur Zustellung an den Bittsteller wieder zurück.« (Ms. 473./2.; Levec, LZ 1888/304). Ali je ostala Prešernova prošnja torej pri guberniju? In zakaj? Vse to do vojne še neznano! Odtod tudi, da sem sam še l. 1913 in 1914 sledil le stanju in tradiciji dobe; tam še pred vojno. »Vnanji dogodki Prešernovega življenja« (iz dní pred »8./III. 14.«) še niso premogli dalje od regeste na str. 4.: »1829. 27. IV. Anton Scheuchenstuel, takratni šef urada, odpošilja s priporočilom Prešernovo [nam neohranjeno] prošnjo za vsprejem pri c. kr. kam. prokuraturi — ljublj. guberniju.« Toda, takó si ugotovljena globoko negativna situacija, in njen kléti ‚manco‘, sta rodila nemir in tokrat tudi sad. Na dom in na mizo seveda tudi meni nočejo dokumenti sami; — pa sem šel prosjačit, vrtat in iskat, brez podpornikov in pomočnikov, sam iz svojega in sam le sebi prepuščen, s trdo pa trmo zaradi stvarí. Ne morda kopat drugim izpod peresa ali iz zasebnih predalov; takó ne grè, ni šla še nikoli moja pot; — ampak grebst v temó in prah mrtvih nemih arhivov z lastnim osebnim trudom in časom.

»Die Beilagen des Preschern'schen Gesuches« — je zapisal torej v. Fradeneck pri guberniju 7. V. 1829! Vrnili so bili — le priloge. Vendar pa tam na starem guberniju prošnje Prešernove sáme ni in ni hotelo biti odnikoder na dan. Indeksi, stari ekshibiti, »Elénchus«, — vse je moralo za leto 1829 iz starega prahú na mizo. Počasi in zaporedoma. Izpiski, zapiski, kalkulacije na levo,

»Ambros, 1737 geboren, [oče ljubljanskega prokuratorja Antona,] Hammerverwalter in St. Gallen, [wurde] im Jahr 1768 als Bergamts-Assessor und Eisen-Inspektor nach Klagenfurt übersetzt. Er starb mit seiner geliebten Gemahlin, gebornen Remitz aus Eisenärzt, in einer Stunde, Anno 1787, im 50. Jahre; [er] hinterließ 2 Söhne, deren einer, Franz Xaver, dem gräflichen Hause v. Thurn bereits 51 Jahre als Direktor dient... Der zweite Sohn des oberwähnten Ambros (Anton, geboren 1776 [naš prokurator, Prešernov šef,]) starb als k. k. Gubernial-Rath und Kammer-Procurator in Laibach im Jahre 1835«. Edini brat prokuratorjev ima v Celovcu (na starem pokopališču »Sct. Ruprecht«) nagrobnik: Franz Xaver v. Scheuchenstuel, geb. 4. Febr. 1767 [kje?], gest. 7. Febr. 1846. (Monatsblatt »Adler«, Bd. V./332). O kakem nagrobniku Scheuchenstuelovih v Ljubljani pa nisem ne leta že 1903, ne ves čas poslej našel ni sledú. Za prepotrebni datum prokuratorjevega rojstva in smrti njegovih starišev nam preostaja torej »o kaki priliki, ko takó-le nanese«, edinole še Celovec sam!

kalkulacije na desno; vsi skriti triki trikrat izpremenjenega zistema v registraturi gubernija; — vse zaman. Tudi vse možnosti škartiranja na vsakih toliko let! Toda »Elénchus«? In fasciklji in fasciklji, razvezovanje, in zopet zavezovanja in ukladanja po lestvah in lestvicah, — vse brezbrez uspeha. Dokler se niso slednjič odprli »založeni« oddelki vlade, ž njimi tudi personalni. »Elénchus«! Toda po vojni šele. Dné 10. I. 1919 sem jo končno in slednjič vendarle srečno pogodil, — žal da prepozno za svojega »Prešerna«; zato so tam odmevi stare dobe, Levstikove in Levčeve, in žal né naša že povojna! Toda: zaključek in dopolnitev Levstikove dobe — začetek nove.

Takó je torej pač ena: tiho in skrito, toda zagátno in umazano celó, zlasti pa naporno in zamudno delo — pri ognjišču; druga pa in »lepša« seveda: sesti kar — za polno mizo. Tu in tam »živci«, toda velika — razlika. Pojdi sam k ognju, da doživiš dejstvo sam; in vedel boš potem šele prav soditi delo in delo! O Čop Čop, ali te ni bil Kopitar, véliki cenzor in policaj, ozmerjal za »profesorja«? — Dandanes je Prešernov original z lepo in prijetno lahkoto trenutkoma dostopen v muzeju, znan in najden že svojih dobrih 17 let, — dasi še né, kakor vidim, »prešernoslovju«.

Kolek: SECHS-KREUTZER

Löbliches k. k. Fiscalamt!

1/ Laut Absolutoriums *sub* 1/ habe ich die juridisch-politischen Studien
2/ zurückgelegt, laut *Vidimus sub* 2/ aus denselben die Doctorwürde
3/ erlangt, und laut Beylage *sub* 3/ beym hiesigen hochlöb. k. k. Stadt-
und Landrechte zugleich Kriminalgerichte die Kriminalpraxis begon-
nen. Mein sehnlichster Wunsch geht dahin mich zu einem öffentlichen
Beamten zu qualificiren. Da dazu vielseitige Kenntnisse erfordert
werden, so glaube ich diesen Wunsch am sichersten realisiren zu
können, wenn mir / die Gnade werden würde beym löblichen
k. k. Fiscalamte zur Praxis zugelassen zu werden, indem die Manig-
faltigkeit der diesem löbl. Amte zugewiesenen Geschäfte vielseitige
Gelegenheit zur praktisch-juridischen Ausbildung darbietet. Ich wage
daher die unterthänigste Bitte, das löbliche k. k. Fiscalamt wolle
mich als beeideten unentgeltlichen Conceptspraktikanten gegen dem
aufzunehmen geruhen, daß mir gestattet würde, nebstbey die Krimi-
naljustizpraxis, // /:die mich übrigens nur wenige Tage in der Woche
abhalten dürfte, in die Amtsstunden zu erscheinen:/, fortzusetzen.

Laibach am 27. April 1829

Franz Prešérn^{M/P}
Doctor der Rechte.

Na hrbtu pole — rubrum:

/ An / das löbliche k. k. / Fiscalamt zu / Laibach /
/ Franz Prešérn der / Rechte Doctor, wohn-/haft am Congreß-
pláze / N 32 //

/ bittet // als beeideter un-/entgeltlicher Concepts-/praktikant
aufge-/nommen zu werden. /

Mit Beylagen sub / 2/ et 3/, / unter denen die erste und /
letzte in orig., die zweyte / in vidim. Abschrift. //

In ob zgornjem robu pole notat vložišča prokurate: Empj/ 27. April 829. a.
ob spodnjem robu pole pa številka: 942/442.

Nove perspektive! Da jih nova knjiga nima, je umljivo; na mizo še niso bile prišle doslej. Naše javno slovstvo dozda dokumenta še ni poznalo: to pa predvsem zaradi gotovih, zelo nenavadnih, za dobo in razmere zelo značilnih dogodkov tam m. novembra decembra 1926 ob »Krajnski Zhbelizi«; ker takoj za njó sem bil takrat imel v načrtu leta Prešernova pred »Zhbelizo«. Sledila je namestu njih 1927 le še »Lepa Vida« [»ad a. L.«], pa njene posledice; in — molk nató na tem polju. Zastalo je bilo takrat vsled tistih dogodkov — marsikaj. Ali nima »Korespondenca« nove knjige o Prešernu le 55 točk?

3. Prav tam pa sem zasledil slednjič še eno listino Prešernovo. Nič ne posebnega sicer, en sam le uradni stavek, toda original. In v zvezi je tudi še z dogodki pri prokuraturi: posebej z drugo prošnjo Prešernovo tam z dné 30. VI. 1829. Zahtevala je takratna državna uprava, da mora vsakdo pri vstopu svojem zatrajno v njeno službo, plačan ali neplačan, poleg prisege založiti pri njej še posebno lastnoročno izstavnico o samem sebi gledé t. zv. »tajnih družb in bratstev«. Zató je bil tudi za Prešerna gubernij naročil prokuraturi v dekretu 7. VII., dostavljenem 23. VII. 1829: »ihn in Eid zu nehmen, und das Eidprotokoll sammt dem in Ansehung der geheimen Gesellschaften auszustellenden Reverse anher vorzulegen.« In zató ukazuje tudi prokuratorjev dekret 23. VII. Prešernu: »daß Sie sich wegen des Dienstoides [morgen um 10 Uhr früh] bey dem [gefertigten] Amtsvorsteher zu melden [und den vorgeschriebenen Revers hinsichtlich der geheimen Gesellschaften mitzubringen haben.]« (Ms. 473./6. & 7.; Levec, LZ 1888/366-367).² Imel pa je državno-upravno predpisani formular prisege same takrat na koncu tam v zadnjem odstavku tak-le tekst o tajnih »družbah« in »bratstvih«:

Sie werden auch schwören, daß sie dermahlen mit keiner geheimen Gesellschaft, oder Verbrüderung, weder in Inn- noch im Auslande verflochten sind, und wenn Sie es auch wären, / Sie sich allsogleich davon losmachen, und für das künftige in dergleichen geheimen Gesellschaften oder Verbrüderungen unter was immer für einem Vorwande nicht mehr einlassen werden. [Original Prešernove prisege ddto. 24. VII. 1829: Licejska, Ms. 473./9.; edina objava: Levec, LZ 1888/368.]

Prešeren sledí v svoji lastnoročni izjavi strogo točno besedilu prisege. To priča jasno zlasti beseda o »družbah in bratstvih«, ko dekreta z dné 7. in 23. VII. omenjata le »družbe«, »bratstev« pa ne!

² Allerh. Handschreiben 17. XII., Präsidial-Justiz-Hofdekret 19. XII. 1812. (Goutta W. G., Sammlung der polit. u. Justiz-Gesetze Franz des I., Bd. 7./443): huda poostritev prepovedi; kazen: »unnachsichtliche Entlassung«.

Revers

Ich reversire hiemit, daß ich mit keiner in- wie auch ausländischen geheimen Gesellschaft oder Verbrüderung in Verbindung stehe[n], und wenn auch dies der Fall wäre, ich mich alsogleich von der selben losmachen würde, und daß ich mich auch künftighin in keine solche Gesellschaft oder Verbrüderung einlassen werde.

Laibach am 24. Juli 1829

Franz Prešern^{M/p}
 beeideter Konzeptspraktikant
 bei der k. k. Kammerprokuratur

Tudi ta rokopis Prešernov je hranil personalni oddelek starega gubernija. V odpisu svojem prokuraturi, številka 17442 z dne 3. VIII., dostavljenem 25. VIII. 1829, piše sicer gubernij, ko vrača zapisnik o Prešernovi prisegi, jasno in določno: »Der gleichzeitig hierher vorgelegte Revers des genannten Praktikanten hinsichtlich der Entsagung aller geheimen Gesellschaften wurde aber hierorts zur weitern Einsendung an die hohe Hofkanzley rückbehalten.« (Original: Ms. 473./10; Levec, LZ 1888/369). Ob takem tekstu je bilo seveda že kar od vsega kraja le malo upanja za kak pozitivni uspeh iskanja, ker je beseda akta kazala na Dunaj. Toda slednjič se je pa le izkazalo, da ga je hranila in srečno nam ohranila vendarle Ljubljana!

V »Korespondenco« nove knjige o Prešernu (Kidrič Fr., Prešeren I.) seveda ta listina ne pritiče. Iz vsega pa sledi, da ni redakcija tam pozabila prav ničesa, ker ni mogla. In dokazala bosta to še bolj in — potrdila napovedana »monografija« in »članek« o življenju Prešernovem, ko jih dočaka slovenski svet. Mudí pa se prav nič ne, nikomur. Vsaka študija, vsak »članek«, vsaka razprava, vsaka »monografija«, vsaka knjiga celó — je nam in vedno en sam le korak! Če le — naprej? Nič več ne sicer! »Cuncta ruunt«, je zapisano že skorajda dve tisočletji. »Definitivnost« torej?! Že možnost je človeški stvarci povsem izključena kar »a priori«, prav kakor 300 let življenja, — ker po zakonu same žive Matere naše »Universae Naturae«; izven izjemoma le, (to bódi in veljáj!) — pri tiskih in objavi zgolj človeških, s črko in številko pisanih zgodovinskih prič: listin in dokumentov. In takó torej: vsaka doba in vsakdo svoje, in — po svoje. Naprej, ali — nazaj! Zatorej: kar mirno dalje. Ali ní po zakonih našega življenja na tem svetu nazadovanje, rakova pot gotovih dob in klik njihovih pogojev — nove pomladitve in poglobitve, novega razvoja in napredovanja? Gorjé, trikrat gorjé mu seveda, kogar zadene taka doba. Vendar pa: kar mirno dalje in naprej, stopnjo za stopnjo, korak za korakom. Kar danes veljá, bo jutri zastarélo. Toda pojutrnjem ali popojutrnjem bo slednjič vendarle, kar danes stopnja pa že korak, in končno morda vendarle kje kaj slednjič — definitivnega! Prešerna pa imamo, le potolažimo se, vsi vkup z vso svojo pridno velepametjo vsaj za 100 še let več ko zadosti, če bomo. Saj smo ž njim komaj šele dobro pri prvih začetkih, komaj če res že povsem preko dobe — Levstikove! Resnično, — komaj če, in komaj.

2. Beseda o grofu Michaelu: iz leta 1836.

Iz davnega, tiste dni na samem Goriškem že nad tri veke starega rodú, iz linije »Janezov« Coroninijev de Cronberg, porojen 31. VIII. 1793 v Gorici, za dní francoske revolte, in priča poslej invazij francoskih na sever v Evropo, desetleten brez očeta že, sedemnajstleten kot dedič Cobenzljevega rodú — magnat evropski; toda na avstrijskem poslaništvu v Parizu kot mlad plemič zaigrana partija v vrtincih pariške »visoke družbe«. In — umaknjeno tihi, »spokorni dnevi« nató na Kranjskem! Pa govorica, »živa bajka« nele naših krajev, kjer je bil doma, ampak pol Evrope, in to ne morda le plemstva; problem celó debát, v pozitivnem in negativnem tonu, svoje dni tam 100 let pred nami. In visok starček, skorajda svojih 83 za seboj (in le 3 mesece manj), od 1. V. 1857 že vdovec, ko je svoje pravzaprav vendarle veliko, vsekakor izredno življenje, o kakršnem mi sploh pojma nimamo, sklenil popolnoma na tihem, član slednjič dunajske gosposke zbornice na vse žive dni, in daleč od doma umrl tam v svojem Parizu: 29. V. 1876, vse dni svoje »idealist« brez smisla in volje za materialno realnost, »romantik življenja«.

Joannes de Cronberg (Frankofortum ad Moenum) & Catharina de Reiffenberg. — »Joannes in Castro Cronbergico« (ortus c. a. 1454, † 22. III. 1505) & uxor nobis incomperta: † ante annum 1487. — Joannes »Philippus« I. (Uxor: Maria Gabriela de Laval † 1502). — Joannes Cyprianus »Senior«, primus Coronini & primus, a Ferdinando I. Augustae Vindelicorum a. 1548, 19. IV., nobilis confirmatus de Cronberg (* 1500, † 1597, annis 97 gravis;¹ uxores 2: Catharina Coronina de Cernotis, & Terentia Chiesa). — Joannes Philippus II. († 1598; uxores: 3). — Joannes »Maria« († 1616;

¹ Zgodovinsko delo njegovo: da je šel cesarju nabirat Uskoke in jih privedel v Senj (in v naše kraje: »Prebačina«, kakor sicer tudi »Drežnica« in Gregorčičevo »Vrsno« pod Krnom!) za obrambo zoper Turke; — »ab eodem Principe in Dalmatiam seu Liburniam Commissarius missus, Uscochios montanos populos prius errabundos, & vicinis molestos, Seniam traduxit, ut eam oram a Turcarum defenderent irruptionibus«. (De Luca, 1777.). Okoli 1551 torej. — Fabula »primae originis« ima, kakor v genealogijah vobče, seveda svoje variante. Rudolf Coronini, historik, je sam (Fasti Goriziani, Gorizia 1780; Lib. II./pg. 41-42: lb. 25.132) ob distihih, ki v njih opeva udomačitev rodov in lastnega rodú v »solčni Gorici«, — dal pristaviti o svojem ródu pripombo: »Passaron gli Autori della Casa Coronini o sia di Cronberg dalla Germania in Francia, indi vennero in Italia, e si stabilirono finalmente in Gorizia, dove in memoria della loro origine fabbricarono il Castello di Cronberg, trecento anni dopo aver Ernesto di Cronberg eretto il Castello Coronino nel Friuli.« — Czoernig je v svoji zgodovini Goriške dognal (Das Land Görz und Gradisca, Wien 1873, pg. 770) in razjasnil tradicijo o priselitvi rodú (po: Rudolfu Coroniniju) takó-le: »Das Geschlecht der Coronini, welches zwei (muthmasslich demselben Stamme entsprossen) Familien in sich schliesst, kam aus **Berbena bei Bergamo** nach Görz, wo es sich im 16. Jahrhunderte niederliess. Der Stammvater der älteren Familie Coronini war (Johann) Cyprian der Aeltere, geb. 1500, dessen Vorfahren den Namen Coroni de Locatelli führten. Er kam in früher Jugend nach Görz, und erhielt bereits im J. 1526 vom Erzherzog (nachmaligem Kaiser) Ferdinand ein Lehen bei der Stadt Görz nahe an dem Stadtgraben (den Grund an der heutigen Schulgasse, worauf das Werdenbergische Semi-

aedificavit »Castrum Quifchanis in collibus, & Arcem Cronbergi novi haud procul Goritia a fundamentis«;² uxores: 3). — Ludovicus L. B. 1630 (* 1603, 10./6.; † 1653;³ uxores: 3). — Ludovicus »Parvus«, S. R. I. Comes de Cronberg: 1687, 23. X. (* 1642 & bapt. 8./12, † 1700, 8./3., Viennae; uxor: Ursula Coronini de Cronberg). — Joannes Antonius I. (* 1678, bapt. 30./5. Goritiae [Schiviz, Görz 84: edini sin!], † 1710 Seniae in Liburnia [Senj], Com. Maritimo-Seniensis; uxor: Maria Theresia Com. de Salburg, † vidua 1761, 15./9. in aula gubernatrix filiarum Bavarica, Monachii). — Joannes Carolus (* 1706, bapt. 22./12. Goritiae; † 1789, 29./6. Salcani [Schiviz, Görz 97; & 450: »85 J. alt!]; uxor: Cassandra Com. de Cobenzl). — Joannes Antonius II. (* 1745, 12./9., bapt. 15./9., Goritiae [Schiviz, Görz 119: deseti otrok in tretji, toda edini živeči sin Kasandrin!]; † 1771 Pisiis in Etruria; uxor: Antonia Com. de Rabatta, vidua Amadei Com. ab Attems). — Joannes Carolus Antonius (* 1770, 22./12., Goritiae [Schiviz, Görz 135: edini sin, v nuk Kasandrin!]: »Vivat, floreat, ac per posteros Avorum memoriam renovet!«; † 1803, 28./1., Goritiae [Schiviz, Görz 413: »32 J. alt«. O če Michaelov! Uxor: Amalia Com. Lanthieri, * 1772, bapt. 10./9., Goritiae [Schiviz, Görz 136]; sacris matrimonii votis juncta: 1791, 2./8. [Schiviz, Krain 434, »Wippach«; »18 J. alt«. Mati Michaelova! (Smrti njene mi ob ljubljanskih virih ni doslej uspelo dognati.) — Johann Anton Michael: * 1793, »geb. 31. VIII., get. 6. IX.« [Schiviz, Görz 161: S. Ignatius!]. Edini otrok zakona, ob zgodnji smrti očetovi; edini moški naslednik, edini torej spet up rodú »kromberške« linije grofov Coroninijev v Gorici, — da je kakor ob očetu, dedu in pradedu plaval nad rodod spet tudi zdaj tisti »Vivat, floreat, et memoriam — renovet!« Edinec rodú, — »srečni« blagrovani pra-vnuk Kasandrin.

narium erbaut wurde). Nachdem er sich mit seiner Geschlechtsverwandten, Catharina Tochter Pompejus' III. Coronini, der reichen Erbin ihrer Familie, vermählt hatte, nahm er den Namen Coronini an. Es stammte nämlich sowohl seine Familie als jene seiner Gemahlin von dem altadeligen, im Kurfürstenthum Mainz ansässigen Geschlechte der Ritter von Cronberg ab.« — Trdna, zanesljivo zgodovinska tla pričnó torej v ródú prav šele s tem »Janezom« Cyprianom Starejšim in njegovimi cesarskimi diplomí!

² Ustanovitelj takó prvih dveh domóv in linij v rodú; s »taborom« Kojским v Brdih za sina Rudolfa [I.] — nove »briške«, z gradom »Crompergus novus« pri Gorici za sina Ludovika — stare »kromberške« (»prve«, goriške) linije.

³ Baronstvo si je »kromberška« linija v Gorici pridobila šele 1630 (Gotha, Gräfl. Häuser 1875/174; in 1918/212: Ludovik 1634, 24./3., še dovoljenje vsemu rodú za obogatitev grba z državnimi orli.) — Istega leta torej, kakor tudi Rudolf [I.] baronstvo za »briško« linijo v Kojskem: »Ferdinandus II. Imperator Rudolphum Coroninum ex Equestri Ordine ad S.R.I. Baronis dignitatem evexit Ratisbonae 17. Augusti 1630.« (Coronini Rudolphus [II.], Miscellaneorum tomus I.: Appendix, Documentum 121, pg. 352.) — Toda prvi trije baroni Coronini-Cronberg so bili v pozneje t.zv. »tolminski« liniji »Pompejev«, in sicer že l. 1628; trije sinovi Orfejevi, vnuki Cypriana starejšega, bratje Janez Anton in Janez Peter in Pompejus (21./4. 1625 poslednji škof poreški v Istri, 1630 tržaški škof, † v Trstu 1646): »Joannes Antonius, tertius Orphei filius in consortio fratrum [obenem torej z bratoma] Liber Baro de Prebacina & Gradiscutta declaratus fuit (svobodnják v Prebačini [»prebaciti« — Uskoki-Srbi!]) a Ferdinando II. Imperatore anno 1628.« (Coronini Rudolphus II., Posteritas Joannis Cypriani; Viennae 1777.) — Liniji »Šent-Peter« (pri Gorici) pa je slednjič izposloval baronát pri cesarju Ferdinandu III. njen ustanovitelj Alexius šele z diplomo Wien 18. Febr. 1656: »Liberi Barones de Monte Olivarum«-Elberg [= »vom Ölberg«] s slovenske — Oljčne gore. (Gotha GH, 1918/213).

Taka je linija pradedov in dedov njegovih do njegovega rojstva samega.⁴ In dné 30. avgusta 1810 je dosegel srečno, od 28. I. 1803 sam brez očeta ob mladi še materi, zadnji dan svojega sedemnajstega leta, toda nikakor ne morda zanemarjan. »Vivat, floreat, et memoriam renovet!« In prav dné 30. avgusta 1810 pa zatisne zjutraj po 7. uri na Dunaju poslednji grof Cobenzljevega rodú Johann Philipp Cobenzl, prvorojeni sin Guidobaldov, bivši avstrijski poslanik, minister in kancler (v Ljubljani rojen 1741, 28./3.: Schiviz, Krain 80!), v 70. letu starosti svoje oči, — tudi po svoje »romantik življenja«, ki je ostal zaradi nekake neuslišane mladostne ljubezni tam v Bruslju brez ozira na konec rodú poslej samski,⁵ ter gradil vse svoje žive dni, slep in gluh za vse svoje gradove, in res dogradil z vsem premoženjem svojim Dunaju in Dunajčanom sloviti svoj Cobenzlhof, »seine reizvolle Schöpfung in der Nähe von Wien«⁶. In v testamentu tega možá, ddtó. »Laibach 10. April 1810.«, je mladi nedoletnik doživel svojo arabsko bajko: poslednji grof Cobenzljevega rodú, Philipp Cobenzl, stari stric njegov, je zapustil vse lepe gradove in vsa širna posestva bogatih grofov Cobenzljev (razen mesec dni pred smrtjo dné 30. VII. 1810 že Antonu Rudežu prodane Ribnice)⁷ — p r a v n u k u svoje tete Kasandre, rojene grofice Cobenzl, sestre očetove po polu, poročene s pradedom sedanjega Michaela Coronini-Cronberg.⁸ In preko noči je bil zdaj prvi dan svojega 18. leta mladi grof, nedoletni Michael Coronini

⁴ *Literatura*: Coronini-Cronberg Rudolfus [II.] de Quischa, Posteritas Joannis Cypriani Coronini de Cronberg. (De Luca Ignaz, Das gelehrte Oesterreich. I. Bd./1. Stück: Anhang. 2. Aufl., Wien 1777.) — Isti: Operum Miscellaneorum tomus I. Venetiis 1769. (Appendix Documentorum, n. 65. pg. 280: Augustae Vindelicorum die 19. IV. 1548 Ferdinandus Rex Joanni Cypriano Coronino de Cronberg; n. 97. pg. 322: Rudolphi II. Imp. Diploma, Pragae 19. III. 1588 Joanni Philippo Coronino; n. 106. pg. 329: Ferdinandus Archidux, Graecii 9. VIII. 1596 Cypriano Juniori Coronino de Cronberg, versio italica; n. 121. pg. 352: Ferdinandus II. Imp. Ratisbonae 17. VIII. 1630 Rudolpho Coronino de Cronberg.) — Isti: Fasti Goriziani (dall' Abate D. Lorenzo da Ponte). In Gorizia 1780. — Schiviz Ludwig: Görz; Krain; Graz. — Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser. Gotha, Justus Perthes. (= Gotha GH): 1841 do 1918. — Czoernig Karl, Das Land Görz und Gradisca. Wien 1873. (Žal, da so mi v véliki Lj. poleg drugih nedosegljivi zlasti viri: Coronini Rud., Bellum Petriniense 1592—1594, Goritiae 1776 [&: 1779?]; isti: Fastorum Goritiensium Liber I., Viennae 1769; &: Editio 2da, Viennae 1772. — [Fehrentheil.] Ahnentafel der Grafen Coronini.)

⁵ Arneth Alfred, Graf Philipp Cobenzl und seine Memoiren. (Archiv f. österr. Gesch., Bd. 67./I.: »Souvenirs des différentes époques de ma vie«, — Denkwürdigkeiten aus den verschiedenen Epochen meines Lebens, pg. 95.

⁶ Arneth Alfred, opus cit., 60.

⁷ Wien den 30. July 1810: »Kauf- und Verkauf-Kontrakt« — zw. Philipp Grafen v. Kobenzl und Anton Rudesch über die Herrschaft Reifnitz. (Kaufschilling: 160.000 fl.).

⁸ Arneth A., o. c. 58: testament (iz arhiva dež. sodišča na Dunaju.) — Witting Joh., Beiträge zur Gen. d. krain. Adels (Jahrb. »Adler«, N. F. IV., Wien 1894), pg. 105: »Erbe seiner sämtlichen Güter sowie des Obersterbland-Mundschenkenamtes in Krain und der windischen Mark war Michael Graf Coronini v. Cronberg.« — Akti ljublj. gub. 1835—38.

— zgodovinska oseba: testament starega strica je postavil mladeniča v interesno sfero več kot pol Evrope, ime in življenje njegovo — v knjigo in arhiv zgodovine!

1. Dobrih dvajset let nató, — in dné 9. VII. 1832 je prispelo z Dunaja v Ljubljano tajno pismo ddto. 1. VII., v njem tajno poizvedovanje in odkrit ukaz:

123/gP.

Wohlgeborner Freiherr

Der in Görz und Krain begüterte Michael *Coronini* Graf von *Cronberg*, Präsident der Görzer Ackerbaugesellschaft[,] hat in einem bey Seiner Majestät eingebrachten an mich gelangten Gesuche um eine Anstellung in der diplomatischen oder in der politischen Sphäre gebethen.

Aus diesem Anlasse, und um Seiner Majestät über den Bittsteller die Allerhöchst abgeforderten Auskünfte erstatten zu können, ersuche ich Euere Excellenz im Dienstvertrauen mir über die Individualität des genannten Grafen von *Coronini*, über seine bisherige Verwendung, Leistungen, Kenntnisse, über seinen Ruf und sein sonstiges Benehmen, Vermögens- und Familien-Verhältnisse die verlässigen und genauesten Notizen so bald als möglich ertheilen zu wollen, und habe die Ehre mit der vollkommensten Hochachtung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamer Diener

Wien, 1. July 832.

Mittrowsky [m/pl]

An Seine Excellenz des Herrn Baron von *Schmidburg*.

[Na hrbtu pole samo notat prezid. vložišča:] *praes.* 9. July 832. | 190/P.S.!

Visoki »romantik življenja«, »mlada kri« in živa »lahka misel«, »idealist« z ognjem v sebi in težnjo po razmahu tja v osebno svobodo brez mejá in mejnikov, je bil davno že doživel svoj življenjski krst in svojo mejo: pridrvél trdó ob skale trde nizkotne »obrtne« realnosti tega svetá. In v svojem 39. letu se je zdaj priglasil Dunaju in stopil torej sam iz svoje volje in pripravljenosti pred cesarja kot kandidat za poslaniško zaupanje, ali kakršnokoli diplomatsko-politično aktivo v državni upravi. Vélíki »idealist« s fino izobrazbo toda žensko v z g o j o, »romantik sreče in življenja«, si je torej zaželel spon in strogih vezí predmarčne takratne avstrijske birokracije? — seveda v najvišji sferi. Ali pa si želel morda osebno prvemu poglavju pripisati v zgodovino zdaj svoje drugo, drugačno, — moško dejanje in poglavje? Kdo vé — motive!

2. In sledil je v kavalirskem roku, že 15. julija 1832, šesti dan po dospelém vprašanju, Dunaju iz Ljubljane tajno informativni odgovor; »po službeni dolžnosti« in strogo »uradno zaupno«:

190/P.S.

Obersten Kanzler &c. &c.

H. Gfen v. Mittrowsky / Exz. /

Hochgeborner Graf!

Ich entspreche der an mich von E. E. in dem hochverehrten Dienstschreiben vom 1. l. M. Zahl 123. g. P. ergangenen Aufforderung, indem ich über des Michael Gfen *Coronini* von *Cronberg* Vermögens- und Familienverhältnisse, seine bisherige Verwendung, Leistungen, Kenntnisse, Ruf und sonstiges Benehmen die gesammelten Notitzen E. E. im engen Dienstvertrauen zu berichten, mir die Ehre gebe.

Der genannte Graf v. *Coronini*, einer Familie entsprossen, welche in der Grafschaft Görz mehrere Linien bildet, und ansehnliche Besitzungen inne hat, war der Erbe seines Großoheims, des Ministers Gfen v. Cobenzl, von welchem er ein sehr bedeutendes Vermögen an Realitäten, Häußern, Mobiliare u. s. w. überkam. — Graf Coronini war damals noch minderjährig und erhielt eine sehr sorgfältige Erziehung, wodurch er sich bei seinem angeborenen Talente, zu einem feinen Weltmanne, ausgerüstet mit Sprach- und andern wissenschaftlichen Kenntnissen, bildete. Er gieng sonach auf Reisen, und heurathete ^[sehr] früh / eine — gleichfalls sehr gebildete Dame, aus einer niederländischen Familie *Fagan*. Sonach wurde Gf. Coronini Bothschaftskavalier bei der k. k. Ambassade am französischen Hofe, und hier war es, wo zuerst bei dem vorher[r]schenden Hange desselben zu Aufwand und hohem Spiel, jene Zerrüttung seines Vermögensstandes begann, von welcher derselbe noch gegenwärtig sich zu erholen nicht vermochte. Da das Erbe des Gfen Cobenzl mit beträchtlichen Appanagen und jährlichen Pensionen bebürdet war, folglich für die Bedürfnisse des Gfen Coronini nicht hinreichend pragmatikalmäßige Sicherheit darboth, so mus[s]te er |zur Bestreitung seiner großen ^[Bedürfnisse] Auslagen| häufig Gelder zu hohen Zinsen aufnehmen, und als er daher von seiner diplomatischen Anstellung austrat, und sich auf seine Besitzungen in Görz und Krain zurückzog, konnte dem Andrange seiner Gläubiger nur durch den Verkauf einiger ^[H] Besitzungen gesteuert werden. Solchergestalt blieben ihm nur die Herrschaften Loitsch, Lueg und Haasberg im Adelsberger, Kronberg im Görzer Kreiße, und ein Hauß zu Görz, Besitzungen, welche noch immer so bedeutend sind, dß sie — gut administriert, 20. bis 26.000 f C.M. rentiren können. Da jedoch Gf. Coronini später wieder einige Reisen unternahm, und in seinem Haußwesen keine strenge // Ordnung hielt, so wurden seine finanziellen Verhältnisse immer drohender, und es mus[s]te vor 6. Jahren die Gräfin Coronini mit ihrem eigenthümlichen Vermögen sich interponiren, um executiven Fürgängen zu begegnen. Es wurde daher eine Verhandlung^[en] mit den bedeutendsten Kreditoren zu Stande gebracht, die Gräfin Coronini übernahm die Bürgschaft für deren Beza[h]lung, und es trat ihr dagegen ihr Gemahl das landtäfliche Eigenthum der krainerischen Herrschaften ab, die daher auf ihren Namen umschrieben wurden. Vor zwei Jahren starb der Bruder der leztern in Frankreich, und Graf Coronini reiße mit seiner Gattin abermal nach Paris, um die Erbschaftsangelegenheit des Verstorbenen [zu] in Ordnung zu bringen. Es soll jedoch, dem Vernehmen nach, d[er]le[as] [leztern] Erbe nicht so bedeutend ausgefallen seyn, als man erwartete, und die Reise nebst dem längerem Aufenthalte in Frankreich soll den grös[s]ten Theil desselben wieder absorbirt haben. In lezterer Zeit hat Graf Coronini das Gut Hopfenbach im Neustädtler Kreiße, wegen einer darauf haftenden Forderung gekauft, dann nächst Laibach ein kleines Gütchen, dessen Gebäude zu einem Belustigungsorte für die Städter hergestellt wurde, an sich ge^[kauft]bracht, jedoch — wie / behauptet wird, auf die Kaufschillinge beider Entitäten noch nichts abgetragen. — Graf Coronini hält sich zeitweilig in Krain, und namentlich in Laibach auf, wo er jedoch nur ein kleines Absteigquartier inne hat; sein und seiner Familie ^[orden] fixes Domizil ist Görz; er macht aber daselbst ganz und gar kein Hauß, lebt vielmehr sehr zurückgezogen und nur auf ein|en| kleinen Zirkel des geselligen Umgangs beschränkt. Er hat zwei Söhne und eine Tochter; der ältere der beiden erstern hat sich bereits dem Militärstande gewidmet, der jüngere studirt die Rechtswissenschaften; die Tochter wird zu Hauße erzogen.

Nach den obigen Prämissen ist es begreiflich, dß Graf Coronini in der öffentlichen Existimazion im Rufe des Leichtsinns steht; allein Jedermann erkennt in ihm den Mann von feiner Bildung, vielseitigen wissenschaftlichen Kenntnissen, humaner, menschenfreundlicher Denkungsart und Streben nach einem thätigen, bestimmten Wirkungskreiß. Seine politischen Gesinnungen und sein Patriotißmus sind über alle Bedenken erhaben. — Vor einigen

Jahren wurde er von der Gesellschaft des Ackerbaues und der Industrie zu Görz zu ihrem Präsidenten erwählt, und er soll die diebftällige Geschäftsleitung mit Wärme und Eifer besorgen. Von sonstigen Leistungen des Gfen // Coronini ist mir nichts bekannt geworden; da er übrigens sich nicht mit der eigenen Administrazion seiner Besitzungen unmittelbar befaßt, sondern selbe seit Jahren verpachtet sind, so ist es begreiflich, daß er in [bei sein]dem kräftigsten Mannesalter und bei der ihm eigenen Thätigkeit, in einer Anstellung ein Mittel zu finden wünschen muß, um sein Wissen und Wirken einem festen, bestimmten Zwecke zu widmen, und dabei sein noch übriges Vermögen zu erhalten. Genehmigen E.E. die Versicherung der unbegrenzten Hochachtung, mit welcher ich zu geharren die Ehre habe E.E. 15/7. Sch!

Exp. 19. July 1832. N.

U r a d n a tajnost. Toda, kar je tu poročal Schmidburg ob sekretni priliki, baron o grofu manj pozitivnega kanclerju na Dunaj — pod pečatom skrajne uradne zaupnosti, je bilo vse in še več davno že takrat »javna tajnost« in glasno šušljanje resda polovice takratnega evropskega svetá! Že izredno kratki rok Schmidburgovega odgovora priča, kakó so bile osebne in zasebne razmere grofa Michaela tudi guvernerju samemu takrat kakor vsemu svetu naših krajev in tudi še daleč preko njih razupíto »na dlani«, da ni bilo treba šele dolgotrajnega iskanja, dolgoročnega zbiranja podatkov. Poskrbeli so upniki, poskrbeli zastopniki njihovi za govornice in šušljavi hrup, po svoje. In da je »skrahiranega« grofa rešila vsaj za silo njihovih dobrot njegova bogata grofica, da pa zató njemu in njim vzela, odmáknila njegove še ostale kranjske gradove, — tak dogodek ni bil tudi tiste bankrotne dni med grofi da bi rekel že kar vsakdanja zgodba. »Exemplum« je bil segel takó, in to nele v »visokih in najvišjih krogih«, ampak zlasti v nizkotnih plastéh, od Francoske in Nizozemske pa preko vse tostranske Avstrije daleč tja v Nemčijo; — kajpakda s »primernim« smehom in komentariji! In grof Michael je imel zdaj ob fini svoji vzgoji in priznani visoki kulturi prilike dovolj, da globoko doživlja na lastni rani ono »drugo« lice »romantike svetá in življenja«: ljudi v njihovem elementu, po Napoleonovih svetovnih vojnah, ob vseobčem takratnem bankrotu Evrope. Pač mu gorjé, ko si doba izbere človeka kakor si je njega in nele njega in si ga »izposodi« za tarčo in odlaganje svoje lačne razdivjanosti, svoje surove nesnažnosti, rabeljskega sadizma svojega, kloáka; — z navidezno ali pa faktično, toda svojeoblastno si brez vse vestí in kontrole po mili lastni poljubnosti raztezano »legitimacijo« v roki, prisvajano si tja do pod same srajce! Ni lepše potem orgije od té. In grof Michael se jej je umaknil z grofico in hčerko Matildo vred ter se zakril iz šumne v tiho zdaj »romantiko« življenja na Dolenjsko, — v tihi samotni gradič Hmeljnik pri Novem mestu.⁹

⁹ Imel je grof Michael Coronini-Cronberg vsaj pet otrok, vseh 5 že več kot dobrih 10 let pred Schmidburgovim poročilom ddo. 15. VII. 1832: 3 sine, 2 hčeri. Sam * 31./8. [Gotha ima dosledno, da 30./8.] 1793: v Gorici, (krščen 6./9. pri Sv. Ignaciju: Schiwiz-Görz 161); † 29./5. 1876 v Parizu; poročen: Hietzing-Wien 12. okt. 1812, star še ne poldrugi mesec nad 19 let;

3. Mladi Anton Láschan, »romantik idej« iz Čopovega in poslej Prešernovega »kroga« in ozračja, je v svojem pismu z dné »Neustadel am 19. März 1836.« obsodil Prešernu možá — z odločno besedo. Neposredno iz ravnokar osebnega vtisa, ne po govoricu le drugih ust. Ali pa ne dá čutiti beseda vendarle, da diha iz nje neko širše »obče mnenje«? »Mnenje« tiste širše družbe, odkoder je bil tiste dni prišel Láschan in kamor zdaj iz lastnega osebnega doživetja rezko pritrjuje njeni »sodbi«. In prav od té strani je tista Láschanova beseda Prešernu — zelo zanimiva. Bil pa ni grof Michael takratni meščanski Ljubljani morda le človek »lahkih misli«, brez vse resnosti in zanesljivosti; bil je »v njenih očéh« zlasti od pusta 1835 — že naravnost celó grof, ki mu niso morda le vsi eksekutorji svetá, ampak vse celó policije tja do najvišje z zaporom že in kriminalom »za petámi«!

nevesta (nad leto dni starejša od ženina, 20 let 5 mes. 10 dni): Maria Theresia Sophia Fagan, * 2./5. 1792 v Parizu, † 1./5. 1857 v Gorici, na gradu Graffenberg. (Gotha, GH: 1841, 1905/182; Schiwiz-Görz [Piazzutta], 419.) — **Otroci:**

1. Alois Karl Philipp Alfred, * 5./2. 1814 v Gradcu (Schiwiz-Graz: Mariahilferpfarre, 479); † 3./3. 1845 v Ljubljani (Schiwiz-Krain: S. Nic., 213; LaibZtg. 8./3. 1845, pg. 119: Verzeichniß der hier Verstorbenen. Den 3. [März. 1845.] Der Hochgeborne Herr Alfred Graf Coronini von Kronberg, alt 31 Jahre, in der Stadt Nr. 14, an der Uebersetzung des Giftstoffes auf das Gehirn.) — Poročnik, neporočen.

2. Christof Ernst, * 20./1. 1815 v Parizu; † 18./3. 1885 v Gorici, grad Graffenberg. (Gotha GH 1905/182; Schiwiz-Görz 410: »71 J. alt.«) — Poroka: 6./2. 1839 v Ljubljani (24 let); nevesta: Johanna Klose von Klosenau [auf Savenstein], 29 let (* 1815; † 13./9. 1878 v Gorici: Gotha, l. c.; Schiwiz-Krain: Lab., S. Nicol., 169; Schiwiz-Görz 409.) — Jurist, gubern. konceptni praktikant po takratnem normalno vsaj 10 let: 1835—1846 (prošnja za vsprejem: 12./11., vsprejem: 15./11. 1835; odpoved službe in odpust iz službovanja: 1846; v šematizmu ljublj. gubernija 1847/295: le še član histor. društva za Kranjsko, pa »Inhaber der Herrschaft Savenstein«, gradú Boštanj pri Radečah na Kranjskem, kjer mu je bil rojen tudi drugi sin in naslednik v majoratu: Alfred [Gotha GH 1918/212: * Savenstein, Krain, 5. Aug. 1846.], pozneje drž. poslanec slovenski na Goriškem in častni občan vsaj 10 slov. občin). Po smrti starejšega brata Alfreda († 3./3. 1845) z dedno pravico nasledstva za očetom grofom Michaelom v majoratu in fideikomisu: je grof Ernst Coronini-Cronberg, »k. k. Kämmerer«, oboje faktično užival le od 1876 do smrti 18./3. 1885. (Pri poroki njegovu 6./2. 1839 v Ljubljani priča: Wilhelm [ne: kolega Anton] Laschan.) —

3. Maria Theresia Mathilde, * 22./8. 1816 v Parizu; † 7./2. 1901 v Gorici, (grad Graffenberg) — v 85. letu starosti, neporočena. (Gotha GH 1900/168; Schiwiz-Görz 412, 420: Piazzutta.) —

4. Hieronymus Nicolaus Karl, * 29./4. 1818 v Parizu; † 2./1. 1910 v Gorici (v 92. letu), samski. Jurist in Dr.M.U.; 1868, 1869 deželni predsednik Salzburške; c. k. komornik, tajni svétnik; 1869 stopil iz drž. upravne službe v pokoj; 1872/73 župan goriški; zadnja leta zaradi naslepelosti stopil iz vsega javnega delovanja. Beletrist in pesnik v nemškem jeziku; tih humanist, plemenit idealist, ljubitelj potovanja: Italija, Nemčija, Angleška, Španija, Egipt, zlasti Orient. Schmidburgovo poročilo Dunaju 15. VII. 1832 še ne vé zanj; bil je takrat v 15. letu, še gimnazijec. (Gotha GH 1911/203; Gorica 1910, 4./1., št. 1.: nekrolog.) —

5. Amalia Karolina, * 25./5. 1821 v Solkanu pri Gorici; tam † 1./10. 1821. (Schiwiz-Görz 265; 450.) — Da svet za to solkansko deklico še vedel ni in je

Nekaj, kar je bilo res prav po stari in nele malenkostni in kratko-umni, nele pičloobzorni in res »nebeško-precesni« mentaliteti njeni! Kar završalo je bilo »novíc« takrat in čenč vse po dolgočasni policijski dolgi vasi, ob ‚senzaciji‘ tam iz samega Pariza: ob terjatvi pariškega krojača Ebelinga za 2675 frankov! Preko »samega« francoskega konzulata na Dunaju, pa (pristno predmarčno) potem po »uradni« policijski poti navzdol slednjič do policijskega birôja gubernijske oblasti v Ljubljani, — vse strogo »uradno tajno«, kakor dandanes, le da v manj odurni, toda nič ne človeku manj nevarni obliki. Saj kaj táko »vršanje« in šušljanje zna in premore, vse brez kontrole in »brez« avtorja in prič tudi vpričo sto in tisoč ušes, »mornárji dóbro vémo« in doživljamo do mrzke ogabnosti. Koliko se jih pa drží in naravnost živí od tega in takega!¹⁰

genealogije nimajo, je umljivo. Ni štela še! Schmidburgovo poročilo Dunaju pa pozna 15. VII. 1832 le starejše tri otroke grofa Michaela.

Kot stalno bivališče grofa Michaela in njegove grofice, roj. Fagan, navaja Gotha GH 1841—1855 Kranjsko, in sicer Novo mesto odn. grad Hmeljnik. (1841, ko ima Gotha famijlo Coronini prvič: Neustadtel in Krain; 1846—1855: Schloß Hopfenbach; 1857: Schloß Graffemberg Görz [vulgo: stari »Cingrof« = Zinngraf odn. Zengraf, prej lastnina grofov Strassoldo], kjer je grofica roj. Fagan tudi umrla [1./5. 1857] in famijla Michaelova poslej stalno prebivala, pod zvonom cerkve Sv. Vida na ‚Placuti‘). — V Ljubljani je imel grof Michael skromen kvartir pri grofu Blagay-u. (»Popis ljudstva v Lj. 1830«, mestni magistrat: | Aufnahms-Bogen vom Jahre 1846. | Laibach Stadt: Hausnummer 149 | Hausbesitzer: Ignaz Ursini Graf von Blagay † 1832 | Name der Bewohner: Michael Graf Coronini | Geburts-Jahr: 794 [!] | Qualification: k. k. Kämmerer l. Sam, brez famijle.)

Za komornike so bili promovirani: grof Michael 1814 [21-leten]; sinova njegova: mlajši Karl 1856 [38-leten], starejši Ernst 1875 [60-leten]. — Sin Karl še: vitez žel. krone II. leta 1866; tajni svétnik [eksclenca] 1867. (Hof- u. Staats-Handbuch d. ö.-u. Monarchie 1876). —

¹⁰ Gub. Lj. 18/13. (praes. 20. Febr. 835. 3906/919): »3234/246. Illyrien. — In der nebenfolgenden von der k. k. geheimen Hof- und Staatskanzley unterm 4ten dieses Monats hieher mitgetheilten Note [./ 1 St.] verwendet sich die königlich französische Botschaft, damit der in Illyrien begüterte Graf Coronini-Cronberg verhalten werden möchte, dem Schneidermeister Ebeling zu Paris den Betrag der zuliogenden Rechnung pr 2675 francs [./ 1 St.] für die in den Jahren 1829 und 1830 gelieferten Kleidungsstücke abzuführen. / Das Gubernium hat den benannten Grafen Coronini über diese Geldforderung vernehmen, und im Anerkennungsfall auffordern zu lassen, selbe zu berichtigen. Für jeden Fall gewärtiget man das Resultat hievon nebst Rücksendung des Kommunikates längstens bis Ende künftigen Monats. — Wien am 8ten Februar 1835 — Inzaghy m/p — Kinsky m/p // [Naslovljeno:] An Das k. k. Landes-Gubernium in Illyrien — Laibach«. — Monstrum surovo grobe, odiozne oblike postopanja! Kakor da bi to bilo dandanes po surovi vojni naših dni pri nas. Ali se res visoki gospodje vsi vkup niso spomnili zasebne oblike in potí za táko dvojbeno zadevico? In povsem prav in pravilno, če je grof Michael vzrojil! — in zinil svojo besedico. Gubernij je v Ljubljani seveda kar službeno pokorno zavihtel peresa in se preko svojega policijskega oddelka odkrižal visokega ukaza osebno na rame okrožnemu glavarju baronu Friedr. Rechbachu v Novo mesto, z odlokom ddo. Laibach 26./2. 835: »Da nun dem Vernehmen nach Graf Coronini sich gegenwärtig im dortigen Kreise zu Hopfenbach [aufhält] | aufzuhalten pflegt; | so werden der H/ xxx [= naslov: ‚k. k. H/ Kreishauptmann und Gub. Rath

Kakó se je bil Anton Láschan seznanil osebno z grofom Michaelom, ali v Novem mestu ali že prej, ali uradno ali zasebno, — ne vemo. Iz pisma Prešernu ni o tem povzeti prav ničesa. Le: da je grof Coronini, pač né kar takóle na lepem »ex abrupto«, sam bil osebno obiskal Antona Láschana že po komaj dobro treh le mesecih njegovega službovanja v Novem mestu; — na sam li praznik 19. III. 1836? na domu torej njegovem pri materi vdovi po očetu zdravniku. Eno pa je naglasiti: da Láschan ni takrat v Novem mestu imel še tiste kolegialne vezi za kak tak obisk grofa Michaela kakor jo je dobro leto pozneje. Šele 1. V. 1837 je namreč (z ljubljanskega gubernija na pomoč in po takratnem v redno prakso izven Ljubljane tja dodeljen) v Novem mestu nastopil svoje službovanje kot »konceptni praktikant« pri okrožnem glavarstvu, ožji torej kolega poslej Antonu Láschanu — Christof Ernst Coronini: drugi sin Michaelov, ki ga tudi Schmidburgovo poročilo 15. VII. 1832 že omenja Dunaju, dasi takrat šele kot slušatelja prava.

Nista si bila torej s sinom še kolegi v Novem mestu, ko je mladi Anton Láschan imel tam že osebne stike in že do osebnih obiskov znanje s starejšim grofom Michaelom, — ter pisal odtam v literarno znamenitem pismu svojem Prešernu o njem v Ljubljano tisti svoj negativni odstavek: datiran z dném 19. marca 1836.

Tisti kratki, toda markantni odstavek, ki nam ga je v svoji redakciji, s podstavo načela modernizacije dokumentnih tekstov zdaj (v Prešernu I./1936, 308) prvič natisnil Fr. Kidrič:

Eben hat mich Graf Coronini besucht. Wir sprachen von Politik. Der Mann hat Geist, aber er obzilliert fortwährend, und nach meiner Ansicht könnte er nie mehr geworden sein als ein Roné, was er vollkommen ist. —

Odstavek, ki mi ga original v licejski, dandanes tam Ms. 471./30, sam brez vse modernizacije prav golo objektivno stvarno kaže pa takó, da berem:

Eben hat mich Graf Coronini besucht. Wir sprachen von Politik. Der Mann hat Geist, aber er oscillirt fortwährend, und nach meiner Ansicht könnte er nie mehr geworden sein, als ein Roué, was er vollkommen ist. —

»Roué«! Beseda, ki takóle sama, — naravnost preseneča. »Ein Roué«! Toda beseda, ki pomen njen pravzaprav nekako »plava«. Beseda, ki je nekaj drugega in več kot naš »veseljak«, in že skorajda

Friedrich Freiherr von Rehbach¹⁾ in Folge eines eben eingelangten hh Hofkanzleydekretes vom 8.^t dM. Z/ 3234 beauftragt, [persönlich] den genannten Grafen Coronini über diese Geldforderung zu vernehmen und im Anerken[n]ungsfalle aufzufordern, selbe zu berichtigen.« Do 20. naslednjega meseca seveda (»bis 20. k. M.«). Wagner m/p. Mac Neven m/p. Toda — Novo mesto je molčalo. Dolgo molčalo. Ali je bil glavar osebno krojaču sodni eksekutor nasproti grofu? Dné 5./6. 1835: še vedno le spet urgenca iz Ljubljane! Šele 22./6. 1835 se je glavar bar. Rebach nató s svojo števil. 105 odzval in poslal — Michaelovo besedo policijskemu oddelku na gubernij (»praes. 24. Juni 1835«). In šele 12./7. 1835 — (Anton Láschan je bil takrat,

kar ali malo manj kar naš »vetrnjak«. »Naš bratec Andrej«? — toda vendarle znatno druga nota! Ali pa res da le, kar goli nemški »Lebemann«? Premalo, in tudi preveč; nemška beseda ni zajéla bistva: francoski »roue« [=rou] je koló, in beseda misli ter sega globlje. »Roué« ní samo kvaliteta živiljenja, ampak že karakter: človek, ki »nima ‚nobene‘ linije«. Slovenski »koloburnik« in sorodni mu »kolovrta« (ženska beseda: »saj veš, kášne kolovrte so moški«) — nista sicer povsem isto, dasi bližja kot nemški »Wüstling« in »Lebemann«, pa bodisi tudi po Sachs-Villattu »ein feiner [= vornehmer] Wüstling«; res prave sinonimne slovenske besede ni pogoditi zlahka, uvedene pa za ta pojem nimamo mi še nobene. Ali je v obsegu besede »roué« že sled surove brutalnosti, teroristično zlotvorne nasilnosti značaja? — »turške sile« torej, kakor pravimo, in »hunskega kopita«? Zločést tip ní, ker nikakor ne zlobno zlohoten, in mu tudi tuje trpljenje ní osebna sreča in slast; zató še sledú ne, da po svojstvu svojem kriminalni tip. Le bolj: neustaljen človek, ki »ga vrtí« in »lomi« sam záse, brez malicioznosti. Pa tudi brez obzira do »družbe« in njenih postulatov, ker zeló brezobzirno samosvoj, ko igračka — vrtavka — svojih hipnih nagnenj. »Zalétel«? — premalo in preveč; ker to ima smer in ní tisto, kar leží v glagolu »rouer«. »Roué«, slovniško particip pret. časa (participe passé) iz glagola *rouer* (lat.: *rotare*, vrteti kolo): torej kdor se je vrtel (bil vrtén — *rotatus*) kakor kolo, odn. s kolesom ali na kolesu (v specielnem pomenu: v bridko mučno sadistično smrt na ‚španskem‘ kolesu, »skolešen«, telesno razdejan do smrti): v francoski rabi adjektivno in kot nomen. Toda kaj tukaj vse to nam? Pestro pisani, svetovno popularni »Petit Larusse« loči 1) specielno ime, vzdev za razposajene tovariše regentove v zgodovini francoskega regentstva, ki so »ga« zgodovinsko-slavno ‚lomili‘ in zeló aktivno ‚vrteli‘ ter vse več kot našo le ‚barko vozili‘: *le duc de Richelieu fut le plus célèbre des roués*; in 2) generalno: *personne sans principes et sans moeurs*. Kakor strogo strokovnjaški E. Littré: »*En général: Un homme sans principes et sans moeurs. C'est un roué qui ne respecte rien.*« Vse to v francoskem seveda smislu: »brez principov in manir« v smislu francoske družabne

do 6. I. 1836, še na guberniju v Lj., toda ne pri gub. svétniku Wagnerju.) — je odšlo iz Ljubljane na Dunaj zeló kratkobesedno, nekam poparjeno besedilo o »rezultatu«, »mit der Aeußerung des H: Mich/ Gf v. Coronini v. Cronberg, über die Liquidität der vom Schneider Ebeling an ihn gestellten Forderung«, »concl.[usum] per unanimia«, češda: »In Gemäßheit des hohen Auftrages vom 8. Feb: d.M. [!] Z: 5234 hat man den *Conto* des Schneider-Meisters *Ebeling* in Paris dem Gfen Mich/ v. *Coronini* v. *Cronberg* mittels des Kr: Amts Neustadl/ zustellen und ihn zur Aeußerung hierüber [nič ne torej več: »zu berichtigen«!] auffordern lassen. / Nach mehreren Betreibungen ist dieselbe endlich eingelangt, und wird im Anschlusse mit der Bemerkung ehrfurchtsvoll überreicht, daß Gf *Coronini* den *Conto* zurück behalten habe. — 25/6. 835 Wagner m/p.« In nató — »vse tiho je bilo«: uradno; toda né po Ljubljani. Gubernij pa je izbral táko obliko rešitve, da o grofa Michaela besedi ní v aktih ostalo Ljubljani ni črke sledú!

etikete in forme. In vendar vse to še ní misel in pomen Láschanove besede! Ali je njegov »Roué« aktiven ali pasiven? Oboje, življenje torej in karakter, ali le eno? Po mojem čutu ni prava, t. j. Láschanova misel te besede daleč od označbe: »er oscillirt«, — zlasti ko se vse francoske interpretacije ne zlagajo, in tudi nemške ne, s faktičnim značajem grofa Michaela Coroninija, ki ga je vendar Anton Láschan poznal, opazoval celó osebno pozorno. Torej? Schmidburgov »vorherrschender Hang zu Aufwand und hohem Spiel,« — ali je to že »ein Roué«? Ne kar takó samo že po sebi; pač pa, če je to luksuz prekomere svojih razmer — v težke dolgove; zató v podanem konkretnem slučaju gotovo da že, ker že karakter onkraj meje, brez nujne discipline. In Láschanova o njem: »Der Mann hat ‚Geist‘, aber ‚er oscillirt‘ fortwährend,« — pa da zató neozdravljivo torej »ein Roué«? Ker da nima stebra v sebi! talent le in sposobnost za lahko, celó vrtoglavo življenje v nedoslednih skokih, nikoli pa ne za kako večjo, trdno usmerjeno aktivo. »Roué«, toda v takem le smislu in pomenu torej besede: da duh, ki nima ‚sebe v oblasti‘; pasiven duh, ki ga vladajo trenutne prilóžnosti in hipni vtisi, vrté kakor kolo lastna subjektivna nagnenja in razpolóženja; duh brez trdne stalne direktive, »mož momenta«, »človek hipa«, ki ‚se ne obvlada‘, ampak ga ‚nepreračunljivo‘ sučejo svoje voljne »muhe«, ki se jim stalno pasivno brez vse odporne moči vdaja, sebe v realnem življenju prepušča »vetrovom«, če nanese tudi do ekscesov; — brez vse ‚volje‘ za trdi in trdni korak strogo po »formi« (predpisih, normah, sodobno veljavnih ‚načelih‘ in torej zahtevah »šeg«) svetá in družbe: »ura« na steni in njen tiktak. Rekel bi torej, da le: »nevzgojen« duh brez trde »šole«, nediscipliniran duh, in zató torej ‚brez discipline‘. »Er oscillirt« — ne vzdrží smerí! Velika življenjska nedorast po takratnem »puritansko filistroznem« družabnem redu in mišljenju; »romantika« takratni, (navzlic francoski revolti) zeló še trdni arhitektoniki družbe in družabnosti, patriarhalno nedotaknjeni še dograjenosti, sklenjenosti njeni; »raztrgani« dandanes, »nervozni« dobi naših dní zlasti po vojni pa ta kvaliteta — moderna splošnost.

Kakó je besedo umel in umeval Prešeren osebno in o svoji dobi? Takó ali drugače? Neugotovljivo to doslej nam dandanes! Ní pa li v tistem Láschanovem odstavku — tiha réplika k nekemu stališču iz prejšnjih že dní med njimi tam v Ljubljani, in končni zdaj odgovor Láschanov, končna osebna psihološka rzsodba njegova Prešernu (»nie mehr, als«!) — odločno zoper neko drugo in drugačno Prešernovo osebno mnenje: češ, kaj bi bilo iz visoko kulturnega, visoko situiranega možá po njegovi izredni poziciji od rojstva že in ugodni sreči življenjski, — če bi ne bil mlad doživel in imel za seboj takoj od vsega kraja že — svojega Pariza?

PRIPOMBE K BARTOLOVEMU »AL ARAFU«

I

Pisati o problematičnih pisateljih vseh vrst je včasih hvaležno, toda prav zato vselej nevarno delo. Vsi se gibljejo v neki obmejni, prehodni sferi, ki je često le prehodna ali neprehodna točka med subjektivnim in objektivnim. Kritiki padajo v to ali ono skrajnost in se po večini niti ne zavedajo, da je prav ta dvoreznost in spornost največja moč takega pisatelja. Že Goethe je dejal o Stendhalu, da ga njegovo pisanje razjezi še prav toliko, da ga mora vedno iznova prebirati. Goethe govori torej še o nečem drugem, kakor pa o kvaliteti in nekvaliteti. Stendhal je prinesel v literaturo neki, kljub takratnemu napoleonskemu ozračju nov mitos pubertetnega nadčloveka, ki v toliki meri odraža njegovo intimno osebnost, da ga še danes radi zamenjujemo z njegovo umetnostjo. V resnici pa nam Stendhal, ki je še vedno eden najbolj spornih Francozov, tudi v delih z dobesedno umetniško ambicijo pomeni več kot človek kakor pa kot umetnik, več kot duh kakor pa kot ustvarjalec, ki se ne izraža zgolj v monumentalnih simbolih.

Ta tip subjektivnega umetnika je od velikega pisatelja Stendhala pa do danes degeneriral v vse nižje oblike. Še Nietzsche pravi: »Subjektivnega umetnika poznamo na splošno kot slabega umetnika.« Preteklo stoletje je postopoma uvajalo v literaturo vedno nove in indiskretnejše teme. Naša doba pa je potem, ko je že nekako odmrl wildevsko-cankarski kult umetnika, uvedla še novo, najindiskretnejšo temo, namreč umetnikovo osebnost kot tako, neglede na njegovo umetnost. Danes kar mrgoli pisateljev, o katerih pravimo: majhen umetnik, toda velik človek. Najtipičnejši primer te degeneracije umetnika v umetniško osebnost je ravno najbolj problematični in najspornejši sodobni pisatelj, André Gide, ki se je napravil aktualnega prav s svojo najbolj osebno in umetniško povsem neobjektivirano problematiko. Njegovi neštevilni interwieuji nam le še pričajo o njegovem smislu za to konjunkturo psihologiziranja. Treba nam je iti le še korak dalje, če hočemo doživeti novo degeneracijo umetnika — v diletanta. Kajti tudi o teh govori isti stari Goethe nenavadno ljubeznivo, ko pravi nekje, da so često globlji in osebno tragičnejši, kakor pa resnični umetniki. Tudi ti se gibljejo v isti tragični in ne-prehodni sferi med osebnim in stvarnim.

Na tem vprašanju stoji in pade bolj ali manj tudi vse Bartolovo delo in njegov »Al Araf«.¹

II

Če je Stendhal — ki ga omenjam le kot klasični primer subjektivno problematičnega pisatelja — izpolnil vrzeli v svoji umetnosti s svojo osebno problematiko in z nekim povsem originalnim mitom, je Bartolov

¹ Založba »Modra ptica« v Ljubljani, 1935.

mitos, ki je hkratu povsem zavedno ozadje vsega njegovega dela, danes skoraj že izčrpan. To ozadje je njegovo strastno in pasivno oboževanje vsake sile in svobode, kult, ki bi ga v tako pretirani in posplošeni obliki težko srečali pri kateremkoli Nietzschejevem epigonu. To svojo miselnost zagovarja Bartol, ali bolje, kar njegovi junaki skoraj na vsaki strani tudi teoretično. Tu ne gre za Nietzschejevo doktrino kot tako, marveč za njene sentimentalne izrodke in za njeno neuspelo aplikacijo na literaturo. Danes vsi vemo, da je služila že njemu samemu kot nekak metafizični stimulans, ki se ga je moral posluževati tem bolj, čim bolj se je čutil nemočnega in osamelega. To moralo so prakticirali od nekdanj vsi mogotci in »silneži« in vendar jim ni nikoli prišlo na um, da bi jo še popularizirali. Kar je bilo pri Nietzscheju pesniška resnica, se je razvilo že v pravo proletarsko megalomanijo, v moralo sužnjeva, kakor jo taksira Ramon Fernandez. Tudi angleški kritik Muir opozarja v svoji kritiki zadnje Spenglerjeve knjige in njegovega »hrabrega pesimizma« na to izposojeno moralo, katere edina napaka je samo v tem, da se človeško ne strinja z njenimi apostoli. Bartol trpi, kakor bi dejal Nietzsche, na preveč »historični« vzgoji.

V vsem Bartolovem delu bi s težavo izločili nekaj novel, ki ne bi že na prvi pogled očitovale takega literarnega in derivativnega kulta drznosti in sile, ali ki se vsaj ne bi sukale okoli problema moči in nemoči. Naj opozorim le na nekaj primerov, ki sicer niso vsi iz »Al Arafa«, ki pa jih vendar omenjam zaradi jasnejšega poudarka: Maratonski tekač, otrok, ki se ubije pri rekorderskem teku na savski plaži; bankir, ki v dolgem pogovoru ob očitnem avtorjevem pritrjevanju razvija apologijo samega sebe; drzen turist, ki po Zarathustrovih pravilih, ali bolje zaradi njih »živi nevarno«; mednarodni pustolovec, ki drvi kakor pošast iz prestolnice v prestolnico; genialen goljuf, ki se poslužuje sistema Ivana Groznega in z lahkoto prešestnajsti velikega finančnika (v prvi redakciji v »Modri Ptici« je bil ta finančnik celo minister); demon Krassewitz, ki se igra s človeškimi usodami; in najbolj pretirani in najpogosteje ponavljajoči se... Don Juan, zmagovalc žensk. Bartola zanimajo ženske manj, kakor pa njihovi osvojevalci. Bralec, zlasti če je nietzschejanec, mora strmeti, kje je avtor našel toliko nadvrednih ljudi. Za vsakogar, ki je nekoliko opazoval to egocentrično simboliko že na drugih pisateljih, na katere se še povrnem, odgovor ne bo težak: V samem sebi! Vsi ti tipi so pri vsej enoličnosti tako podobni drug drugemu, da utegnejo biti vsi skupaj le avtorjeva idealizirana podoba samega sebe. Še neprimerno bolj simptomatična pa je njegova prizanesljivost svojemu junaku, ki ga vse do svojih poslednjih novel nikoli ne pripelje do propada, čeprav še tako tragičnega in veličastnega propada. Ta prizanesljivost nas spominja na časovno nekoliko umljivo romantiko kakega Grabbeja, ki je nedvomno močno vplival nanj, in to kajpak predvsem zaradi svoje miselnosti. Tudi je od vseh vplivov, ki jih očituje njegova lirika v prozi, najbolj opazen vprav oni Podbevškov vpliv, ki ga lahko pripisujemo predvsem Podbevškovi egocentrični in nadčloveški miselnosti.

Zanimivo je, da pričinja na primer Robert Nigris, junak najboljše novele iz te dobe bruhati svoje napoleonske fantazije prav v trenutku po svojem

porazu, motiv, ki bi bil, kakor marsikatera njegova zgodba, primernejši za satiro ali vsaj rahlo ironično novelo. Ta je, kakor bomo videli, v glavnem njegov edini uspeli žanr.

III

Bartol nima nikake distance do svojega junaka. Tako smo prišli do vprašanja nasprotij, ali boljše Bartolovega popolnega pomanjkanja nasprotij, ki so tako značilna za vse pomembnejše pisatelje, ki so kdaj forcirali borbenega in nadvrednega človeka.

Stendhal, ki se je idealiziral v Fabriciju in Julienu, obsodi v njem na smrt samega sebe; isto bi lahko trdili o Kleistovem Kolhaasu in njegovem Homburškem princu, čeprav ta ni nikak Kraftmensch po zgledu Bartolovih junakov. Ibsenov Brand se izjoka v svoji nadčloveški samoti kakor nebogljen otrok. Nasprotja, čeprav druge vrste, opazamo tudi pri Gideu in pri našem Cankarju, ki je v tem pogledu nekajkrat padel iz skrajnosti v skrajnost. Pomislimo le na njegovega Kantorja. In končno, če pustimo ob strani nasprotja, celo Goethejev Faust počenja na vsak korak same neumnosti. Bartolov junak pa kvečjemu opravi svoje delo in »odpotuje« po svetu... Le Bartol tako zelo prezira človeško slabost in neumnost, da je ne uvažuje niti kot umetniško snov, čeprav se mu pri tem ne bi bilo treba poniževati. Njega ne zanima niti Don Kihot in tragični heroj, ki mora propasti po vseh zakonih svoje veličine. V tem pogledu je značilna njegova edina drama »Lopez«; brezkompromisen borec, ki postane zgolj žrtev spletk, propade brez vsakega notranjega in tragičnega razkroja. Zato je Bartol vse prevelik »optimist«. Spenglerjev »hrabri pesimizem« se je tu izpremenil v pravo ženščino in plaho občudovanje moškosti in vsake, čeprav tuje in še tako abstraktne moči.

Iz tega enostranskega odnosa do snovi, ki mu je tako zelo zrasla k srcu, izvirajo tudi vse oblikovne napake. Tako abstraktnih tipov ni mogoče nikjer zakoreniniti in psihološko niansirati, tudi če bi si Bartol to prizadeval. Avtor sam nikjer ne nakaže razvoja tega tipa, ki živi v neki megleni, mednarodni sferi brez vsakega chiaroscuro, brez luči in teme, ki bi nam ga šele človeško približala. Naj bo Bartol v momentih še tako globok in naj očituje tu pa tam še toliko nadarjenost, vselej ga premaga njegova odvisnost od koncepta, ki ga ne more nikjer presenetiti in količkaj izravnotežiti. Zato ne gradi iz scene, iz detajla in iz čustva in se ne zaveda, da rasto tudi velikani iz zarodkov. Vse do poslednjih novel — ki pa predstavljajo tako odločen prelom z vsem drugim delom, da se hočem ukvarjati ž njimi posebej — nikoli ne pripoveduje in še manj popisuje. Vsi njegovi konvencionalni, včasih do dolgočasje stereotipni in zgolj psihološki popisi, so mu važni ravno toliko, kolikor jih neobhodno potrebuje za potek dejanja. Njegov junak ne deluje, marveč deklamira in se zagovarja ponavadi še preden smo ga dobera spoznali in še preden vemo, kaj je prav za prav zagrešil. V tej zasnovi je nemogoča vsaka karakterizacija, ki se mu sproti izmaliči v psihološki ali moralni problem.

Avtor je bodisi iz pretirane skromnosti, bodisi iz prevelike previdnosti označil svojo knjigo s podnaslovom »Zbirka literarnih sestavkov« in prepušča nam samim, da izbiramo med čistimi novelami in med »sestavki«. Res je, da bi lahko imenovali tako najmanj polovico knjige. V vseh teh zgodbah mrgoli globokoumnih psiholoških opazovanj, ki jih je nemogoče organsko preplesti s fabulo. Zato učinkujejo pri Bartolu, ki dosledno žrtvuje fabulo zamisli, vselej improvizirano in vzvišeno didaktično. Vsi ti pustolovci so hkratu še teoretiki, ali bolj moralni apologeti avanture. Vse dogajanje, ki ga pušča namenoma odprto, se vrši v nekem napetem, da ne rečem prenapetem pričakovanju kakega neznansko naivnega trika, s katerim skuša avtor nagraditi sebe in bralca za vso skrito napetost in ves ogromni napor, s katerim piše in ki ga čutimo tu pa tam zgolj med vrsticami. Ta notranji, recimo subjektivni napor, ki je vklenjen v te tako abstraktne in neumetniške zasnove, občutimo včasih šele, če primerjamo med seboj več posameznih zgodb. V tem je tudi njegova »problematičnost« in njegova zgolj psihološka zanimivost. Analiza njegove metamorfoze, ki jo je sam označil kot »Usodo proti človeku«, to je v nasprotju s svojo dosedanjo miselnostjo, naj pokaže, v koliko se mu je posrečilo iz vseh neenakih in raztresenih kvalitet ustvariti neko notranje zaključeno problematiko. Tako si morda utegnemo pojasniti pojem problematičnega umetnika s primero iz grške mitologije: Sisifu se nikoli ne posreči obdržati skale na vrhu gore, zato pa napravi iz sebe simbol sisifstva. V tem problematičnem smislu moramo razumeti tudi njegovo, vsaj v prvi polovici knjige še negativno in neumetniško delo, ki predstavlja, kakor bomo videli, kljub temu izhodišče vsega njegovega ustvarjanja.

IV

Še preden preidem k temu zadnjemu in morda najvažnejšemu poglavju, bi si dovolil le še opazko k tehniki njegovih dobesednih »literarnih sestavkov«, njegovih dialogov. Pri teh dialogih, kamor lahko prištevamo dovršen del vseh njegovih zgodb, je Bartolu lebdel pred očmi kot daljni ideal Platon, ki je bil sicer filozof in celo sovražnik umetnosti, zato pa je sintetično prevzel v svoje dialoge vse elemente grške drame, ki jo je njegova, to je Sokratova miselnost uničila na njenem višku. Toda Bartolovi dialogi, ali bolj monodialogi, kakor jih imenuje Milena Mohoričeva v »Modri Ptici«, vsebujejo vselej le eno, to je avtorjevo tezo, ki ji sam v prvi osebi le tu pa tam ugovarja, pač le zaradi oblike dialoga. Kot taka primera bi lahko navedli njegovega v weiningersko ginofobskem tonu napisanega »Forcesina« in »Črnega vraga«, ki je zopet Forcesinovo miselno nasprotje. Če bi Bartol le količkaj sledil Platonu, bi oba monodialoga s tako različnima poantama sintetično združil v en sam dramatičen dialog s skupnim zaključkom. Vsekakor pa bi moral te monodialoge nekako eksponirati, kajti njegov junak je v nasprotju z osebami Platonovih dialogov hkratu junak in še zastopnik teze, nečista mešanica, ki ne sodi niti v novelo, niti v dramo, niti v filozofski dialog. Tako ti pogovori ne dosegaajo niti esejistične, niti umetniške vrednosti, marveč kvečjemu nivo duhovite družabne konverzacije.

Knjiga je razdeljena v pet poglavij: »Človek proti usodi«, »Demon in eros«, »Zgodbe okrog doktorja Juga in doktorja Krassowitza«, »Lirični intermezzo«, kakor zopet previdno imenuje avtor svojo liriko v prozi, ki očituje za sedaj še povsem nesamostojno posnemanje Podbevška in zlasti Edgarja Poeja (»Brezno«) in »Usoda proti človeku«. V resnici bi lahko brez posebnih težav razdelili vso knjigo, če ne oblikovno, pa vsaj ideološko na prvo in zadnje poglavje, ki predstavlja ne sicer tako obsežen, toda umetniško in miselno povsem samostojen pendant prvemu.

Bartol ni nikoli pripeljal svojega tipa v zagato, v tragični cul de sac, na drugi strani pa se ni nikoli, kakor na primer Cankar, povzpел do nasprotnе skrajnosti, do zagovornika trpljenja in nemoči. Njegovo hlastanje je moralo torej, prav zaradi svoje idealne, čeprav ne povsem spontane iskrenosti, doživeti absurd v samem sebi. V najobsežnejši in najboljši noveli »Zadnje gibaló« je njegov tako idealizirani pustolovec sedaj predmet nič manj strastnega norčevanja. Njegov junak je moral napraviti samomor, da je lahko postal umetniški. Nadčlovek je šel v Canoso k usodi in obrnil vso svojo ekspanzivno silo v boj proti samemu sebi. Da se avtor tega preloma do neke mere zaveda, je razvidno že iz naslovov obeh poglavij, po katerih bi utegnil kdo sklepati, da obvlada avtor istočasno obe vajeti, obe skrajnosti. Toda že razdelitev novel, ki je bolj ali manj kronološka, nam priča, da je bil ta prelom globlji, kakor bi se zdelo na prvi pogled.

Tako je na primer v »Kantati o zagonetnem vozlu« in zlasti še v »Lutkah« usoda, to je »usoda proti človeku« še vedno nekaka vražja in nadčloveška metafora, nekak rafiniran demon, ki drži v rokah nitke vesoljstva in se »zlohотно grohoče ljudem, svojim lutkam« in »vsemu njihovemu bizarnemu početju«. Usoda je tu še vedno istovetna z nadčlovekovim jazom.

»Neznani činitelj« — tu prihajamo že na drugo stopnjo te nadčloveške anabaze — je zgodba neuspelega, častihlepnega pesnika, nekakega literarnega Johna Gabriela Borkmanna. Ta zgodba, ki je polna neugnane melanholije človeka, ki žaluje za izgubljeno mladostjo in neke fantastične, narcisistične simbolike, se bere kakor balada o izgnanem kralju. To ni več himna móči, marveč le še hrepenenju po móči. In vendar učinkuje ta borba slabiča v primeri z njegovimi pustolovci naravnost prometejsko. Kajti resničen umetnik lahko obdeluje na najnepopolnejših in celo odvratnih tipih najbolj veličastne odtenke. Avtor je moral na tehtnici človek — usoda občutno premakniti uteži, da je dobilo življenje neko človeško in sploh neko logično soglasje.

V »Službi, ljubezni in TBC« je ta degradacija še hujša. Junak je tu že popoln slabič, ki pač ne zna plavati, kakor pravi še vedno cinični avtor. Njegova borba z usodo je v tem, da se je le še krčevito oprijemlje, kakor utopljenec travnate bilke, ki se mu utrga. Celó njegove najbolj onemogle želje so le zobec v neizprosнем kolesu usode. Ta psihološko vzorno grajena in stopnjevana paralela, v kateri preganja in udari usoda človeka hkratu od dveh strani, pa je še vedno zamišljena kot nekaka cinična happy end novela, novela s srečnim (ironičnim) koncem. V »Zadnjem gibaló« pa stoji

usoda že tako visoko nad človekom, da je ta le še smešen. Tudi Stieglitz je velepodjeten pustolovec. Neprestano se ukvarja z velikopoteznimi načrti, ki se mu ponesrečijo ali pa se z njimi okoristijo drugi, na primer njegov prijatelj Jedliček, kateremu hoče obesiti na vrat nov finančni trik. Ta ga izpregleda, z zanimanjem posluša njegove duhovitosti, drugič pa se gre rajši zabavat s svojo tipkarico. Stieglitz mu med tem zapelje ženo in to tako intenzivno, da pri tem malone izgubi vse veselje za svoj načrt. Sledi splošno iztreznjenje, vsi se zastudijo drug drugemu, vse življenje je zopet v svojih, izvoženih in dolgočasnih kolovozih in celo ubogemu pustolovčku ne preostane nič drugega, kakor da se iz obupa, kakor bi ne imel v sebi oporišča za srd in jezo proti usodi — najé in napije.

To ironiziranje tega, skoraj bi dejal, lastnega tipa, kajpak v bistvu ni nič manj ničemurno kakor pa prejšnje idealiziranje. Tega morda ne bi poudarjal, če se mi ne bi zdelo, da utegne postati prav ta ženska ničemurnost, čeprav že v novi, bolj pasivni obliki eno glavnih gibal Bartolovega dela. Saj že Gogolj pravi nekje, da se v vseh svojih tipih le norčuje iz samega sebe. Res je njegova umetnost ena sama mešanica kar eksibicionističnega samoljubja in na drugi strani nič manj eksibicionističnega norčevanja iz samega sebe. Toda ta mešanica je umetniško tako prepletena in malone nepregledna, da izgublja vsak videz egocentrične samoizpovednosti, ki ni značilna samo za Bartola, marveč celo za našega največjega prozaista, Cankarja. To gogoljsko norčevanje iz samega sebe pa se mi zdi značilno v prav tolikšni in morda še opaznejši meri za Goldonija, Aristofanesa in Cervantesa, za celo vrsto pomembnejših satirikov, komediografov in pisateljev komičnih sižejev.

»Zadnje gibalo«, ki predstavlja tako odločen prelom z vsem Bartolom, je kakor za stavo tudi oblikovno najboljša novela. Avtor se omejuje zgolj na popis, na sceno in pripovedovanje. Junak nikjer več ne tradira njegovih idej. V tej zamisli je kajpak tudi vse njegovo početje z vsemi njegovimi »triki«, verjetnejše in živějše. Ta novela, kakor vse iz »Usode proti človeku« nam dokazuje avtorjev prvobitni pesimizem, ki ga ni mogel prerasti pri vsej svoji »borbi z usodo«. Če se ga je zavedel tako pozno, dela ta okolnost danes, ko nas je že prepričal o svojih umetniških zmožnostih, njegov razvoj kvečjemu zanimivejši. Ta način Canose pa dokazuje še nekaj, njegov kljub vsemu zavednemu in romantičnemu pretiravanju prav tako prirojeni in neizpremenljivi individualizem (ki sam po sebi kajpak še ni niti neumetniški niti umetniški): Bartol, ki se sicer uktvarja izključno samo s človekom, nam ne bo nikoli povedal nič umetniško resničnega o ljudeh, marveč izključno le o samem sebi, čeprav se bo moral — si parva licet componere magnis — kakor Gogolj norčevati iz samega sebe.

Ta novi način pisanja pa se mi zdi kljub njegovemu ne ravno bogatemu humorju priporočljiv zanj še zaradi neke druge okolnosti, ki je doslej namenoma nisem poudarjal. Vse njegove zgodbe, ki količkaj spominjajo na dobesedno prozo, so namreč polne paralel, okvirnosti, parabol in konstrukcij, ki jih satira in komična novela ne le prenese, marveč včasih naravnost zahteva. Tako je — ironija usode proti človeku — prenekatera njegova novela, kljub svoji resni nastrunjenosti grajena prav za prav kakor satira.

Tako predstavlja ta poteza, ki je v prejšnjem delu še negativna, na tej novi podlagi celó novo oblikovno možnost, prav kakor lahko postane njegova ženska ničemurnost še njegov največji umetniški kapital.

Bartol je vsekakor eden najizrazitejših pojavov naše mlade proze. Njegovega »Neznanega činitelja« in njegovo »Zadnje gibalo« lahko mirno prištevamo med najboljše povojne novele. Če je njegov milje tako abstrakten in izkonstruiran — kar pa satira, komična novela in dramatična proza prenese — je Bartol v tem pogledu podlegel nevarnosti, ki je bila škodljiva celó nekaterim največjim sodobnim pisateljem. Tako opažamo v sodobni literaturi na eni strani obupen beg v abstraktnost in v nekako metapsihologijo, na drugi strani pa v nič manj enostranski regionalizem, provincializem in v potopise. Prenekateri moderni pisatelj (n. pr. Conrad) potrebuje vseh pet kontinentov, če hoče napisati kolikor toliko aktualen roman. Glede svoje miljejnosti je Bartol pravo nasprotje Mišku Kranjcu, ki je pri nas zastopnik druge skrajnosti. Po idejnosti in po zasnovi pa ga nedvomno presega.

Prav kakor okolje Bartolovih spisov, je tudi njegov položaj v slovenski literaturi nekam odmišljen, neudomačen ali, kakor bi morda dejal sam, »splendidno izoliran«. Toda vzroki te izolacije so tako številni in tako različne narave, da pravzaprav ne spadajo v okvir tega poročila. Bartol je danes, kakor vsak prozaist v njegovih letih, tako rekoč šele na začetku. Če je njegovo delo za zdaj hvaležnejše za psihološke kakor pa za estetske analize, je to kajpak prej negativen kakor pa pozitiven pojav, ki ga izziva Bartol sam s svojo kompliciranostjo, s katero se hočeš nočeš moramo ukvarjati, kakor hitro smo ga začeli prebirati. Na drugi strani pa ni nič manj res, da so psihološke osnove vsakega pisatelja in zlasti še pisatelja njegove subjektivno-individualistične vrste po navadi otipljive že v prvih začetkih.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Ivan Cankar: *Zbrani spisi*, Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba v Ljubljani. Devetnajsti zvezek, 1936, str. XV + 240.

Devetnajsti zvezek Cankarjevih zbranih spisov, ki je izšel letos ravno za šestdesetletnico pisateljevega rojstva, obsega po večini spise iz dobe svetovne vojske, namreč politične spise iz let 1913—1918, kritične in satirične spise iz let 1915—1918 ter črtice iz let 1915—1918. Vendarle pa ne prinaša vseh Cankarjevih spisov iz tega obdobja. Venec najlepših črtic, kar jih je Ivan Cankar napisal v »letih strahote«, Podobe iz sanj, bodo poglavitna vsebina zadnjega, dvajsetega zvezka.

Mnogo teh spisov je izšlo, kakor izvemo iz urednikovih opomb, prvokrat šele po pisateljevi smrti, n. pr. *Idila na Studencu*, *Sanje infanterista Blaža*, *Moje izbe* (l. 1920 v Cankarju posvečenem zvezku *Doma in sveta*). Šest črtic, katerih rokopise je hranil založnik Schwentner, pa je tiskanih prvokrat šele v pričujoči knjigi. To so: *Znanec od one strani*, *Profesor Maslovina* in drugi, *Brat Francelj*, *Jutranji gost*, *Lafontainejeva basen* in *Mravljinci*. Tako pomeni najnovejši zvezek ne le knjižno, marveč deloma tudi književno novost, ker nas seznanja z nekaterimi doslej neznanimi pisateljevimi deli.

Kar pa zadeva duhovno podobo Ivana Cankarja, kakor se nam odkriva iz spisov, zbranih v devetnajstem zvezku, poudarja urednik Izidor Cankar zlasti dvoje: človeški pomen njegove umetnosti ter njegovo razmerje do vprašanja političnega in kulturnega življenja slovenskega naroda. Oboje je v zvezi z vojsko, ki je v Ivanu Cankarju kakor v vsakem višjem človeku zbudila zlasti etično vprašanje, pravtako pa tudi s slutnjo bližnje smrti, katero je pisatelj čutil prihajati, o čemer priča odlomek z naslovom »*Moje izbe*«.

S slovenskim narodnim vprašanjem se je Ivan Cankar v tem času bavil v vrsti političnih člankov, izmed katerih sta najvažnejša »*Slovenci in Jugoslovani*« ter »*Očiščenje in pomlajenje*«. V prvem se je z vso jasnostjo dotaknil vprašanja naše narodne samobitnosti, v drugem pa je posegel v sodobno vprašanje naroda in stranke. Posebej, zgodovinsko in z vidika pisateljeve lastne opredeljenosti, je značilna njegova sodba o naših treh takratnih strankah, namreč o Slovenski ljudski stranki, o narodno-napredni stranki in o Jugoslovanski socialno-demokratski stranki. Trde so zlasti besede, ki

jih je Ivan Cankar pribil na račun zadnjih dveh. Pravtako pomembno in občeveljavno pa je njegovo načelno gledanje na to razmerje. Kar se tiče osnovnih narodnih vprašanj, je Ivan Cankar mnenja, da mora biti »vrsta ena, prapor en sam«. Z drugimi besedami se to pravi: Tisto, čemur morajo služiti tudi stranke, je slovenstvo, je življenje naroda.

Ti spisi, h katerim moramo prištevati tudi večino kritičnih in satiričnih sestavkov, so nam dokaz, da je bil Ivan Cankar poleg Janeza Evangelista Kreka naš največji narodni buditelj in voditelj v polpretekli dobi.

Prav tako pa Cankar tudi kot umetnik čedalje bolj spoznava in poudarja skorajda s slehernim stavkom svoje prepričanje, da »gre v življenju predvsem za kvalitete človeka in ne za njegovo umetnost« (Uvod VI). Vendarle pa bi bilo napačno misliti, kakor da se pisatelj sedaj odpoveduje čistemu umetnostnemu idealu in se približuje morebiti kakršnemukoli estetskemu utilitarizmu. Resda imamo v svetovni književnosti tudi take primere (Tolstoj), toda razvoj Ivana Cankarja nima z njimi nikake zveze. Kako moramo potemtakem razumeti bolečino, ki čedalje bolj spremlja njegovo umetniško ustvarjanje? Po moji sodbi ni to v bistvu nič drugega nego dozorevanje človeka in umetnika. To moremo razumeti tem lažje, ker vemo, da so tudi Ivana Cankarja, zlasti v prvih letih kot otroka svojega časa, tako zvanega fin de sièclea, zajeli vase tokovi modernega individualizma in artizma. Toda čim bolj je dozoreval, tem bolj se je čutil kot člen občestva, naroda in človeštva, in tem bolj mu je bila tudi umetnost samo pokoren izraz duše, govornica iz dna. To rast je kajpada še pospešila svetovna vojska, ki je po urednikovih besedah pretresla Ivana Cankarja do dna. Zato ni nič čudnega, da ravno spisi, ki so nastali v tem obdobju, razodevajo toliko srčne dobrote, čistosti in lepote in se tudi glede na umetniško vrednost po večini lahko merijo z najodličnejšo svetovno literaturo te vrste. France Vodnik

Slovenske novele. Izbral in uredil M. Javornik. Krekova knjižnica. Izdala Delavska založba v Ljubljani, 1935.

Krekova knjižnica je pokazala že takoj spočetka veliko zanimanje za domačo, posebno novejšo književnost. Tudi »Slovenske novele« so dokaz njene naklonjenosti nasproti našim pisateljem. Knjiga prinaša šestero spisov petih mladih avtorjev.

Zbirko začenja »Nataša«, novela, katero je spisal I v o G r a h o r. Pisatelj je zajel snov za to svojo novelo iz porevolucijske dobe v Rusiji. V nji nam prikazuje Natašo, dekle iz otroških taborišč. Zdaj je v Domu sovjetov, kamor je prišla iz bolnišnice za spolne bolezni. Usoda jo je že kot otroka vrgla v mrežo predmestnega življenja. Zdaj je njeno življenje razbito na dvoje: v ljubezensko razmerje do Maria, in v slabost, da se vdaja ljudem, ki jih sovraži in se ji studijo. Tako je njeno življenje boj z ljubeznijo in strah pred gnusom. Ko pa spozna, da je Mario kriv njenega propada in brezdelja in da jo on ljubi le kot gospodar vlačugo, se njeno življenje pogrezne v praznino.

Novela v prvem poglavju obeta več, nego nam nudi v nadaljnjih. Dobro je prikazano nam sicer tuje okolje, v katerem se dejanje godi. Nasprotno

pa je psihološka oznaka in opis spora med Mariem in Natašo nekam medel in nejasen.

Naslednja »Zgodba o češnjah« prav za prav ni novela, ampak črtica. Njen avtor Cene Kranjc nam je znan doslej iz Doma in sveta, kjer je priobčil v zadnjih letih nekaj lepih primerov lirične proze, zlasti posrečenih pokrajinskih opisov. Tudi »Zgodba o češnjah« kaže, da je Cene Kranjc bolj lirik nego epik. Dogodek je pač skromen, preskromen za novelo: pripoveduje nam, kako je kmet Gosar zaprl svojega sina Tončka v golobnjak, ker je hodil s Kristino, hčerko kmeta Breskvarja, s katerim sta sprta. Dober in zares nazoren pa je začetek, opis tega spora. Prav tako je lep opis cve-točih češenj.

Tudi »Dominika« Stanka Vuka bi komajda mogli imenovati novelo. Stanko Vuk se je šele nedavno pojavil v naši književnosti s pesmimi po raznih revijah, ki kažejo smisel za barvitost in jezikovno podobo, a pogrešajo čustvene razgibanosti. Sedaj se nam je predstavil tudi kot prozaist. »Dominik« je odlomek iz življenja naše goriške vasi in je s te strani prav tako folklorno zanimiv, kakor dihajo spisi C. Kranjca pristno gorenjsko ozračje. Besede in zunanji okvir dogodkov, vse nas spominja na zemljo, ki je bila nekdanj naša, a danes ni več, čeprav prebivajo na nji še vedno naši ljudje. Poleg slikovitosti pokrajine in živega dialoga je treba kot vodilno misel omeniti idejo o zemlji, ki se vedno pogosteje oglašča v spisih naših pisateljev in je značilna za naš čas.

»Nirvana« Bogomira Magajne je poleg Kosmačeve »Hiše št. 14« najobsežnejši spis v zbirki. Novela je čudna spojitev resničnosti in fantastike. Absolvent kemije Aleš Robida se namesto za znanost odloči za kariero, do katere so povzpine ne le s svojo sposobnostjo, ampak tudi s pomočjo odbora Kemične industrije. Ko zabogati, zapusti nekdanjega dekleta in se poroči s hčerko ravnatelja Kemične industrije, bogato in lepo, a prav tako nerazumljivo, sanjaško žensko, ki časti Buddho in obožuje lastno lepoto. Zakon zato ne uteši junaka novele; v družbi tovarišev iz študentovskih let se še enkrat spomni nekdanjega življenja. A to je le pijan privid in neodkritosrčna pepelnica; zato ostane vse pri starem, ali bolje, se spor v njem niti ne zaostri niti ne razreši.

Motiv je v resnici nenavaden, skorajda neverjeten, a tudi nejasen. Zlasti občutimo lik Robidove žene zaradi prevelike fantastike zgolj kot zanimivo domislico, ne pa tudi življenjsko prepričevalno in resnično. Magajna je za zdaj še premalo rafiniran pisatelj za kaj takega. Mnogo bolj plastično je naslikan glavni junak Aleš Robida, zlasti pa okolje, v katerem se giblje izven okvira svojega čudnega zakona.

Najdaljši, a hkrati najmočnejši spis v knjigi je »Hiša št. 14«, katero je spisal Ciril Kosmač. V nji nam je naslikal kos tržaškega življenja, bolj življenja brezposelnih, na cesto pognanih družinskih očetov, zapuščenih vdov in onemoglih starcev ter otrok. Dasi je zgradil pisatelj svojo novelo iz epizod, je snov vendarle zasnovana na široko, s kretnjo romanopisca, ki za temelj svojemu pripovedovanju opiše najprej politične in socialne razmere, nato okolje, hišo št. 14 — jetično, gluho in votlo, napol razpadlo podrtijo

— in nato slede posamezne zgodbe: družinske razmere in škandali, prepiri, ljubezni, zakonolomstva in nemožate preteklosti, nočna preseljevanja iz sobe v sobo, tatvine itd. Zanimiva snov, zajeta iz življenja, nazorni opisi, močni dialogi, gladek, tekoč slog, vse to so prepričevalne strani mladega pisatelja. Motijo pa tu in tam preveč literarni vložki in prav tako že skoraj iskani naturalizmi.

Zbirko zaključuje novela *Bogomira Magajne* z naslovom »Transfuzija«. Brezposelni Matija Brvar hodi v splošno bolnišnico oddajat kri. Primeri se mu, da mora oddati kri svojemu nekdanjemu dekletu, zdaj vdovi, ki leži v bolnišnici. Stvar se konča s srečno poroko. — Motiv je nekoliko romantičen, toda novela je pisana jasno in živo ter dobro opisuje življenje v bolnišnici. Novela, ki jo lahko štejemo med boljše Magajnove spise, se skoz in skoz prijetno bere, zlasti ker nam pisatelj naslika preliv krvi v prijetni, optimistični luči.

»Slovenske novele« nam na splošno zelo dobro prikazujejo položaj naše proze, ki je že nekaj časa v zastoju. Tudi med novelami in črticami teh petih avtorjev, ki jih zbirka upošteva, ni najti spisov nadpovprečne vrednosti. Kljub dobrim stranem, ki smo jih omenili pri vseh, spravimo lahko večino prispevkov še vedno samo v okvir več ali manj obetajočega začetništva. Razen tega pogrešamo v zbirki vsaj še nekaterih imen, posebno Miška Kranjca in Mirka Javornika. Tudi naslov »Slovenske novele« se nam zdi glede na izbor vsekakor preširok.

Kar pa se tiče zunanje opreme, bi bilo treba omeniti, da spadata k taki zbirki neizogibno tudi kazalo ter ime odgovornega urednika — tudi na naslovni strani, ne pa samo na ščitnem ovitku. France Vodnik

Žitja Konstantina in Metodija. Prevedel in razložil Franc Grivec. Cvetje iz domačih in tujih logov 8. Celje 1936.

Naš najboljši poznavalec življenja in dela svetih bratov Konstantina in Metodija, univ. prof. dr. Franc Grivec, je prevel za to knjižico obe tako zvaní »panonski legendi« (Žitije Konstantina filozofa, Žitije Metodija), od latinskih spisov o svetih bratih pa »rimsko legendo«. V prvem delu obširnega uvoda podrobno in nazorno opisuje življenje svetih bratov, v drugem pa natančno razbira vire za življenjepis slovanskih apostolov. Dodan je podroben seznam slovstva, ob koncu knjige pa obširne opombe, ki tolmačijo težja mesta s filološkega in teološkega stališča. Skrbno pripravljena knjižica je bila prijetno presenečenje. Razveselil se je vsakdo, ki ima opravka s poukom stare cerkvene slovščine v gimnaziji, a knjižica je tudi s čisto znanstvenega stališča pomemben donos k literaturi o slovanskih blagovestnikih in njunem delu. — K prevodu, ki mu je avtor čisto umestno ohranil čim več slogovne pristnosti in starodavne slovesnosti, pripominjam le, da mi beseda *podvig* v pomenu *krepostno prizadevanje* ni v slovenščini prav nič všeč in je nikakor ne kaže vsiljevati, saj se tako že rabi v drugem pomenu (*podvig* = [junaško] dejanje, menda iz ruščine). Prevelika koncesija izvirniku je tudi raba zaimka *moj, tvoj* itd., namesto svoj, n. pr.: »Jaz sklenem s teboj... mojo zavezo« (67), »ga bom pokopal v

mojem grobu« (90), ti pa... se s tvojimi molitvami oziraj na nas...« (112). Tudi izraz staroslovenščina za staro cerkvenoslovanščino ima za sebe le to prednost, da je kratek, drugi razlogi govore proti njemu. Najtočnejši izraz, ki naj bi se rabil za oznako jezika v knjigah svetih bratov, je pač stara cerkvena slovanščina — in pri tem bo treba ostati.

Janez Logar

Vilko Novak: Izbor prekmurske književnosti. Cvetje iz domačih in tujih logov 9. Celje 1936.

Novakov izbor bo v srednji šoli služil literarno zgodovinskemu pouku, saj učni načrt nekoliko vendarle tudi upošteva Prekmurce, ter slovničnemu pouku v 8. razr., za katerega zahteva učni načrt tudi pregled dialektov. Zato je prav, da je bil uvrščen v »Cvetje«. Novak se je potrudil, da je izbral literarno in jezikovno zanimive tekste, od katerih so nekateri prav težko dostopni (»Abecedarium Szlowenszko« n. pr. se hrani v edinem izvodu v budimpeštanskem muzeju). V uvodu podaja kratek opis prekmurskega narčja po Ramovšu — njegovo ime bi bil moral Novak vsekakor navesti. V tem poglavju so nekateri podatki (n. pr. o akcentu) podani tako strokovno kratko, da si bo človek, ki se ni podrobno bavil s slavističnim študijem, težko opomogel z njimi.

Drugi del uvoda govori o prekmurski književnosti — ta članek je malenkostno izpremenjen izšel že v zborniku »Slovenska Krajina«. Med slovtvom bi bilo dobro navesti tudi Fekonjev članek o književnosti ogrskih Slovencev v Domu in svetu 1892, saj je za tisto dobo prav lepo izčrpen.

Glede tekstov pa pripominjam, da bi Novak opravil zaslužno delo, če bi tekste opremil z modernimi akcentuacijskimi znaki in znaki za vokalne kvalitete. Tako bi jih mogel vsaj približno pravilno čitati tudi človek, ki ni Prekmurec. Z znaki, ki so jih stavili nad vokale nekateri avtorji, človek včasih res ne ve, kaj početi (prim. samo str. 33: vsákomú, vrokè dà itd.).

Janez Logar

Josip Jurčič: Deseti brat. Priredil France Koblar. Cvetje iz domačih in tujih logov 10. Celje 1936.

»Deseti brat« je Jurčičevo najpopularnejše delo. Doživelo je največ izdaj in prireditev za oder. Prof. Koblar je za »Cvetje« oskrbel vzorno šolsko izdajo, ki bo omogočila dijaku poglobitev v miselne in oblikovne vrednote prvega slovenskega romana.

V obširnem uvodu govori prireditelj o nastanku, o snovi in zgodbi, zgradbi, osebah, miselnih in oblikovnih osnovah, jeziku in končno o razmerju med Jurčičem in Scottom. Ob primerjanju Jurčičevega prvotnega načrta s končno obliko romana ugotavlja Koblar, da je Jurčič »prvotno izključno romantično snov preuredil v družinski in družabni roman, ki je obsegal vse sloje podeželskega življenja« (10). Zelo zanimivo je poglavje o zgradbi romana, kjer avtor seznanja dijaka z obema gradbenima načinoma, sintetičnim in analitičnim ter prikazuje, kako je Jurčič v Desetem bratu smotrno oba povezal v organsko celoto. V poglavju o miselnih in oblikovnih osnovah

ugotavlja avtor idealistične in realistične podstave romana in se zaustavlja ob stilističnem vprašanju pripovedne (romantične) ironije, ki ga poučno obrazloži tudi ob zgledih iz Prešerna. Ista dvojnost kot v miselnih podstavah romana se kaže avtorju uvoda tudi v jeziku. Jurčič je jeziku preprostega ljudstva spretno pridružil jezik izobraženih slojev; tega je moral pogosto šele ustvarjati, dočim je onega tako rekoč zapisal iz naroda. V poglavju o Jurčičevi odvisnosti od Scotta poudarja Koblar, da se je v Jurčičevem spominu zgodba Scottovega »Starinoslovca« sicer močno ukoreninila, da pa vendarle ne more biti govora o kakšni odvisnosti ali posnemanju. Pač pa je treba ugotoviti, da se je Jurčič v oblikovnem pogledu marsičesa naučil od Scotta (zlasti romantične ironije). Tako se Koblarjeva sodba o tem zanimivem vprašanju strinja s sodbo Fr. Levca in dr. Iv. Prijatelja in stoji v opreki z onimi, ki govorijo o popolni Jurčičevi odvisnosti od Scotta.

Teksta prireditelj ni spreminjal razen v pravopisnem pogledu; opremil ga je s podrobnimi opombami, v dodatku pa je natisnil Levstikovi pismi, ki se tičeta »Desetega brata«.

Koblarjeva izdaja »Desetega brata« ne bo le izvrstno služila šoli, temveč bo radi novih literarno-kritičnih pogledov in podrobne oblikovne in vsebinske analize zanimala tudi literarnega zgodovinarja. Janez Logar

Pearl S. Buck: **Mati**. Poslovenil Vladimir Levstik. Založba Tiskovne zadruga v Ljubljani 1956, strani 290.

Ameriška pisateljica, ki živi na Kitajskem, si je iz mnogoličnosti azijskega življenja izbrala drugačno snov kot v Dobri zemlji (DS 1935, 120). Kakor pri nekaterih živalskih vrstah (ujede, čebele) prevladuje ženski spol, tako je tudi pri mnogih rodovih na prvem mestu žena in mati. Tudi v tej povesti je mož ženi le del materinstva, ne on sam (109), ljubi ga zato, da dobi od njega otroke in da ji pomaga pri delu za družino. V takem ozračju je le žena prebujena, mož pa je obsojen, da ostane otrok v materini senci. Življenje, ki mu je osnovna misel ohranitev rodu, je izoblikovalo tip matere s prijetno pokorščino stari tradiciji, a iz dalje udarjajo v ta svet glasovi o svobodi in pravici. Mož ubeži in se več ne vrne v družino, kjer je bil poleg matere podoben nedoraslemu dečku. V komunistični revoluciji, kateri se pozneje pridruži mlajši sin, tudi imajo glavno vlogo ženske; medtem ko so moški boječi in malodušni, gredo ženske navdušene za svoja načela vriskajoč na morišče. — Vsa dolga povest je preprosta zgodba o trudih in bojih matere, ki mora na malem, večinoma z visokimi davki najetem kosu zemlje preživljati tri nedorasle otroke. In ko dorastejo, ji najmlajšega sina obglavijo zaradi komunizma, slepa hčerka umrje kot žrtev na pol bedastega moža in njegovih neusmiljenih sorodnikov, le starejši sin nadaljuje staro življenje, ki ga je živela tudi sama. Ko se oglasi novorojenec mladih dveh, se tudi ona vzbudi iz gorja in potrtosti v novo življenje, ki mu je že v davnini smeri začrtal Konfucij. To je močna kultura z večjo obveznostjo družabnih oblik kot pri nas, ki ljudi sili, da znajo izbruh strasti in čustva zadrževati, skoraj nekak stoicizem. A ker je poudarek na površini, se pri višjih slojih le prevečkrat širi pod njo okrutnost, lokavost in notranja raz-

uzdanost, brezbržnost čustva, ki ga je Nietzsche imenoval dionizično. Pri nižjih slojih sta zunanja oblika in čustvena notranja vsebina še v srečnem skladju, tako da se njihova nravnost skoraj ne razločuje od naše: Enoženstvo, vest in radovoljna pokora za greh. Ako je pisateljica dobro zajela ta življenjski nazor, potem Kitajec nima globljega religioznega čustva; toliko bolj pa so razvite oblike morale, ki se zde dokazilo Nietzschejevega nazora, da so pojmi dobro in slabo le druge besede za to, kar je koristno ali škodljivo za ohranitev družine in rodu. — Smisel življenja in vse veselje je le v tem, da se ohrani rod, ne uživanje ali pravica in svoboda. V tej deželi se pravica kupi le za denar, za reveže ni pravice ne zemlje, za kar pa se že vzdigujejo komunistične revolucije. A naša mati razvije še iz starih korenin čudovito visoko človeštvo, ko spreminja nejasno hrepenenje svoje duše v delo in ljubezen do otrok. Včasih tudi v njej prevlada razdvojenost, da mora z razumom govoriti svojemu srcu in nagonom, vobče pa jo drži materinska zavest v sreči naravnega organizma. Sirotno slepo hčerko ljubi prav s krščansko ljubeznijo. Tu se zdi, da je pisateljica segla v najlepšo globino kitajske nravnosti. Drugod pa čutimo mesto narave še bolj pridvignjeni zanos Walta Whitmana, kot bi osebe hotele reči: »glejte nas!« Narava se hoče razkazovati v svojih animaličnih posebnostih: Žena ljubi hrano kakor zdrava žival, mož po obilnem obedu zadovoljno zakruli, starka ima tak pohlep po jedi, da se ji cede sline, življenje je materi v radost, celo starka s ponosom opravlja mala dela. Čeprav nam ne gre sodba, koliko je kitajskega in ameriškega občutja, moramo le reči, da je Buck prekosila samo sebe. Povest je ulita kakor zvon, niti en stavek ne zveni prazno. Tudi prevajalec se je vidno potrudil za lepo slovenščino. Ostal ji je časopisarski delj 75, dovršni supin: odnesla podojit (109), ki bo pa menda že dobil domovinsko pravico, solnce, svetiljka, otenek, zrazati (62), oblikovala (19), spovila (12), predno poleg preden, činila zrnje 78, lavkarji.

Dr. J. Šilc

Roland Dorgelès: **Leseni križi**, Prevedla Ivanka Klemenčič. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1935, strani 274.

Pisatelj sam pravi, da ta roman iz svetovne vojne »ni kopija vojnih dogodkov, ampak preustvarjena resničnost«, torej zavestna umetnost, življenje dvignjeno v obliko in očiščeno, ne brutalnosti, ampak slučajnosti osebnega pogleda, da bo vsak bojevnik lahko dejal: To so tudi moji spomini. Zestoba francoske umetnosti se vedno vrača od valovanja in kipenja časovnega čustva, ki grozi težišče pomakniti v nov ritem stvari, k trdnemu idealu klasicizma iz preteklosti. Francoska miselnost je bolj dejavna kot spoznavna, pozornost je obrnjena na aktivno stran resničnosti, medtem ko nemška sega v pasivnost in notranjo dinamiko: francoski jezik nima pravih trpnih oblik, v nemškem pa prevladujejo. Predpogoj aktivnosti pa je stabilnost, opora za dejanje, ki si jo je zgradil francoski duh v davni zlati dobi kot jasen ideal o človeku, domovini, državi in umetnosti. Na tej poti Francoz vse laže in prešerneje obvlada življenje in nedoločno nastajanje kot v teži stvari pogreznjeni človek. Strahota vojske sredi blata, krvi in ognja postaja znosna v jeziku francoskega genija, ko govori skozi usta pro-

stakov in spreminja življenje z ironijo in pretiravanjem v božansko objest in groteskno igro, v kateri obledita muka in brezupno trpljenje. V zgovorini preizkušeni narod pozna umetnost, kako se življenje premaga in tragedija spremeni v komedijo. Še celo vojaške kvante in psovke niso naslada nad grdobo in osebno bolečino, ampak veselje nad tvorbo gibljivega in glumaškega duha, ki tudi smrti podvezuje lahkotne peroti. To je pogled v resničnost, kakor jo srce lahko prenese, ki se v smehu rajši zaveda moči, kakor bi se utapljal v malodušnost. A kakor so v jarkih pozabili trpljenje, tako tudi zdaj nehvaležni živi pozabljajo lesene križe in pod njimi skrito bolečino, srce ohrani v spominu le lepe dneve, kar je pretežko se pogreza na dno, pravi pisatelj. — Usoda, ki je tu francosko osvetljena, se bo vedno ponavljala, dokler se zakon nasilja in boja ne umakne zakonu ljubezni, ki ga je oznanjal Tolstoj pa tudi Romain Roland. Dorgelès je spisal povest, ki hoče biti le spomenik, ne kažipot človeštva. Dr. J. Šilc

Helena Haluschka: Sin dveh očetov. Poslovenila Blaž Poznič in Jože Pogačnik. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1935, 268 str.

Povest pripoveduje o stremljenju nove mladine iz dobe po vojni, za katero še ni druge oznake kakor nova stvarnost. Pojem je zelo širok in se le polagoma zgoščuje v določnejše obrise in cilje, ki so se premaknili od prvega zanikavanja vseh ustaljenih vrednot in svobodnega izživljanja na pota trdnejše in duhovno zasidrane kulture. Predvojna duhovnost je bila platonična razdalja med idejami in človeškimi stvarmi, nova stvarnost po vojni je obujanje duše in iskanje večne luči v minljivih stvareh (233), kar se bolj krije z aristotelskim načelom: universalialia in rebus. Neposredni organ za ta pokret prihaja iz velike umetnosti, ki je odkrivala višji smisel življenjskih stvari, zlasti pa svetita bratstvo Tolstoja in Tagorea kvaliteta predmetov. „Kakor ljudstvo poduhovi zgolj koristne stvari, tako je tudi njegova umetnost izraz hrepenenja po trajnih vrednotah“ (231). Stroj pa nam je predmete od-tujil, da niso več naši prijatelji in utelešena podoba naših sanj (236), ampak naši sužnji: lahkotno obvladavanje stvari nas je osiromašilo, ker se je svet kvalitete spremenil v vsiljivo spačenost ali stvarno suhost. Svet in človek izgubljata dušo, zato čimdalje bolj sahne vrec življenja. Človek nove dobe se boji življenja in beži pred seboj z avtomobili, železnico in kolesi, duša izginja iz posameznika in občestva, iz predmetov, ljudstva, domovine in države. Šele novo gledanje v trajne vrednote oživi krščansko misel, da je človek brat, ne pa žival ali Bog. Nova stvarnost postaja sinteza nemške in francoske miselnosti, ki sta med seboj v takem razmerju kakor Heraklitov *παντα ῥεε* in negibna resničnost Eleatov. V minuli dobi je zijal nepremostljiv prepad med Nemcem, ki mu je vse nastajanje in dinamika, in med francoskim vidikom bivanja in stabilnosti. Nемец misli v stvareh, nastajanje mu budi čustvo neomejenosti in neprestanega tveganja, Francoz misli v ustaljenih podedovanih pojmih družabnega in narodnega ideala, kjer se čuti varnega. Na razvalinah vojske pa prihaja novi rod do prepričanja, da narodne mentalnosti še niso absolutna resnica in cilji, ampak le dva vidika človeštva, če še ni mogoča sinteza, naj vsaj vesta, da sta drug drugemu potrebna (222).

Nova stvarnost se z iskanjem večnega in neminljivega v stvareh približuje francoskemu statičnemu vidiku bivanja, v njegovem miljeju sin dveh očetov prvič občuti skrivnostno življenje pohišta, ki izvira iz osebnega odnosa Francoza do predmetov. Prihodnje postaje na tej poti so oživljanje smisla za večne vrednote moralnega in verskega sveta. Ko njegova želja po neizpremenljivem v stvareh zasluti Boga kot jasno luč iz temine, bodisi da je skrit v etičnem dostojanstvu človeka ali da se smehlja iz narave kakor nekdanj v raju, tudi njegova duša dobiva peroti in mladenič postaja borivec z Bogom, zahtevajoč od njega blagoslova in osebnega odnosa (233).

Prav lepo poslovenjena povest kaže tudi v prevodu vse znake sloga, ki ga je pisal Kocbek v Lučih na severu (prim. DS 1935, str. 150). Dr. J. Šilc

Miha Maleš: *Sence* ali knjiga lesorezov in linorezov, v Ljubljani 1936. Založila Bibliofilska založba v Ljubljani. Natisnila tiskarna Veit in drug, Vir pri Domžalah.

Že prvi pogled na Maleševo najnovejšo knjigo nas pouči, da gre za izreden knjižni pojav, za razkošno izdanje, ki ga v veliki meri opravičuje prav izredno kakovostna izvršitev, brez katere bi bilo škoda truda zanje. Tiskarsko in knjigarsko tehnično je ta namen tudi v polni meri dosežen: Knjiga ni samo prijetna in mikavna za oko, ampak je za našo umetnosti precej odtujeno sredino prav nazoren pouk o tem, da se grafična umetniška stroka ne izraža samo po kvaliteti svojega negativa, posrednika, grafične plošče ali klišeja, ampak da je popolna šele, če njen nosivec papir ustreza zahtevi, da bo tisku enakopraven soizraznik končnega pojava grafične umetnine. Zato tem bolj obžalujemo, da ni bila ista skrb kot kakovosti materiala in tiska posvečena tudi kakovosti jezika in je nedopusten greh v taki knjigi, ako nepravilno piše imena vodilnih sodobnih umetnikov (str. 12).

Sestavljena je ta knjiga predvsem in na prvi pogled skoraj izključno iz grafičnih slik. Pri bližjem pogledu pa zapazimo, da smatra besedni izraz za važno sestavino svoje vsebine. Za uvod ji služi Maleševa pesem »Nocoj... sem prisluhnil pesmi daljni —«; sledi ji uvodna beseda, ki jo je napisal Janez Zorman, nato pa precej obširen tekst, v katerem je Maleš zbral razne svoje starejše in nove domislice o umetnosti, njenem bistvu, poslanstvu in vlogi v njegovem lastnem življenju. Končuje se s kratko avtobiografsko skico, ki se opira predvsem na mladostne doživljaje in vtise. Ta tekst je zanimiva paralela Tratnikovim aforizmom in zadnji veliki umetniški izpovedi v naši književnosti *Moji poti Franceta Kralja*. Z obema se nekoliko dotika, nudi pa vendar za Maleša značilno, nekoliko nejasno izpoved, po kateri je »umetnost tisto Nekaj, čemur človek ne ve imena«. Malešu je umetnost del skritega življenja (str. 15), služi ji kot izrazit humanist, ki mu je človek sam sebi skrivnost, le senca svoje duše (str. 16). Umetnost mu je pot in sredstvo do spoznanja in izraza tega izmikajočega se človeka v umetniku. Poleg čustva in srca je Malešu risba vir in osnova likovne umetnosti (str. 17). Zato je naravno, da je našel svoj najpopolnejši izraz v grafiki. Bori se predvsem za notranjo formo svoje umetnosti, zu-

nanje mu je samo sredstvo, odtod je razložljiv tudi pogosti konflikt s povprečnim gledalcem.

In vendar je kljub tej besedni primeri glavna sestavina Maleševe najnovejše knjige, ki se po tem bistveno razlikuje od mnogo bolj literarnih Rdečih lučk, le slika, grafična umetnina. V uvodu jo je Zorman nazval »slikanica za odrasle«. Resnica je v tem nedvomno, čeprav je namen te slikanice predvsem osebni, umetniku samemu namenjen, ki je v tej knjigi zbral svoje dosedanje delo podobno kakor ga pesnik povezuje v zbirko poezij. V drugi vrsti je ta slikanica namenjena lastniku, ki jo kupi in hrani doma. Vodnik naj mu bo v skrivnostno deželo umetnosti! Ob nji bo prisiljen bolj kot po vseh teoretskih razpravah o umetnosti, njenem bistvu in izrazu razmišljati o tem, zakaj je ta umetnost taka in ne drugačna, prisiljen bo slediti njenim psihološkim virom in se mu bo polagoma sama razkrila kot borba za črto, za risbo, ki je bistvo Maleševe zunanje forme in kot igra svetlobe in sence, ki je predvsem odsev njegove notranje forme, instinktivnega tipanja za skrivnostmi lastne duše in doživljanja. Ko se mu bo to odkrilo, bodo doslej zagonetni liki sami oživali, njih sugestivna moč bo sledila melodiji, izraženi v črtah, svetlobah in sencah, ki jih je kot svojo zunanjo, vidno, čutno dostopno formo Maleševim grafičnim listom diktirala njih notranja forma, katera je izliv njegove duše in njenih spoznavalnih in lepotnih teženj.

Maleš je podal v tej knjigi izbor iz vsega svojega grafičnega ustvarjanja od l. 1920 dalje do danes. O njenih sestavinah smo že pogosto govorili in ni treba, da bi to ponavljali. Ta pregled njegovega dela nam dokazuje, da je ostal sam sebi zvest, ko je sledil stopinjam svojih praških učiteljev prav kakor pozneje, ko mu je Matisse pokazal izrazno lepoto linije; in prav tako takrat, ko je sugestivna senca Munchovega ekspresionizma padla na njegovo delo, kakor danes, ko je že bližji lastnemu formalnemu izrazu, ker ga od vsega začetka nosi priznana lirično razpoloženje, mladostna sanjavost in melodija priproste popevke. Zorman ima prav, ko pravi, da za razumevanje teh listov ni treba besednih razlag, ključ do njih je v iskrenem, neučenem razpoloženju.

Maleševa knjiga pomenja resnično obogatitev naše umetnostne posesti, nič manj pa ne dragocenega kažipota v skrivnostni svet umetniškega izraza.

Frst

GLEDALIŠČE IN GLASBA

Delo opernega gledališča v sezoni 1935/36.

Ko se tako nadalje razgledujemo po umetninah, ki so v minuli sezoni sestavljale spored našega opernega gledališča, nam prav malo privlačno stopi nasproti Millöckerjeva opereta »Prešmentani grad«. Ne toliko delo samo, ki kot klasična dunajska opereta ne pograša ravno vrednot niti z vsebinske strani pa tudi ne z glasbene, bolj nas je razočarala uprizoritev. Posvečeno ji je bilo tako malo pozornosti, da je napravila na dojemalca vtis na hitro pripravljene in zato neizdelane predstave.

Posebnega razmišljanja zahteva uprizoritev »Salome«, opere Richarda Straussa. In to predvsem z vidika vsebinske dramatike, dočim glasbena snov nima posebnih problemov. Vsebina pa v toliko, v kolikor je O. Wilde — pisatelj te poetične drame — znano svetopisemsko zgodbo o Herodiadini hčeri Salomi, ki je za svoj ples zahtevala od Heroda v dar glavo Janeza Krstnika — vso prepojil z erotično snovjo in jo z njo tako zaostрил, ko je na njej zgradil ves tragični vzpon, da jo je postavil prav na skrajni rob dramske možnosti in razumljivosti. Tako more ta umetnina učinkovati prepričevalno s polno tragiko edino takrat, če se pri reševanju dramatičnega vozla nujno upošteva tudi obstoj nevidnega, neoprijemljivega sveta, ki tu v najožji povezanosti z oprijemljivim daje skupen okvir dramatičnemu dogodku. Edino, če tu doživimo Salomo kot otroka, ki je pa postal s svojo erotiko tragični predmet borbe med svetlobo in temo, in je v tej borbi žalostno služil zmagi teme, iz česar se rodi tragičen zaključek — edino iz takega doživetja zraste pred nami resnična, silna tragedija »Salome«. In če znamo doživeti Straussovo glasbo, se nam ta sodba potrди. Richard Strauss je v bistvu še vedno pristaš nove romantike (wagnerjanstva), čeprav se v pogledu glasbene barvitosti že druži z impresionističnim nazorom. In na podlagi te svoje umetniške miselnosti sledi v svojem glasbenem snovanju vsaj v glavnih potezah slikanju, ponazarjanju zunanjih in notranjih pojavov s toni na podlagi asociacije. Prav zato je mogoče iz glasbene snovi, kot je uporabljena v »Salomi«, dovolj jasno razbrati, da je glavni dramski vozal zgrajen na borbi med svetostjo in demonizmom nekje v nevidnem svetu in da postane žrtev te borbe v vidnem svetu po eni strani Johanaan (Janez Krstnik) in po drugi strani Saloma.

Toliko besed o tem zato, ker je uprizoritev »Salome« v naši operi imela svoj poudarek drugje. Po režiji in po glasbenem tolmačenju dirigenta Nika Štritofa je stala v uprizoritvi v osredju oseba Salome, ki je bila od vseh drugih oseb (in tudi od Johanaana) le podprta v svoji do viška stopnjevani erotični problematiki, po kateri je tukaj postal pojav Salome na mah dramatično slaboten; kajti s tem, da je bila Saloma že ob pričetku postavljena v dramo kot seksualno prenasičena ženska in kot svojeglaven otrok, ki s svojo trmoglavostjo vse doseže, je ostala brez notranjega razvoja, zato nemikavna in v svoji seksualni zablodi tudi brez tragike. Dirigent pa je tudi z glasbene strani podprl in razvil predvsem erotično prvino, kar je omenjeno zasnovo še bolj podčrtalo. Tako je bila podana uprizoritev prav za prav predstavljanje Salome (ki jo je upodobila ga. Zlata Gjungjenac) in njenih zapeljivih čarov, s čimer je bila pristna umetnina, ki raste v veličastno tragiko prav iz duhovnega nasprotja med temo in svetlobo, zaradi te enostranosti ponižana.

Mlada operna umetnost je po opernem višku, ki ga pomeni wagnerjanska muzikalna drama, zaradi padajoče razvojne črte v težkem položaju. Redka so moderna dela, ki bi mogla predreti hlad operne publike in jo vžigati do trajne privlačnosti. Operna umetnost je danes dejansko v krizi. Vprašanje je, če in kje je izhod, in zato je človek toliko bolj radoveden na vsako napovedano novost. S tega vidika je bila posebno mikavna opera

sodobnega mladega ruskega skladatelja Dimitrija Šoštakoviča »Katarina Izmajlova« (Lady Macbeth iz Mcenska), zlasti zaradi bohotno razvitega glasbenega življenja v današnji mladi Rusiji. Vendar je delo zapustilo zelo mešane vtise. Po eni strani namreč vsaj v glavnih obrisih ni vsebovalo bistvenega preobrata v odnosu do starejših smeri, ki so si že v preteklem stoletju izoblikovale obraz. Delo se oklepa stilnih črt, kot so označevale mladoruski naturalizem, ki je najbolj tipično podan z »Borisom Godunovim« Musorgskega, le da je glasbeni izraz prežet tudi s sredstvi, ki so plod našega stoletja. Tako je osnovna slika glasbene snovi ta, da ima pevski del v glavnem značaj, ko gre predvsem za pripovedovanje vsebinske snovi; orkestralni del pa je zvočno natrpan in nasičen melodično in harmonično, ko hkrati čim nazorneje podčrtava in ponazarja vsebino dramatičnega dogajanja — v zmislu izrazite programatike. To je stari tip prekomponirane wagnerjanske opere, ki pa ima v danem primeru le to svojevrstno lastnost, da se za izraz poslužuje vse bolj pestrih (disonančnih) harmonij in vse bolj zavutih melodij novejšega porekla, kot sta jih med modernisti že ustvarila posebno dva Rusa, Stravinski in Prokofijev, ki sta obenem tudi posredna učitelja Šoštakoviču. Kar se pa tiče ritmične prvine v tej glasbi, je značilna prevladujoča enakomernost, s čimer se stopnjuje prav ta prvinska sila. Prikladno tej glasbeni snovi je oblikovana tudi dramatična vsebina, ki je v prerezu izrazito naturalistična. Gibalo celotnega dogajanja je erotični nagon, na podlagi katerega se iz neuravnovešenosti med telesnostjo in duševnostjo rodi propast. Pri tem pa so vseskozi naturalistične poteze tako poudarjene, da potiskajo umetnino na skrajni umetniški rob. Po drugi strani pa je v delu naravnost presenetljiva nasilna moč, ki kipi iz vsega dela in priča o neupogljivem vzponu mladega umetnika; to pa enako z vsebinske strani kot iz glasbene snovi, ki je še posebno polna žive in silne motivike. — Uprizoritev te opere je bila v našem gledališču umetniško dostojna. Dirigent ravnatelj M. Polič in režiser prof. O. Šest sta skupno z vsemi igralci, med katerimi so stali v ospredju gdč. Oljdekopova, gg. Gostič, Primožič in Marčec, izoblikovala umetnino v privlačen odrski lik.

Med operetami (ki si danes laste tudi v našem opernem gledališču značaj nepogrešljivosti) se je v zadnjem času obnesel predvsem na čeških tleh svojevrsten, od klasične dunajske operete nekoliko različen tip; kar zadeva glasbo, so v njem značilne poteze jazza. V vsebinskem pogledu pa je zanj značilen odmik od visoke aristokracije (ki je bil v starejši opereti nepogrešljiv okvir dogodkov) v ljudski svet in njegovo prirodno, preprosto življenje. Tudi tu je torej pod vplivom sodobnega socialnega presnavljanja videti podvig proletariata. V takem zmislu je ustvarjena tudi Weinbergerjeva opereta »Á propos, kaj dela Andula?«. Na njej ni nobene posebnosti, vendar ima toliko pristnega življenja v sebi, da je lahkotnemu oddihu prav primerna. Na našem odru jo je režijsko izdelal g. Drago Zupan ter je vlil celoti idilično preprostost in prirodno iskrenost. Dirigent J. Raha pa je dal glasbenemu delu dovolj življenja.

Med številnimi operami Richarda Straussa zavzema posebno mesto njegova muzikalna komedija »Kavalir z rožo«. V njej se je namreč

skladatelj vsega predal svojevrstni dunajski tipiki s staro tradicijo plemenitaške krvi in svojevrstne umetnosti, ki si je v glasbi poleg izrazite klasične lepote ustvarila še posebnost vsepovsod zmagovitega valčka. Zdi se, kot da je hotel biti Strauss v tem svojem delu še bolj kot umetnik — Dunajčan z vsemi tipčnimi lastnostmi, kar se mu je tudi dejansko posrečilo. In če nam je njegov glasbeni izraz že vsaj v glavnem znan iz prej opisane »Salome«, se nam glasbeni izraz »Kavalirja z rožo« predstavi takoj, če si primislimo manjšo zvočno natrpanost — stopnjevano komornost — in večjo preprostost, zlasti kadar zaživi v tej igri tonov tipično življenje dunajskega valčka. Ravno zaradi te zadnje primesi so kritiki pogosto očitali temu Straussovemu delu stilno nedoslednost in to ne povsem brez vzroka; kajti v tej zmesi je v resnici neko nasprotje. Že impresionistično barvani splošni smeri Straussove novoromantične programatike se čisto glasbeni klasicistični liki, kot je n. pr. dunajski valček, ne prilegajo dobro, ali se vsaj ne morejo izogniti vtisa, da so privzeti iz tuje smeri. Toda kljub vsemu je v tej umetnini polno glasbenih lepote, ki prinašajo delu vedno znova uspeh, zlasti zaradi svojevrstne šegavosti, ki je zajeta v glasbeno snov. Pa tudi dramatična vsebina je s svojo ljubavno sentimentalnostjo, ki ima še poseben poudarek v okviru plemenitstva iz dobe rokokoja, pa obenem s precej drzno komiko privlačen svet za gledališko občinstvo. In to v celoti zmaguje. Ta v razkošje oblečena opera je po dolgih ovinkih dospela na oder našega opernega gledališča in kljub uprizoritvenim težkočam ne v slabi obliki. Režiser Ciril Debevec je dal predstavi privlačno podobo s tem, da je pozorišče prostorninsko občuteno razpredelil, in zlasti s tem, da je ustvaril topla razpoloženja. Dirigent dr. Švara pa je dal glasbeni snovi njen pristni značaj in mnogo življenja. Octavian — kavalir z rožo — je v osebi primadone ge. Gjungjenčeve zaživel v mladostnem ognju, maršalka Werdenbergova je dobila v ge. Kogejevi zrelo ženskost in baron Ochs von Lerchenau je zrasel v dosledno šegavega napihnjenega plemenitaša, ki ga je izoblikoval basist Julij Betetto. Ker so bile tudi ostale vloge dobro podane, je imela ta Straussova muzikalna komedija prav lep uspeh.

Čeprav je tam po svetovni vojni kazalo, da bomo Slovenci spričo živahnega gibanja na polju operne stvaritvenosti dvignili svojo operno umetnost do tiste višine, kjer bi mogli že govoriti o slovenski operi, vlada v zadnjem času v tem pogledu velika praznota. Že dolgo vrsto let sèm se ni rodilo slovensko operno delo; pač pa smo dobili (menda tudi znak časa) že več domačih operet, in med temi je zadnja doživela krstno predstavo »P e s e m l j u b e z n i«, ki ji je vsebino napisal Maks Simončič, glasbo pa Josip Raha. Prav za prav je to delo slovensko le po libretu, dočim je glasbeni del bolj kozmopolitski, v kolikor niso vanj vneseni hrvaški in delno slovenski motivi. Toda domače je, in zato ni ugovora proti njegovi uprizoritvi, dokler je opereta sploh sestavni del opernega sporeda, čeprav vrednota ni na stopnji prvih tujih tovrstnih del. Pač pa je treba ugovarjati dejstvu, da se je uprizorjanju posvetilo tako malo skrbnosti, da je predstava dobila diletantsko lice. Treba bi bilo večje doslednosti!

Opera Gaetana Donizettija »Lucia di Lammermoor« ima na glavni osebi naslovne vloge tako velik poudarek, da je uspeh ali neuspeh celotnega dela zavisen od moči in sposobnosti oblikovalke te vloge. Po eni strani je trd oreh pevski del, ki zahteva v svoji sopranski koloraturni tipiki zelo mnogo pevske tehnične izvežbanosti in mnogo občutka za čisto lepoto petja — saj se giblje ta opera v stilu neapolitanskega bel'canta, ki mu je lepota melodije in njene žive pevske podobe skoraj edini cilj. Z druge strani pa hoče ta vloga po svoji težki vsebini notranjega razvoja, ki vodi preko duševnega razkroja v smrt, močne igralske sposobnosti, da prepriča. Iz mladostnih početkov se je v zadnjem času med članstvom naše opere sopranistinja gdč. Župevčeva toliko povzpela, da je kar presenetljivo zmagala vse dane zahteve in je tako ta umetnina dobila na odru našega opernega gledališča umetniško mikavno obliko. Ob Župevčevi pa so se dobro uveljavili tudi drugi, posebno tenorist Jože Gostič kot Edgard Ravenswood (v teku sezone smo v tej vlogi slišali tudi našega še vedno na zelo visoki umetniški stopnji stoječega tenorista Josipa Rijavca) ter basist Julij Betetto, čigar polno in mehko zvoneče petje vedno znova prevzema. Tako smo v minuli sezoni dobili z »Lucio di Lammermoor« prav lepo izdelan del glasbene umetnosti, tiste, ki ji je bila preprosta lepota brez vsakršne zvočne zamotanosti in trdote edini smoter in je bil z njo podan lep oddih spričo jasne in sončne melodioznosti, ki živi v njej, ki pa je v glasbeni umetnosti zadnjega časa tako zastopljena.

Giuseppe Verdi je v svojih mladostnih operah še pristaš iste smeri kot Donizetti, vsaj v osnovi. Toda po silni krivulji svojega razvoja je z zadnjimi deli izpovedal svoj novi nazor, ki se ukloni novi zaključeni poetični obliki muzikalne drame; v njej se pevski del odmakne arioznosti bel'canta ter se podredi dramatski vsebini na podlagi večjega parlanda, s čimer se stopnjuje igralčev izraz; orkestralni del pa dobi povsem nov pomen, ko ni več samo opora petju, temveč preide vanj glavni del vsebinskega izraza, ki postane bistveni spremljevalec in razlagalec dramatske vsebine. Ta nazor pa se je dokončno uveljavil v delu, ki ga je Verdi ustvaril že v sivi starosti. Njegova opera »Othello«, ki jo je napisal po znani Shakespearevi istoimenski drami, je zgoščen plod vse njegove umetniške sile. V njej je Verdi izpel sebe vsega, svojo radost in bolečino, in zgradil umetnino, ki se je sicer tesno približala takrat razširjenemu wagnerjanstvu, ki pa vendar ni mogla zatajiti, da jo je ustvaril mojster lepe melodije. Naše gledališče se je za uprizoritev te opere potrudilo, in tako je bila njena odrska podoba vabljiva. Zlasti v prvi in zadnji sliki učinkovito sceno je ustvaril arhitekt Franc. Režijsko delo je izvršil g. Primožič dosledno, ker se je pokoril stilnim zakonom, ki so podlaga umetnini sami; glasbeno stran pa je izdelal dirigent Neffat v živahno tonsko igro. Osrednji vsebinski trikot Othello-Desdemona-Jago je bil prikazan izrazito: Mario Šimenc (Othello) je dal svojemu liku močan poudarek, a močnejše v končni slabosti kot v začetni dobroti; gospa Zlata Jungjenac (Desdemona) se je v svoji vlogi povzpela visoko do čiste dobrote ženskega srca in lepo razvila tragiko ustvarjene podobe; R. Primožič

(Jago) pa je svojo vlogo prepričevalno zatemnil z brezbožno zlobo. Celoto so ugodno dopolnjevali tudi ostali igralci.

Poslednja sezonska novost je bila Leharjeva opereta »Vesela vdova«, ki po svoji dunajski operetni značilnosti ni brez vrednot in je vsaj muzikalno zaradi neke tihe tankovestnosti prikupna. Uprizoritev je uspela, saj je bilo režijsko in glasbeno vodstvo v rokah Nika Štritofa, ki za uspeh svojega dela tvega vse in je tudi ob tej priliki dosegel, da sta v opereti oblikovala glavni vlogi — prvak drame Ivan Levar in primadona opere Zlata Gjungjenac.

To je kratek oris dela našega opernega gledališča v minuli sezoni, ki kaže znake resnega stremljenja, čeprav ne vzdrži trajne smeri nasproti pravim umetniškim vrednotam, kar pa bi moral biti neomajni cilj, če hoče gledališče hoditi pot pravega umetniškega razvoja. Vilko Ukmar

Koncertna glasbena sezona 1935/36

Če se z bežnim pogledom ozremo na letošnjo glasbeno sezono, moremo ugotoviti predvsem pomanjkanje koncertov večjega obsega. Sicer smo od srca veseli velikega števila manjših in dobro pripravljenih koncertov, a zdi se, da preveč cepimo in trošimo svoje moči ter se izgublamo v nebistvenosti. Skrbni smo sicer v malem, a si premalo prizadevamo v velikem. Morda je tega neugodnega stanja krivo to, da nismo imeli letos nobene večje koncertne dvorane na razpolago; edina, ki je do sedaj prihajala za večje koncerte v poštev, služi drugim namenom, za koncertne namene jo je težko dobiti; po raznih predelavah je pa tudi utrpela toliko akustike, da vpliva koncert na poslušavca bolj deprimirajoče kot poživljajoče. Kot vse kaže, bo v prihodnji sezoni ta tehnična ovira odstranjena, nakar bo, upamo, tudi vse naše koncertno življenje dobilo večji razmah.

Najsvetlejša točka glasbene sezone je bil koncert Ljubljanske filharmonije, bodisi po sestavi sporeda ali po načinu izvajanja. Na sporedu so bile izključno le točke slovanskih skladateljev, ki smo jih deloma sicer v Ljubljani že slišali, druge, na pr. Šostakovičeva simfonija op. 10 in Osterčeva Passacaglia z zaključnim koralom so pa bile za Ljubljano novost. Posebno Šostakovičeva simfonija nam je odkrila nov svet: to je na zunaj umirjena, na znotraj pa silne napetosti polna skladba, podobna divji, pritajeno grozeči reki, ki pa sicer ne prekorači bregov. Skladatelj se z domisleki igra, v instrumentaciji je iznajdljiv, a obenem s sredstvi asketično varčen. Je sodoben, ali če hočete: moderen, pa brez prizvokov, ki se nam ob tej besedi nehote porajajo. Ima izrazit smisel z glasbeno lepoto, zato je tudi vtis celotne skladbe v vsakem oziru pozitiven. Filharmoniki, ki jih je vodil Lovro Matačič, so v posameznih skupinah in kot celota izvrstno muzicirali. Napovedali so še en koncert v tej sezoni, ki bi ga moral menda voditi Nikolaj Malko, a žal, po jesenskem koncertu nismo o filharmoniji nič več slišali.

Omembe vredni zborovski koncerti, po časovni zaporednosti gledani, bi bili naslednji: stoletnici rojstva Davorina Jenka je bil

posvečen koncert Glasbene Matice v novembru 1935. Nekatere Jenkove skladbe so našemu času že zelo odmaknjene, druge pa, v katerih se nam odkriva Jenko kot močna skladateljska osebnost, bodo še dolgo kljubovale zobu časa. — Na slavnostnem koncertu Jugoslovanskega novinarskega združenja so sodelovale kaj različne skupine in solisti, pa tudi spored je imel temu primerno zelo pestro lice. Kot so ti koncerti za občinstvo privlačni in združenju koristni, vendar se je iz čisto umetniškega stališča težje zanje ogreti, ker je na njih preveč zunanjih okoliščin, ki motijo notranjo zbranost. — Sodobne razrvanosti v glasbi sit in zgolj duhovno usmerjen poslušavec je pa prišel na račun pri koncertu zagrebških madrigalistrov. To posebno v prvem delu, kjer so nam poleg celotnega Obrechtovega pasijona po Mateju podali še nekaj skladb iz klasične dobe vokalne polifonije. Vedno boli človeka, da mora ob takih nastopih ugotoviti, da nimamo pri nas pri vsej obilici zborov niti enega, ki bi se posvetil temu sicer težkemu, a izredno hvaležnemu delu. Dirigenti vprizarjajo pravcati lov za skladatelji, skladbami in sporedi, tu pa leži neizrabljena ogromna literatura, ki bi dala zboru za nekaj let dela in mu zagotovila tudi lep krog poslušavcev. Zdi se, da se bo v prihodnji sezoni tudi v tem oziru obrnilo malo na bolje. — Sodobno usmerjen je bil koncert pevskega zbora Glasbene Matice v februarju. Osterc, Švara, Mosolov, Slavenski: vsi še živeči skladatelji. Mosolov je, po simfonični sliki »Železolivarna« sodeč, virtuozen skladatelj, spreten kopist, ki tehnično stran orkestra tako obvlada, da ga zna izrabiti za golo ilustracijo zgolj zunanjih pojavov, v tem primeru tovarniških šumov. Tako skladbo poslušalec prvič s strmenjem posluša, pri ponavljanju mu že gre na živce, cel spored te vrste skladb bi bil pa tudi za najmočnejšega nevzdržen. Popolno nasprotje Mosolovu pa predstavlja Slavenski z oratorijsko suito Religiofonija za soli, zbor in orkester. Skladatelj se je z resnim študijem petih verstev (pogani, budisti, kristjani, mohamedanci) skušal poglobiti v njih bistvo in dati vsakemu čim vernejši izraz v glasbi. Pri nekaterih smo imeli vtis, da je zunanje, ne pa toliko notranje, dobro zadel njih osnovni ton. Še najmanj so zadovoljili kristjani. Morda zato ker so nam najbližji in smo ravno od tega dela največ pričakovali; mogoče si je pa skladatelj ravno pri tem delu vzel najmanj truda (kar se žalibog tudi sicer dogaja). Naše predstave o krščanski religiji, o njenem bistvu in o njeni glasbi so čisto drugače usmerjene, zato pri tem oddelku nismo mogli zaslediti ne zunanje ne notranje zveze med glasbo in religijo. Tudi šesta »veroizpoved«, glasba, kjer bi se skladatelj lahko nemoteno sprostil, nas je pustila dokaj hladne. Zaključni del »Himna delu« ni prav spadal v ta okvir, zdel se je kot neka prisiljena koncesija sodobnemu socialnemu mišljenju. Celotna zamisel skladbe kot tudi njena skladateljska izpeljava sta pa vsekakor izvirni. — Pevsko društvo »Ljubljanski zvon« je praznovalo letos 30 letnico obstoja. Za to priliko je priredilo koncert slovenskih narodnih pesmi v umetnejši obdelavi. Zbor, ki ga vodi v zadnjem času Dore Matul, je pokazal prav lepe uspehe. Marsikaj se bo dalo seveda še izboljšati; a material je tukaj, dobra volja tudi, mlad in delaven dirigent je pa prok, da bo Ljubljanski zvon v bodočnosti v našem koncertnem življenju vsaj

toliko pomenil kot je pred leti. — Pred odhodom v Prago je nastopil v unionski dvorani »Trboveljski slavček«. Zbor je bil tehnično izvrstno pripravljen, a se ni mogel v neakustični dvorani tako razviti kot smo ga bili vajeni slišati prejšnja leta. — Tudi pevsko društvo Krakovo-Trnovo se vsako leto pokaže na koncertnem odru. Njegovo izvajanje ima od leta do leta več estetskih vrednot, zato ima tudi vedno večji krog prijateljev. — Svojevrsten umetniški užitek je nudil koncert moškega zbora »Smetana« iz Plzna, ne toliko po lepoti glasov kot po točno in izredno kremenito izdelanem podajanju. — Isti način izvajanja smo opazili tudi pri zagrebškem akademskem zboru Mladost-Balkan, ki ga vodi znani skladatelj Jakov Gotovac.

S komorno glasbo nas je seznanjal »Ljubljanski godalni kvartet«, ki je nastopil dvakrat. Gostovala sta pa godalni kvartet iz Dresdena in Praški kvartet. Poleg izvajanih skladb smo imeli priliko spoznavati svojstveni način podajanja dokaj različnih umetniških združenj; obenem smo merili domače moči s tujimi, pri čemer smo mogli ugotoviti lep napredek domačih umetnikov.

Od domačih pianistov smo slišali Ivana Noča, od tujih Nikolaja Orlova in Pavla Wittgensteina. Z lastnim koncertom je nastopil še violinist Karlo Rupel kot tudi tenorist Anton Drmota.

Z vzgojnega in umetniškega stališča zanimiva je bila vrsta mladinskih koncertov, ki jih je zamislila Glasbena Matica. Mladina se najlaže in najhitreje seznanja z glasbeno literaturo na ta način, če se ji vsakokrat poda, podobno kot v šoli, le eno poglavje iz glasbene umetnosti. Tako je imel prvi koncert naslov »Pesem«, drugi »Arija«, tretji »Varijacije«. Uvodne besede so izvajane umetnine mladini še bolj približale. Žal so nekateri koncerti zaradi pozne sezone za letos morali odpasti.

Prezreti ne smemo velikega vzgojnega dela, ki ga vrši državni konservatorij tudi v koncertnem življenju. Ravno tukaj smo imeli priliko slišati toliko dovršeno izvajanih in razveseljivo dobro obiskanih koncertov, da moremo z najlepšimi upi zreti v bodočnost. Nastopi so kazali z enega ali drugega vidika toliko enotno lice (na pr. francoska glasba, ruska glasba, štiriročna klavirska glasba, orgelska glasba itd.), da lahko služijo kot vzor za sestavljanje stilno enotnih sporedov. Ti nastopi, ki so trajali tja do konca junija, so tudi zaključili letošnjo glasbeno sezono. Prav tako ne smemo prezreti treh pomembnih koncertov pomnoženega radijskega orkestra, ki ga vodi dirigent Drago Šijanec. Že v ljubljanskem studiu je Šijanec z dokaj nepopolno zasedenim orkestrom vršil skoraj čuda, zbudil je našo pozornost pri nekaterih koncertih, kjer je imel njegov orkester še precej podrejeno vlogo (orgelski koncerti v stolnici itd.), svoje zmožnosti je pa najbolj dokazal na treh samostojnih koncertih, posvečenih klasični glasbi. Šijanec odlikuje zlasti resnost, s katero se loti dela, odločna poteza, ki jo zna vnesti v orkester, ritmična napetost, ki jo vzdrži vseskozi do konca skladbe. S svojimi koncerti je izpolnil vrzel, ki je nastala po prvem koncertu filharmonije.

M. Tomc

ZAPISKI

Moderna češka književnost katoliške inspiracije

Z označbo katoliške umetnosti in katoliške književnosti moremo prav za prav obseči vse, kar je v področju pesniške tvornosti zvesto smislu in ritmu ustvarjanja resničnosti. Šele, kadar se pesnikova ideologija začuti v sporu s to resničnostjo ter poseže razdirajoče v njegovo pesniško gledanje realnosti, se izloča umetnik iz oblasti katolicizma ne samo v idejnem, temveč tudi v pesniškem smislu.

V modernem času, nad katerim se ne pne enotno nebo verujočih dob, v dobi, v kateri nima krščansko gledanje in dojemanje sveta vesplošne veljave in razumevanja, razumemo pod »katoliškim gledanjem« to, kar se navdihuje neposredno ob temeljnih pojmih krščanstva, umetnost torej, za katero človeška duša ne biva samo kakor metafora ali beseda po sili, temveč kakor realnost, za katero resnično biva svet, vidni in nevidni, Bog in hudič, dogma o ustvarjenju, padcu in odrešenju, transsubstancije in vedne pričujočnosti.

S stališča umetnosti je pač nujno, da bi ti krščanski pojmi bili brez ostanka vsebovani v tvorni oblikovani moči umetnikovi, da bi tekli skozi njegovo delo kakor njegova kri, da bi iz področja abstraktne misli prešli v področje konkretne pesniške podobe.

Sodobna češka književnost take katoliške inspiracije stoji v znamenju treh pesniških imen: Otokara Březine, Jakoba Demla in Jaroslava Durycha.

Otokar Březina (1868—1929), ki se vključuje še po marsikateri strani svoje filozofske spekulacije v mišljenjsko modo XIX. stoletja, pomeni dozdej najvišje pesniško dejanje v češki književnosti sploh. Njegovo delo: lirske zbirke »Skrivnostne daljave« (Tajemné dálky), »Svit na zapadu« (Svítání na západě), »Vetrovi od tečajev« (Větry od pólů), »Graditelji svetišč« (Stavitelé hrámu), »Roke« (Ruce), ter eseji »Godba« (Hudba) in »Skrite zgodbe« (Skryté dějiny), ki pomeni avtentično osebno preživelost pot iz področja osebne tragike v veliko družino živih in mrtvih, živi v svojih najtrajnejših delih iz velikih predstav krščanske vere in katoliške liturgije, predvsem iz predstave prvotne krivde ter skrivnostnega padca, utelešenja in odrešenja, iz krščanskega paradoksa trpljenja in ljubezni ter velikega upanja v občevanje s svetimi.

Delo duhovnika Jakoba Demla (1878), pisano deloma v verzih, deloma v pesniški prozi, je v primeri s himnično vznešenostjo in veličastvom Březinove poezije vendarle bolj fragmentarno in bolj zemsko. Demlova beseda ima sugestivno moč, v češki književnosti naravnost edinstveno. On obvlada stvari s tako krutostjo, obenem pa s tako ljubezensko nežnostjo, da stoji pred bralcem kakor oblikovalec prvotne tvorne moči.

Tematsko vsebuje Demlovo delo — »Prve luči« (První světla), »Grad smrti« (Hrad smrti), »Ples smrti« (Tanec smrti), »Moji prijatelji« (Moji přátelé), »Miriam«, »Z mojega okova« (Z mého okovu), »Felix Jenwein«, »Glas govori k besedi« (Hlas mluví k slovu), »Pozabljena luč« (Zapomenuté

světlo) — predstave rodu in rodnega kraja v njihovih duhovnih projekcijah ter je v veliki meri pogovor z rajnkimi, z materjo, sestro, očetom, za katerimi se zbira množica ostalih skrivnostno sorodnih oseb, zvezanih s pesnikom z nevidnimi, toda trdnimi vezmi. S kruto čutnostjo in intenzivnostjo Demlovega izraza je podana njegova vizionarska moč, njegova zmožnost prepričati bralce, da nevidni svet ne samo da biva, temveč da je že deloma izražen v vidnem svetu kakor v zrcalu in prispodobi.

Jaroslav Durych (1886), najmlajši izmed te trojice, je predvsem ter v svojih najpomembnejših delih pripovednik. Posebnost njegove vloge je zmes intelektualnosti in ostre čutnosti, s katero riše neizprosno podobo stvarim. Njegova oblikovna slikovitost dela z materialom, ki je že izglajen, ki meče modre odbleske razbeljenega jekla. Umetniško doseže največji uspeh tam, kjer se izraža v kruti ironiji, ki ji je v temelju usmiljenje, sicer resda malo oponašajoče.

Prve knjige Durychove proze, zbrane pozneje v zbirkah »Ognji v meglah« (Ohně v mlhách), »Čarobna svetilka« (Kouzelná lampa), »Lezenja in romanja« (Pližení a pouti), kažejo silno zavest pogubljenosti in zablodelosti, čistote in lepote, ki jo opeva pod bremenom moderne grdote, gnilobe in sramote.

Umetnostno se vžiga Durychova oblikovna tvornost ob kipih in gestah likovne umetnosti, predvsem gotske in baročne. S tem navdihom je prežeto tudi dosedanje Durychovo največje delo, njegovo chef d'oeuvre, roman — trilogija o Valenštajnu »Blodnje« (Bloudění), h kateri spada potem še manjša valenštajnska trilogija »Requiem«. V »Blodnjah« je izražena tragedija češkega naroda, ko so se vlili iz njegovega telesa pod znakom verske blaznosti in političnih uporov najkrutejše in najbolj potvorjene strasti in nagoni. »Blodnje« so umetnostno zelo drzna evokacija boja med silami Teme in Svetlobe, ki se je bít na čeških tleh in katerega predstavniki se niso vedno borili pod istim praporom. Ta roman bo dobil svojo protipodobo v mogočnem delu »Neporabni služabniki« (Služebníci neužiteční), katerih dejanje se vrši okoli pomembnih osebnosti jezuitskega reda, glavno ob patru Karlu Spinoli, rojenem na Češkem in umrlem mučeniške smrti na Japonskem. Jaroslav Durych hoče s tem delom pokazati mladini svojega naroda, da je treba trpeti in prenašati življenjske žrtve za vzvišene ideje.

Čeprav Durych tako ostro in trdno posega v sedanost (dokazal je to s svojimi časopisnimi članki in s knjigami svojih esejev in polemik), vendar se mu najbolj posrečijo zgodovinski motivi. Zdi se, da je v njih svobodnejši v uresničevanju svojih simbolov ter da mu je do neke mere potrebno imeti pred seboj kot kažipot že dovršeno usodo zgodovinskih predlog.

Jaroslav Durych je prvi češki književnik na Češkem, ki se je po vojski javno postavil za katolištvo ter mu pod vplivom svojega talenta ter visoke umetniške vrednosti svojega dela pridobil splošno spoštovanje v intelektualnem in literarnem območju, v katerem so še bujno rasli poslednji cvetovi liberalnega mišljenja XIX. stoletja. Mlajši katoliški pisatelji se danes komaj zavedajo, kaj vse so dolžni Durychovemu nastopu v začetku dvajsetih let. Večina stvari, katerim je šele on mogel pomagati do uveljavljenja, je danes že samoposebi razumljiva.

V najmlajši češki književnosti moramo na prvo mesto postaviti Jana Čepa (1902) in Jana Zahradníčka (1905). Oba lahko imenujemo nadaljevalca in dediča Otokarja Březine in Jakoba Demla po njunem temeljnem gledanju na življenje, na njega nevarnosti in slavo, ki jih vežeta z aktivno ljubeznijo, ki polaga vse stvari te zemlje v podnožje Bogu. Njuna silna podzavest, da je naše telo in vse stvarstvo z vtelešenjem posvečeno ter da je vsak izmed nas zvezan z mnogimi, čeprav nevidnimi vezmi z vso množico živih in mrtvih, je glavna vzmet njunega umetniškega dela.

Čep izraža to gledanje v prozi »Dvojni dom« (Dvojí domov), »Vigilije«, »Žolč zemlje« (Zeměžluč), »Letnica«, »Raztrgani plašč« (Děravý plašt), v obliki pripovedke, ki ji je kot književni obliki tako rekoč znova v najmlajši češki literaturi pridobil veljavo, ter roman »Meja sence« (Hranice stínu). Na tragičnih in nežnih dogodkih z vasi, katerim je dal Čep dozdej v češki književnosti neznan duhovni profil, riše današnjo dobo raztrgano, neenotno in bolno ter se zavzema za poznanje nje skupnega imenovalca in izhodišče. Te njegove zgodbe ga zaradi krutosti in strastnosti približujejo krogu pisateljev tipa Barbeya in Bernanosa, čeprav imajo neprimerno večjo ljubezen do vsakega stvora in vsake bilke. Čepova moč je predvsem v njegovi veliki besedni umetnosti, ki je še danes mojstrska, zelo nazorna, konkretna, polna moči in nežnosti obenem. V tej umetnosti besede se danes nihče iz mlajših pripovednikov ne more primerjati Čepu. Ta moč je tudi vzrok, da je Čep eden izmed najboljših prevajalcev iz vseh svetovnih jezikov in avtorjev. (Bernanos, Barbey, Balzac, Baring, Hudson, Gallegos itd.) Jan Zahradníček je nasprotno lirik, kakor večina tako imenovanih katoliških pisateljev mlajšega rodu. Njegove posamezne pesniške zbirke (»Skušnja smrti« [Pokušení smrti], »Vrnitev« [Návrat], »Žerjavi« [Jeřáby], »Žejno poletje« [Žíznivé léto]) pomenjajo prehod iz osebne težke melanholije, izražene skoraj z fiziološko besedo, k aktivni vdanosti, k molitvi in himni, iz katere veje veselje, težka opojna radost nad božjim redom, zavest enotnosti vsega ustvarjenega. So to trdi stih, ostro iztesani, ki dosegajo s svojim izrazom čisto monumentalnost.

Z istim ciljem, toda doslej še z manjšo izrazno gotovostjo ter manj konkretno izraznostjo piše svoje pesmi Zahradníčkov rojak (oba sta z Moravskega, kakor tudi Deml in Březina) pesnik Jan Dokulil (»Križev teden« — Křižové dni). Iz skupine mlajših katoliških pesnikov okoli revije »Řad« (Red), ki je posvečen glavno rešitvi filozofskih in socioloških vprašanj, piše pesmi František L a z e c k ý (»Krutá chemie« — »Křiže«) ter Vaclav R e n ě (»Vodnjaki« — Studanky), Josef K o s t o h r y z (»Studenci izvira« — Prameny ústi). Toda filozofski in formalistični prvek doslej čisto prevladuje nad čisto pesniškim oblikovanjem.

Izmed avtorjev, ki se pečajo z reševanjem estetskega in literarno kritičnega problema s stališča celotnega katoliškega gledanja, naj imenujem Alberta Vyskočila, avtorja štirih knjig o nastanku in značaju pesniškega dela, namreč »Pesnikova pot« — Básniková cesta, »Pesnikova beseda« — Basnikovo slovo, »Marginalie« ter »Pesnik« — Básnik. Večina teh knjig je posvečena rešitvi pesniškega problema K. H. Mache. Dalje kritike P. Jana Strakoša, Miloša Dvořaka itd.

Dr. Bedřich Fučík - Tine Debeljak

PREJELI SMO V OCENO

Ivan Cankar, *Zbrani spisi XIX. zv. Ur. Iz. Cankar, Ljubljana, Nova založba 1936.*

Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti. Cvetje iz domačih in tujih logov 9. Celje, Družba sv. Mohorja 1936.*

Dr. A. Piskernik, *Slovarček slovenskega in nemškega jezika. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1936.*

Dr. Ivan Pregelj, *Osnovne črte iz književne teorije. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna 1936.*

M. D. Gjurić, *Slikarske tehnike u crkvenoj umjetnosti. Zagreb 1936. (Vsebuje opis sledečih tehnik: kazein, tempera, fresko-seko in fresko ter navodila o snemanju fresk in ohranjevanju stenskih slik.)*

Knjige Goriške matice; Gorica: 1. Koledar za leto 1936. 2. Damil Feigel, Okoli sveta, 8. 3. Gizela Majeva, Duševna vzgoja otrok. 4. Ferdo Plemič, Po krono, dekile in vino. Novela. 5. John Godyn — Jerko Jermol, Naseljenci, divjaki in otroci. Povest. 6. Nande Vrbanjakov, Pravljice iz tujih logov.

Anton Anžič, *Slovenska pesmarica. Zal. Družba sv. Mohorja, Celje 1936.*

Rudolf Badiura, *Kleiner Führer durch Slowenien. 2. izd. Zal. Putnik, Ljubljana 1936.*

Knjige Mladinske matice: 1. Adam Milkovič, Barake. Ilustriral M. Gaspari. 2. Oskar Hudales, Postelja gospoda Fibriha. Ilustr. Sl. Pengov. 3. Josip Ribičič, Čurimurčki. Ilustriral V. Cotič. 4. Kresnice letnik IX. Ur. Josip Ribičič in A. širok. 5. Tone Seliškar, Bratovščina sinjega galeba. Ilustr. A. Sirk.

Beseda o raku. Izd. Jugosl. društvo za proučevanje in zatiranje raka, pododbor Ljubljana, 1936.

Tadijanović, *Pepeo srca. Pesmi. Matica hrvatska, Zagreb, 1936.*

Ivan Kosec, *Trbovlje. Socialni prerez. Izd. Mala biblioteka, Ljublj. 1936.*

Milan Kajč, *Odmevi ob Muri. Maribor 1936.*

G. Andrović, *Dizionario delle lingue italiana-slovena. Antonio Vallendi, Milano 1936. (Ta obsežna knjiga, ki je izšla v vrsti šolskih tekstov založbe A. Vallandi v Milanu, vsebuje poleg slovensko-italijanskega in italijansko-slovenskega besednjaka kratek, simpatično, a le s slučajnim papirnatim znanjem pisan uvod o slovenski literaturi in važnosti italijansko-slovenskih stikov. Sledi kratka slovenska slovnica za Italijane in pojasnilo o metodi, ki ji je avtor sledil pri sestavljanju svojega dela. S toplimi besedami se pisatelj spominja † J. E. Kreka, ki ga je navduševal za to delo in mu dal mnogo koristnih pobud. Vsekakor je ta besednjak eden najbolj simpatičnih pojavov v povojnem italijansko-slovenskem zblizevanju. Žal, mu je za podlago predvsem teoretično znanje slovenščine, kar daje tako slovnici kakor besedišču močno papirnat, nekam starinski, neživ značaj. Tako srečujemo nemogoče naglase kakor nom.-duala gradá ali človék in ljubljancáni; ali nemogoče pogosto po nesporazumljenju nastale oblike: gen. duala gradi, gen. pl. gradij, nom. duala sini, gen. pl. in duala pečij, milostij, soseski m. sosedovi otroci, imenitniši mesto imenitnejši, vzdignoti, minoti, m. vzdigniti itd., šivljem, m. šivam, smijoč itd. — Tako bo kljub vsem hvaležnim čustvom, s katerimi moramo Slovenci spremljati ta resnično velik napor italijanskega pisatelja, njegovo delo ostalo brez večje vrednosti ter se že ob izidu pridružuje dokumentom ital.-slovenskega jezikoslovja, katerih vrsto je v prvem desetletju XVII. stol. začel Fra Alasia da Sommaripa. (Frst.)*

Branko Klarić, *Missa poetica. Pesmi. Split, Hrv. knjižara 1936.*

Milan Vidmar, *Oslovski most. Ljubljana 1936.*

Časopis za zgodovino in narodopisje l. XXXI., snop. 1. Maribor, Zgodovinsko društvo. Uredil dr. Fr. Kovačič. (Iz vsebine: Soklič J., Cerkev sv. Uršule na Plešivcu v zapiskih škofa T. Hrena. — Kovačič Fr., Slomšekiana. — Nova V., Las in njegovi izdelki v Slovenski Krajini. — Slovstvo. — Priloga).